

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Pracoviště historické sociologie

Jana Vitíková
Kralupy u Chomutova: Demolice kvůli těžbě uhlí

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Šubrt, CSc.

Praha 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 6. 2015

Jana Vitíková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu doc. PhDr. Jiřímu Šubrtovi, CSc. za jeho cenné rady a hlavně trpělivost. Dále doc. PhDr. JUDr. Janu Štemberkovi, Ph.D. za odborné konzultace z oboru hospodářství Československé minulosti. A samozřejmě všem pracovníkům SOKA Chomutov a Most a Oblastního muzea Chomutov za vřelý přístup a pomoc při hledání pramenů. A nakonec panu Františku Frňkovi z Národního archivu za umožnění přístupu k neveřejným pramenům.

Abstrakt

Diplomová práce se zaměří na příběh vesnice Kralupy u Chomutova, která musela ustoupit rozšiřující se těžbě hnědého uhlí. Osudy vesnice budou sledovány od doby před první světovou válkou až do 70. let dvacátého století, kdy tato obec byla srovnána se zemí. Kralupy u Chomutova byly součástí tzv. Sudet, a proto na jejich území došlo během 20. století v důsledku historických okolností k masivním přesunům obyvatelstva. Důraz na těžbu hnědého uhlí byl nakonec tím, co vesnici zcela zlikvidovalo. Poslední obyvatelé obce se stali svědky její demolice a jejich výpovědi budou součástí toho, čím se tato práce bude zabývat.

Abstract

This Diploma thesis is telling the story of the village Kralupy u Chomutova that had to be demolished because of coal mining. It is following the life of people of the village from the time before World War I until the 70's. It is the time when the village was demolished. Kralupy u Chomutova were located in so called Sudetenland. Therefore its residents were changing during 20th century. In the end It was them who were witnesses of the demolition and their stories are part of this thesis.

Obsah

1. Úvod	6
2. Kralupy u Chomutova ve světle historických událostí	11
2.1. Před 1. světovou válkou	11
2.2. Mezi válkami	14
2.3. 1938	20
2.4. Poválečný vývoj	21
2.5. Osidlování pohraničí	27
2.6. Shrnutí	35
3. Hospodářské souvislosti rozšiřování dolu Merkur	38
3.1. Vývoj do roku 1968	38
3.2. Po roce 1968	41
3.3. Pátý pětiletý plán	44
3.4. Rozvoj těžby	46
3.5. Životní úroveň a zvýšení spotřeby elektřiny	47
3.6. Shrnutí	54
4. Proces demolice Kralup u Chomutova	57
4.1. Proces demolice	57
4.2. Kam odcházeli bývalí obyvatelé vesnic	62
4.3. Problémy s přidělováním bytů	66
4.4. Doprava	69
4.5. Demolice vesnic v regionálním tisku	71
4.6. Shrnutí	78
5. Závěr	84
Seznam tabulek a grafů	87
Prameny a literatura	88
Příloha 1	92
Příloha 2	93

Použité zkratky

b.j. – bytová jednotka

ČSR – Československá republika

DNT – Doly Nástup Tušimice

DVIL – Doly V.I. Lenina

KSČ – Komunistická strana Československa

MNV – Místní národní výbor

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SHP – Severočeská hnědouhelná pánev

SN – Společnost národů

ÚKVO – Ústřední komise pro vnitřní osídlení

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

1. Úvod

Existují cesty, které nevedou nikam. Jsou asfaltové, kamenné i prašné. Nenápadně se oddělují od hlavních tahů, aby přilákaly cestovatele, které pak šokují svým náhlým koncem v trávě nebo ve křoví. Nikdo se už o ně nestará, takže je příroda pohlcuje, až jednou úplně zmizí. Tyhle cesty ale kdysi měly svůj cíl. Byly jim vesničky, obce i města, která zmizela, když se rozšiřovala těžba hnědého uhlí.

Kralupy u Chomutova takovou vesnicí byly. V jejich domech žilo více než 260 rodin, které se těsně před demolicí musely vystěhovat do okolních měst. Důvodem bylo rozšiřování těžby hnědého uhlí, které mělo zásobovat stavějící se elektrárny. Doly a těžba hnědého uhlí celou oblast Chomutovska ovlivňují už celé generace lidí, které sem za práci v dolech přicházely a které kvůli ní musely opustit své domovy. To těžba přilákala mnohé Čechy do pohraničí před první světovou válkou - tedy v době, kdy byla tato oblast osidlována hlavně Němci. To doly daly těmto lidem práci a dělají to dodnes. Na druhou stranu to byly ony, které zdevastovaly krajinu, když se plně přešlo na lomový způsob těžby, otrávil ovzduší a způsobily mnoho nemocí. A jen kvůli nim se demolovaly vesnice. Tyto dvě tváře, kterou těžba hnědého uhlí má, je patrná dodnes. Dodnes budí vášně u zastánců obou stanovisek a dodnes se diskutuje o tom, zda těžbu rozšiřovat či ne. V 70. letech to bylo snadné. V čele státu stál režim, který nedovoloval diskuze na toto téma, i když si problémů byl vědom.

Kralupy u Chomutova zastávají roli demolovaných vesnic. V naší práci se stávají modelem, který nám ukáže, jak takový proces probíhal. Je důležité, že její případ není ničím výjimečný, protože má být zástupcem mnoha. Symbolizuje tedy obce, které se demolovaly v 70. letech pod vlivem rozšíření dolů, které vlastnily Doly Nástup Tušimice, v našem případě konkrétně důl Merkur. Jsou příkladem procesu i doby, v níž se uskutečnil. Mluvíme tedy o Chomutovsku 70. let.

Zároveň se pokusíme zjistit, proč vlastně se těžba rozšiřovala? Jaké okolnosti vedly k tomu, že bylo nutné těžít více uhlí? Je potřeba se podívat na širší hospodářské souvislosti nejen našeho regionu ale celé republiky a dokonce na mezinárodní scéně. Všechny tyto stupně totiž celou záležitost ovlivňují.

Posledním naším úkolem je zjistit, kdo byli lidé žijících v Kralupech u Chomutova v době jejich demolice, a zda jejich původ ovlivnil tento proces. Kralupy u Chomutova se nacházejí v pohraničí, v oblasti tzv. Sudet, takže v minulosti zažily velké přesuny obyvatel, jako byl odsun Němců po druhé světové válce a následné osidlování celé oblasti obyvateli Československa. Týkalo se to i Kralup?

Vypadá to, že se zabýváme třemi věcmi, ale je nutné upozornit, že všechny dohromady dávají jeden předmět našeho zájmu. Ptáme se, jak probíhal proces demolice vesnice Kralupy u Chomutova? A k tomu, abychom to zjistili, musíme vědět, co tento proces ovlivnilo. Jaké tedy bylo složení obyvatel Kralup a jak to ovlivnilo jejich přijetí demolice? A nakonec: Jaké hospodářské okolnosti vedly k tomu, že se vůbec těžba na Chomutovsku rozšiřovala?

Abychom získali odpověď na naše otázky, zkoumali jsme, kromě napsané literatury, hlavně nepublikované archivní prameny. Na analýze těchto pramenů je naše práce v podstatě založená a je doplněná metodami orální historie. Pro zařazení celkové situace do širšího kontextu se v práci rovněž uplatňuje rozbor dobového diskurzu (v rámci rozboru dobových médií, především lokálního týdeníku *Nástup*).

Archivní prameny pocházejí převážně ze tří archivů: Státní oblastní archiv Chomutov se sídlem v Kadani, Státní oblastní archiv Most a Národní archiv. První z nich nám poskytl všechny informace o obci Kralupy u Chomutova, neboť je v něm uložen jejich fond. Jednalo se hlavně o zápisy ze schůzí MNV a Likvidační záměr obce, kromě dalšího. Archiv v Mostě nás zavedl na druhou stranu věci, protože vlastní fond podniku *Dolů Nástup Tušimice*. Zde jsme získali přehled o dění uvnitř organizace, které je spojené s demolicí vesnic (jako jsou podmínky výkupu nemovitostí, jejich majitelé, řešení konfliktů s obyvateli atd.). Poslední archiv – Národní archiv – nás nechal nahlédnout do dění na státní a mezinárodní úrovni. Zde jsme prostudovali vše, co se týká období těsně po druhé světové válce v pohraničí (odsun Němců a osidlování) z pomoci hlavně fondu Osidlovací komise. Dále jsme díky pramenům v Národním archivu zjistili okolnosti rozšiřování těžby hnědého uhlí. Prošli jsme fond Předsednictva ÚV KSČ a v něm našli mnohé bilance a popisy situací okolo palivové základny Československa. Také jsme se zde dozvěděli o tom, které suroviny sloužily pro mezinárodní obchod a které se využívaly hlavně na domácí

půdě. Dále jsme v Národním archivu spolupracovali s jejich pracovníkem Františkem Frňkou, který nám poskytl přístup do pramenů, které nejsou přístupné veřejnosti v badatelně. Archivy tedy byly důležité ke všem třem částem práce.

Abychom své znalosti z archivů doplnili, využili jsme výpovědi lidí, kteří celý proces zažili. Všichni lidé vybraní pro tento úkol jsou bývalí obyvatelé zmizelé vesnice Kralupy u Chomutova. Všichni zažili celý proces vystěhování „na vlastní kůži“. Všichni patří ke generaci, která ve vesnicích prožila základní školu a dospívání. I když si prošli událostí, o kterou se zajímáme, je vzhledem k jejich generaci potřeba mít na mysli, že si období ve vesnicích spojují hlavně s mládím a je tedy nutné dávat si pozor na nostalgii, ale protože nám ve výzkumu jde hlavně o proces vystěhování lidí a o to, jak jej prožívali, bylo nutné tyto rozhovory uskutečnit a opatrně vybrat relevantní informace. Všichni, které jsme oslovili, se účastní setkání bývalých obyvatel, které nejprve pořádalo město Klášterec (kam se mnozí přestěhovali) a v současné době obec Málkov. Přes starostu Málkova jsme také získali první kontakty a od nich další (snow-ball metoda). Rozhovory probíhaly částečně během tohoto setkání a příprav na něj a později u některých doma. Další kontakty jsme získali na internetových stránkách zanikleobce.cz v jejich fóru. Tyto stránky se zabývají již zaniklými obcemi a snaží se přiblížit jejich historii.

Pro další doplnění jsme prostudovali lokální týdeník *Nástup* od roku 1970 až do roku 1976, kdy byla vesnice zdemolována. Hledali jsme zmínky o této události a dělali si obrázek o tom, jak celou událost prezentovala oficiální propaganda.

Struktura a literatura

Práce je rozdělená do tří velkých celků podle výzkumných otázek, které jsme si zadali. První z nich se věnuje vývoji obyvatelstva v regionu. Sleduje jej od doby před první světovou válkou až do okamžiku demolice vesnice. Protože jsou Kralupy u Chomutova hlavně modelem, přihlížíme k událostem souvisejících s celým regionem Chomutovska. Často tedy odkazujeme na události v blízkém Chomutově. Protože mluvíme o pohraničních oblastech, kde žili převážně Němci, nezabýváme se situací jiných menšin v Československu v podobných situacích, jako byli Maďaři. K tomuto tématu bylo v minulosti napsáno velké množství literatury. Jedním z hlavních motorů

těchto děl je přiblížení historie tohoto regionu a hlavně událostí, na které se Česko snažilo zapomenout. Významnou knihou na toto téma je pak práce Reného Petráše *Menšiny v meziválečném Československu*, která se zabývá nejen odsunem Němců z Československa, ale zkoumá všechny souvislosti menšin v Československu. Ovšem jeho úhel pohledu se zaměřuje převážně na legislativní zakotvení jejich postavení i v mezinárodních souvislostech. Sleduje tak vývoj jejich práv a povinností od prvního vzniku mezinárodní ochrany práv menšin. Druhou publikací, která nám byla velice nápomocná, je *Češi a Němci 1939-1946* od Johanna W. Brügela. Tato se zabývá převážně odsunem Němců a všemi souvislostmi už od prvopočátku myšlenky odsunu nějaké skupiny obyvatel. Zkoumá problém i z mezinárodního hlediska a v souvislostech soužití Čechů a Němců s tím, že se zaměřuje na kritické roky 1939 – 1946.

Druhá část naší práce se zabývá hospodářskými okolnostmi, které vedly k rozšiřování těžby uhlí. Zkoumáme, jak se změnila životní úroveň v Československu a jak těžbu ovlivnily různé historické události, jako bylo Pražské jaro. Na počátku naší práce existovala myšlenka, že by se hnědé uhlí mohlo používat jako vývozní surovina, obchod s ním by dotoval sociální politiku nového vedení po roce 1968. Proto jsme také zkoumali vývozy a dovozy Československa v rámci mezinárodního obchodu.

Literatura k tomuto tématu není příliš veliká. Aspoň ne literatura z doby po roce 1989. Těžký průmysl není pro historiky a další vědce příliš atraktivní téma možná i proto, že v době před rokem 1989 to bylo téma důležité a má tedy jakýsi ideologický nádech. Proto jsme nenalezli žádnou monografii, která by se týkala přímo tématu důvodů rozšiřování těžby hnědé uhlí v 70. letech. Mnohé knihy o hospodářství v Československu nám ovšem poskytly základní i hlubší znalosti o této problematice obecně. Chtěli bychom zdůraznit práci Václava Průchy z roku 2009 *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Tato práce se zabývá hospodářskými dějinami a poskytla nám hlavní vhled do problematiky. Je strukturovaná podle časových úseků, tudíž jsme využili převážně její druhý díl, kde hovoří o době 70. let. Zabývá se nejen vnitropolitickými ale i mezinárodními souvislostmi československého hospodářství. Přesto nejsou tyto dějiny příliš podrobné a bylo nutné si znalosti doplňovat i jinde. Nakonec ale většina informací pochází z archivů. Výbornou

publikací k tomuto tématu je také *Velká kronika o hnědém uhlí* od Václava Valáška a Lubomíra Chytky. Jedná se o knihu, která se přímo dotýká tématu historie dolů a těžby nejen na Chomutovsku. Jsou zde k nalezení mnohé údaje o majitelích jednotlivých podniků v běhu času i vývoji těžby hlavně z hlediska množství a technologie.

Poslední část se věnuje samotnému procesu demolice. Je celá založená na archivních pramenech a doplněná rozhovory s bývalými občany Kralup. Zjišťuje, jaké měli lidé možnosti v přestěhování a jaké s tím byly spojené problémy, zda vznikaly nějaké protestní akce a jak je Doly Nástup (DNT) řešily, jak rychle byla vesnice demolována a jakým způsobem atd. Literatura k tomuto tématu v podstatě neexistuje. Ačkoliv lze najít neuvěřitelně pečlivou práci Zdeny Binterové, která napsala několik knih o demolovaných vesnicích na Chomutovsku, jedná se jen o historické údaje o vesnicích a vůbec se nezabývají jejich demolicí jako takovou. Většina kapitol zmiňuje demolici jen v podobě data, kdy se odehrála. Přesto nám její práce poskytla důležité znalosti o historii obce.

Literatura k naší práci tedy je velice rozsáhlá, ale nikdy se netýká přímo našeho tématu. Pomohla nám ale ke snazší orientaci v archivních pramenech, které bylo nutné pečlivě prozkoumat a analyzovat.

2. Kralupy u Chomutova ve světle historických událostí

V této kapitole se zabýváme především vývojem národnostní struktury obyvatel v regionu s tím, že se zaměřujeme nejen na Kralupy u Chomutova ale také na blízký Chomutov, s jehož existencí je život v Kralupech úzce spojen. Mnozí lidé sem totiž jezdili za prací a měli své rodiny.

Sledujeme toto složení od dob před první světovou válkou až do chvíle úplné demolice Kralup a zjišťujeme, jak tyto vlastnosti ovlivnily proces demolice. Soustředíme se hlavně na velké historické události, jako byly světové války, rok 1938 a rok 1945, kdy započal odsun Němců z pohraničí a zároveň jeho osidlování obyvateli Československa.

2.1. Před 1. světovou válkou

S doly je spojen život v severozápadních Čechách už od 18. století. I když v té době bylo pohraničí hlavně německým územím, máme doklady o české menšině, která v tomto regionu sídlila. „Kníže Lobkovic pak ještě v roce 1756 ustanovil v Mrvenicích učitele Václava Cypřišta z Libčevsi, který musil místní mládež učit českému i německému jazyku, což je dostatečný důkaz, že český živel zde ještě v oné době musil být silný.¹ Bohužel v hledání českých obyvatel v Chomutovském okrese nelze spoléhat na matriční záznamy, neboť jména tehdejších obyvatel tohoto regionu byla často komolena nebo překládána do němčiny, neboť úřady byly většinou v rukách příslušníků německé národnosti. Kralupy u Chomutova (tehdy jen Kralupy) původně patřily k zemědělským osadám a byly ryze německým městem. Proto i v roce 1872 získaly přívlastek a přejmenovaly se na Německé Kralupy, i když název Kralupy je českého původu pocházejícího z původního Korolupy, což znamená ves lidí loupacích kůru.

Velká vlna Čechů ovšem přichází ve druhé polovině 19. století, kdy se na tomto území nejen stavějí železnice z vnitrozemí (například trať Praha – Most – Moldavan zahájila provoz v roce 1873, nebo tzv. Buštěhradská dráha, která zahrnovala Karlovy

¹ Doležal, J.: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří před první světovou válkou*, Severočeské krajské nakladatelství, 1964, str. 11.

Vary, Chomutov, Prunéřov a další se postupně otevírala od roku 1870 do roku 1873), ale hlavně se otevírají hnědouhelné doly, které přilákaly mnohé nové dělníky často české národnosti (například u Chomutova byl otevřen důl Karel roku 1874, postupně vznikl hnědouhelný revír Chomutovsko, kde se otevřely doly Julius – 1908 – v Chomutově, Elsa – 1899 – v Kralupech u Chomutova, Rafaeli – 1905 – v Krbicích a Josefi v Naší - 1898²). V rozmezí let 1876 až 1914 sice klesl počet dolů téměř na třetinu, avšak počet dělníků těchto dolů vzrostl v téže době téměř dvaapůlkrát, jak ukazuje tabulka:

Tabulka 1: Počet dělníků a dolů v rozmezí let 1876 – 1914 v okrese Chomutov³

Revírní báňský úřad		
Chomutov		
rok	počet dolů	počet dělníků
1876	53	897
1880	47	905
1890	31	697
1900	27	1 875
1910	20	2 256
1911	18	2 226
1912	17	2 316
1913	17	2 471
1914	15	2 309

Tato změna postihla i Kralupy. Platy horníků byly v té době vysoké, a proto i mnozí zemědělci odcházeli do dolů za prací a své původně zemědělské stavby přestavovali na obytné domy, které pronajímali dalším hornickým rodinám. „Čeští horníci sem začali přicházet až v tomto století (20. století). Protože pocházeli většinou

² Podotýkáme, že obce Kralupy u Chomutova, Krbice a Naší byly zrušeny právě kvůli rozšiřování těžby v těchto dolech

³ Doležal, J.: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří před první světovou válkou*, Severočeské krajské nakladatelství, 1964, str.15.

z Mostecka a byli odchováni v německých školách, mluvili všichni dobře německy a to i místním dialektem. Za Rakousko-Uherska bylo jejich procento mizivé a ještě na konci první republiky žilo v Kralupech jen 30 českých rodin horníků, přitom ještě někteří čeští horníci žili zde ve smíšených manželstvích s Němkami.⁴

Příchod Čechů do pohraničí a jejich růst znamenal otevření otázky užívání češtiny ve školách, což rozvířovalo napjaté vztahy s Němci. Od roku 1890, kdy se k zákonu č. 22 o zřizování škol z roku 1870 přidaly dodatky o možnosti použití druhého jazyka ve školách, bylo možné založit českou školu jako tzv. menšinovou, pokud to bylo nutné. V obci se muselo nacházet aspoň 40 dětí té které menšiny, které v obci žily aspoň pět let, anebo 80 dětí s délkou pobytu aspoň 3 roky. To se Kralup u Chomutova netýkalo. Zde vznikla česká škola až v roce 1926. Přesto je otázka českého školství v pohraničí důležitá a odhaluje charakter česko-německých vztahů, které celou oblast ovlivnily a byly důležité při různých historických událostech.

Od roku 1880 se začala zjišťovat národnost obyvatel sčítáním. Lidé se měli hlásit k národnosti v rámci monarchie (například Čech mluvící česky se hlásil k české národnosti). Nakonec se ale rozhodlo, že se sčítat bude podle „obcovací řeči“. Tato řeč byla velice snadno zaměnitelná za řeč úřední. Příkladem jsou zaměstnanci státních drah, kteří byli vesměs Češi, ovšem ve službě běžně používali němčinu. Většinou sčítání proběhlo tak, že pokud některý Čech uměl alespoň pár slov německy, byl zapsán jako Němec, nikoliv jako Čech.⁵ To ukazuje, že vztahy mezi Čechy a Němci byly napjaté a že Němečtí úředníci se snažili potlačit český proud, což bylo možné, protože Němci zastupovali na úřadech drtivou většinu.

Doležal⁶ ve své práci uvádí tři metody, jak se Němci snažili zabránit nejen vzniku českých škol. První metodou je úřední boj, jehož příkladem je už zmíněné sčítání lidu, které bylo z hlediska zjišťování národnosti i v mezinárodním ohlase nevěrohodné. Stejně tak rady, které měly zřizovat menšinové školy, byly zastoupeny hlavně Němci.

⁴ Binterová, Z.: *Zaniklé obce Chomutovska*, Okresní muzeum v Chomutově, 1995, str. 29.

⁵ Císařová, P.: *České menšinové školství na Chomutovsku*, Karlova univerzita, Praha, 2014, str.17.

⁶ Doležal, J.: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří před první světovou válkou*, Severočeské krajské nakladatelství, 1964.

Druhou metodou je politika. České školy byly považovány za prostředí, kde není dostatečně pěstován vlastenecký duch – míněno rakousko-uherský vlastenecký duch. Rodičům, kteří posílali své děti do české školy, hrozila například výpověď z práce nebo z bytu.

Úředníci si také vykládali zákony věnované zřizování škol po svém, takže například umísťovali české školy na nevhodná místa, jako byla stodola, nebo byly zřizovány jednotřídky i s 250 žáky, což bylo pro vzdělávání velice nevhodné.

Určit tedy skutečný počet Čechů nejen v Kralupech ale v celém pohraničí je tedy nesnadný až nemožný úkol. Jistě ale víme to, že zde zásadně převažoval počet německy mluvících obyvatel.

2.2. Mezi válkami

Vznik Československa v roce 1918 znamenal zostření česko-německých vztahů. Už v lednu se ve vídeňské sněmovně objevil návrh na zřízení nové provincie Deutsch-Böhmen. Němečtí poslanci vídeňského parlamentu vznik Československa neuznali a usnesli se na vytvoření provincie Deutsch – Böhmen, dne 29. října 1918. Ta se měla začlenit do budoucího německého Rakouska. Prozatímní vláda byla vytvořena v čele s poslancem Raphaelem Pacherelem a Lodgamanem von Aue. Ve stejné chvíli byla odmítnuta nabídka pražského národního výboru na spolupráci při vzniku nové republiky.

Chomutovsko se stalo tedy součástí provincie Deutsch – Böhmen a velmi silně se bránilo začlenění do Československa – obzvláště Chomutov. Součástí této obrany byla i výzva vydaná 30. října 1918, jenž pobízela k zakládání ozbrojených občanských jednotek, tzv. Volkswehr nebo Bürgerwehr. Tyto jednotky se měly stát ozbrojenou silou nové správy území. Přesně o měsíc později, tedy 30. listopadu 1918, se jednotky přesunuly pod samozvanou vládu Deutsch – Böhmen. Nakonec však byly vráceny do českých rukou a to 14. prosince 1918 pod pražský národní výbor. Volkswehr existoval dál, ačkoliv se jeho velení začalo vymykat kontrole.⁷ Nakonec pohraničí obsadila československá armáda. Při průchodu Chomutova a okolí nenarazila na žádný aktivní odpor, i když lidé nepřijali české vojáky vlídně.

⁷ Císařová, P.: *České menšinové školství na Chomutovsku*, Karlova univerzita, Praha 2014, str.25.

V roce 1921 proběhlo další sčítání lidu, je ovšem paradoxní, že ani toto nebylo o moc víc spolehlivé než to předchozí. V rámci ústavy totiž existovala zásada, že se národnost dá zjistit objektivně, takže sčítací komisaři mohli určit národnost občana proti jeho vůli. V té době byla totiž snaha dokázat, že na československém území žije mnohem méně Němců a Maďarů, než ve skutečnosti. V Podkrušnohorském regionu tyto záměny byly ovšem velice obtížné, neboť zde Němci převažovali. V té době v Kralupech žilo 1 351 lidí⁸.

V roce 1930 žilo v pohraničí 3 707 852 obyvatel, z toho 71,7% Němců. V roce 1945 to bylo 2 725 000 Němců z 3 325 000 obyvatel. (statistiky vydaných potravinových lístků)⁹. V roce 1930 proběhlo také další sčítání lidu a v té době v Kralupech žilo 1281 obyvatel a k české národnosti se jich přihlásilo jen 63. Přesto zde již od roku 1926 existovala jedna třída české školy a místní pobočka Národní jednoty severočeské. Ta vznikla už v roce 1885 a jejím programem je přispívat nejen k národnímu a duševnímu, ale i k hmotnému zvelebení krajiny na severu Čech a podporovat uplatňování rovného práva českého jazyka v úřadech, školách i ve veřejném životě. Činnost spolku se po dohodě s maticí soustředila jen na školy odborné.¹⁰

Po první světové válce a vzniku Československa v roce 1918 se tedy skoro tři miliony Němců v pohraničí nově vzniklého státu ocitly v neznámé situaci menšiny. Jejich žádost na uskutečnění práva na sebeurčení podle Woodrowa Wilsona odmítly vítězné mocnosti, a tak museli Sudetští Němci přijmout Československo jako svůj stát. Během uvažování a prosazování práva na sebeurčení během první světové války se neuvažovalo o právech menšin, protože problém menšin měl být vyřešen vytvořením národních států. Přesto v této bouřlivé době vznikla řada zajímavých a podrobných projektů – na příklad na socialistickém kongresu ve Stockholmu v manifestu žádala mezinárodní úprava menšinové otázky, a to zejména židovské.¹¹ Nové státy ale nebyly tvořeny jen na základě osídlení nějakým národem, ale přihlíželo se i k ekonomickým či strategickým faktorům, které bylo důležité zohlednit kvůli stabilitě nových států.

⁸ *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970*, Federální statistický úřad, Praha 1978.

⁹ Antikomplex a kolektiv autorů: *Zmizelé Sudety*, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, 2007, str. 47.

¹⁰ Otto, J.: *Ottův slovník naučný*, díl XXVIII., Praha 1909. str. 98.

¹¹ Petráš, R.: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana.*, Karolinum, Praha, 2009, str. 23-43, str. 26.

Přelomem v otázce práv menšin se stala Pařížská konference, kde se o menšinových zákonech velice diskutovalo. Nově vzniklé státy nebo ty, kterým bylo přiděleno velké území, kde se nacházel velký počet příslušníků menšin, byly zatlačeny do podepsání tzv. menšinových smluv, které měly zajistit ochranu práv menšin na jejich území. Dohled na dodržování práv menšin měla mít nově vzniklá organizace Společnost národů.

Nálady v pohraničí ovšem během celého meziválečného období nebyly nijak pozitivní. Objevoval se nepřátelský duch vůči československé vládě. Ten způsobila hlavně rostoucí nezaměstnanost v oblasti, kterou navíc velice bolestivě zasáhla ekonomická krize ve 30. letech.

Hospodářská krize, která se ve 30. letech dotkla celého světa a vytvořila atmosféru pro vznik autoritativních režimů po celé Evropě. V Německu se v roce 1933 stal kancléřem Adolf Hitler a Německo se díky politice zbrojení a odmítnutí placení reparací z 1. světové války pomalu dostávalo z krize. Nacistická reprezentace v čele s Adolfem Hitlerem prosazovala politiku „většího životního prostoru“, která byla inspirována myšlenkami Karla Haushofera. Němci jsou podle jeho tezí vyvolený národ obdařený prozřetelností a mají právo na zvětšování svého území – životního prostoru – i na úkor ostatních států. V rámci této ideologie se základem stal antisemitismus, šovinismus a vyhlášení nadřazenosti. Mluvílo se o postupu na Východ, k čemuž byly hojně využívány německé menšiny v okolních státech, jako bylo Československo.

Britská vláda v té době zastávala politiku nevměšování se, která ji nakonec dovedla až k podepsání Mnichovské dohody v roce 1938.

Němci si stěžovali na diskriminaci v oblasti nejen ekonomické, ale i politické a školství, kde údajně německé školy neměly takovou podporu jako české. Dalším aspektem byla i nutnost používání češtiny na úřadech. Určitého úspěchu v dopadu německé propagandy, která se snažila zdiskreditovat Československo pomocí národnostní otázky, dosáhla především v Anglii. Poslanci anglického parlamentu několikrát vznesli dotazy právě na otázku menšin v ČSR.

Národnostní otázky a menšinových smluv, které Československo a další státy podepsaly po první světové válce, zneužívaly státy v čele s Německem, Polskem a Maďarskem. Těmto státům ovšem nešlo o dodržování práv menšin, ale snažily se

změnit hranice. Hlavní obětí byla paradoxně ČSR, která i přes všechny chyby zůstala jedinou demokracií v oblasti střední a východní Evropy a kde status minorit, byť s mnoha nedostatky, byl zřejmě nejpříznivější.¹²

Těchto nálad využívaly politické strany vzniknuvší na sudetoněmeckém území a všechny národnosti otázku tematizovaly. Takovou stranou byla i Německá nacionálněsocialistická strana dělnická (DNSAP), která se stále více podobala německé NSDAP (byla zakázána na základě zákona č. 201/1933 a například tento zákon způsobil, že tehdejší starosta Chomutova Storch musel opustit svůj úřad, neboť byl jejím členem), a jejíž členská základna nakonec přešla k Sudetoněmecké straně (SdP) založenou Konrádem Henleinem. Ta ve volbách roku 1935 získala kolem 63% hlasů všech německých voličů¹³ a byla časem stále více podporována německou říší. Definitivně se tak stalo v roce 1937, kdy Henlein vyjádřil loajalitu Adolfu Hitlerovi. Nejen SdP ale i jiné strany využily toho, jak propojená byla národnostní otázka Němců s jejich sociální situací. Jejich sociální i hospodářská situace byla velice obtížná a oni si od nových stran nejspíše slibovali lepší postavení v rámci Československa (v roce 1932/33 tvořili Němci dvě třetiny lidí bez práce¹⁴).

Na chomutovsku reagovaly úřady na krizi tím, že otevíraly například vývařovny pro chudé, zavedly bezplatnou zdravotní péči a léky nebo vydávaly potravinové karty. To vše ale nezabránilo demonstracím a stávkám. Došlo také k výstavbě nouzových kolonií pro chudé obyvatelstvo.¹⁵ Dne 21. 11. 1932 byla tehdy ještě Německým Kralupům ministerstvem sociální péče udělena výjimečně podpora v nezaměstnanosti ve výši 2187 Kč. Krize ale neustávala a ještě v zimě 1937/1938 bylo Kralupům přiděleno 580 kg mouky jako výpomoc nezaměstnaným (10kg rodinám, 5 kg svobodným).¹⁶

Po roce 1938 a anšlusu Rakouska se v Sudetech rozmohla nadějná nálada. Uskutečnění práva na sebeurčení se zdálo být blízko. Většina německého obyvatelstva

¹² Petráš, R.: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Karolinum, Praha, 2009, str. 70-84, str. 75.

¹³ Zimmermann, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě – Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938 – 1945)*, Prostor, Praha, 2011, str. 39.

¹⁴ Zimmermann, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě – Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938 – 1945)*, Prostor, Praha, 2011, str. 37.

¹⁵ Binterová, Z.: *Dějiny Chomutova*, Okresní muzeum Chomutov, Chomutov, 1997, str. 64-77, str.73.

¹⁶ SOKA Kadaň, inv. č. 624, karton 74, Archiv města Kralupy, *Podpory nouze, nezaměstnanost*

hleděla na nacistickou politiku nekriticky, zvláště když byli vystaveni propagandistickému působení říšskoněmeckého rozhlasu. Jeho zahraniční program se zaměřoval především na Československo: žádná jiná německá menšina nebyla pod vlivem tak mohutné propagandy.¹⁷ To bylo vidět i na volebních výsledcích v roce 1935. Například v Chomutově získala SdP 12 202 hlasy z celkových 19 829 hlasů.

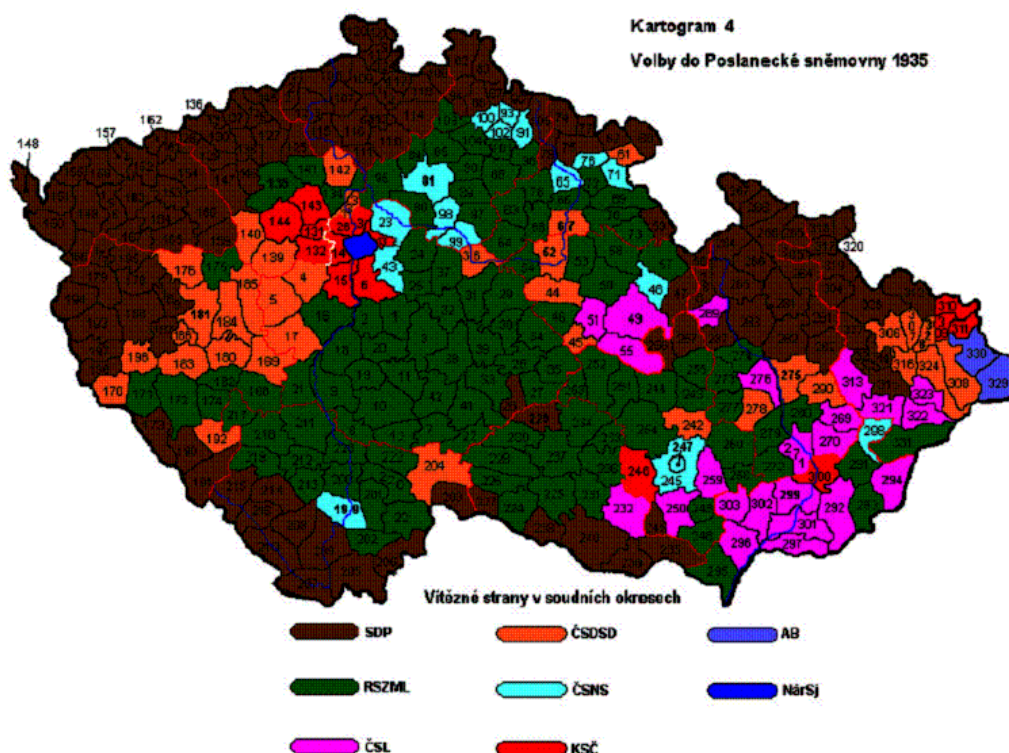
Konflikt mezi SdP a Československou vládou jakož i nálady v Sudetech se vyostřovaly. Henlein vedl velice útočnou politiku na přání Hitlera a stupňoval požadavky, jak bylo vidět v Karlovarském programu. Celá krize vyvrcholila Mnichovskou dohodou v roce 1938.

V roce 1933 byl Národním shromážděním přijat zákon o zastavování činnosti a rozpouštění, aby „některé politické strany, skupiny nebo hnutí vyvíjely u nás podvratnou činnost, kterou byla ohrožena samostatnost, ústavní jednotnost, celistvost, demokratickorepublikánská forma nebo bezpečnost republiky. Neustálenost, ba napjatost mezinárodní situace evropské a nevybíravé metody protidemokratických hnutí, pracujících o zkázu demokracie, ve spojení s vleklou hospodářskou krizí, vyžadovaly od stran demokratických, aby bránily demokraticko-republikánskou formu státní a tím republiku, jejíž bezpečnost s republikánsko-demokratickou formou státní pevně souvisí.“¹⁸ Na základě tohoto zákona byla zakázána i Německá národně socialistická strana dělnická (DNSAP), která byla podporována německou NSDAP vedenou Adolfem Hitlerem. Po jejím zrušení přešla její členská základna do Sudetoněmecké strany. DNSAP spolu s Německou národní stranou získala už v roce 1920 ve volbách přes 5% hlasů a obsadila 15 mandátů a její nástupkyně SdP ve volbách v roce 1935 už přes 15% hlasů, celkem 1 249 530 hlasů, a drtivá většina lidí, která tuto stranu volila, pocházela právě ze Sudet, jak můžete vidět na mapě.

¹⁷ Zimmermann, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě – Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938 – 1945)*, Prostor, Praha, 2011, str. 51

¹⁸ Poslanecká sněmovna PČR, *Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona*, [online] [cit.10.5.2015], dostupné z http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2786_00.htm

Graf 1.: Volby do poslanecké sněmovny 1935¹⁹

Henleinově straně se podařilo získat dvě třetiny německých voličů na úkor ostatních německých stran. Největší volební propad (o 40%) utrpěla zejména dosud nejsilnější německá strana, tj. sociální demokracie. Jen dodatečné přidělování hlasů ve druhém a třetím skrutiniu umožnilo, aby se nakonec se 45 mandáty první stranou stala agrární strana. Ta též byla pověřena postavením nové vlády, v jejímž čele stanul opět J. Malypetr.²⁰

V Kralupech u Chomutova, tehdy ještě v Německých Kralupech, byla pobočka DNSAP založena v roce 1932 s myšlenkou odtržení pohraničí od zbytku Československa. V roce 1935 chtěli obyvatelé Kralup uspořádat údajný pěvecký koncert s následným pochodem, který jim byl schválen, ovšem s upozorněním, že „vyvěšení a nošení praporů a odznaků v barvách černo-červeno-zlatých při spolkové slavnosti jest zakázáno popřípadě vedle státních vlajek stejného poštů a rozměrů na čelných místech podmíněno. Vyvěšení a nošení vlajek a odznaků v barvách černo-

¹⁹ Český statistický úřad, [online] [cit. 10.5.2015] dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/23181411/image008.gif/4489a79d-7c41-427b-8084-227d9201cec8?version=1.0&t=1418375763694>

²⁰ Veselý, Z.: *České politické dějiny od konce 18. do počátku 21. století*, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, Praha, 2005, str. 114-178, str. 139.

červenobílých a černo-bílo-červených, jest zakázáno vůbec,“ psalo se v povolení akce okresním hejtmanem. To naznačuje, jaké poměry v Kralupech vládly a že podpora nacistického hnutí byla silná.

2.3. 1938

Osud Československa a hlavně jeho pohraničních částí úzce souvisel se zahraniční politikou, která byla prováděna evropskými státy. Adolf Hitler jako německý kancléř a vůdce národa stupňoval napětí v podobě nacistické propagandy a hlavně intenzivního zbrojení. Západní státy, hlavně Velká Británie a s ní Francie, ve snaze zachránit mír a zabránit válce, prosazovaly tzv. politiku appeasementu – politiku ústupků. Ta se zintenzivněla hlavně po nástupu Neville Chamberlaina do čela britské vlády v roce 1937. [...] Chamberlain poslal k Hitlerovi svého důvěrníka a pozdějšího zahraničního ministra lorda Halifaxe. Ten dal Hitlerovi najevo, že Británie se nestaví proti záměrům Německa, zejména ve střední Evropě, pokud se ovšem tyto budou realizovat pokojnou cestou.²¹ V březnu 1938 provedl Hitler anšlus Rakouska.

Dalším objektem zájmu se stalo Československo, kde se rozhodl využít německou menšinu hlavně v pohraničních oblastech. Jak už jsme psali, existovala zde silná SdP v čele s Konrádem Henleinem, kterou Hitler využil. Henlein na Hitlerův rozkaz začal československé vládě klást požadavky, ovšem byl instruován, že tyto požadavky musí být v podstatě nepřijatelné. Tato akce vyvrcholila tzv. karlovarským programem. V té době už klesl význam menšinové otázky v mezinárodních institucích ke svému dnu, což jasně dokazuje i to, že se spor vrcholící Mnichovskou dohodou nikdy nedostal k projednávání v mezinárodních institucích, jako byla Společnost národů. Vláda ČSR původně počítala, že se spor bude řešit řádným způsobem – tedy zejména v rámci SN, avšak na nátlak Británie a Francie souhlasila se specifickým postupem, jako byla například v mnoha ohledech svérázná Runcimanova mise. Podle legální procedury nemohly ostatně velmoci do menšinového sporu přímo zasahovat a řešit je měla SN. Projednávání v rámci této světové organizace mimo jiné

²¹ Veselý, Z.: *České politické dějiny od konce 18. do počátku 21. století*, Praha, 2005, str. 114-178, str. 141.

nepřipouštělo, aby se záležitosti řešily bez účasti dotčeného členského státu, což by se velmocem příliš nehodilo, jak ukázalo jednání v Mnichově.²²

Mnichovskou dohodu a další události v roce 1939 přivítali Němci žijící v Kralupech a v okresním Chomutově s nadšením. Ještě dříve, než do pohraničí přijeli němečtí vojáci, strhávali české názvy ulic a přejmenovávali je. Tak vzniklo například Náměstí Adolfa Hitlera (dříve Trhové) v Chomutově. Stejně tak své místo ztratily československé státní znaky, které nahradily ty německé. Od roku 1939 byl starosta Kralup jmenován NSDAP a nejen z Kralup ale celých Sudet odcházeli Češi i další etnika. Ti, co zůstali a nepřihlásili se k německé národnosti, stávali se obyvateli druhé kategorie. Protože se pohraničí stalo součástí Třetí říše, platily tu i její zákony včetně rasistických Norimberských zákonů. Židům, kteří neodešli, byl zabrán majetek a později byli přemístěni do Terezína, odkud putovali do dalších koncentračních táborů. Podle evidence obyvatel bylo v roce 1938 přestěhováno z Kralup 12 osob českého a židovského původu²³, což ukazuje na to, jak malé procento tvořily jiné než německé národnosti.

Změnilo se i zaměření místního průmyslu, například Mannesmannovy závody nebo Poldina huť, kde byli zaměstnáni mnozí obyvatelé Kralup, se zaměřila na výrobu zbraní. Manesmannovy závody vyráběla protiletadlová děla ráže 88 mm, součástky pro tanky nebo například těla pancéřových pěstí. Poldina huť vyráběla zase pro letecký průmysl. Protože nyní bylo pohraničí součástí Třetí říše, museli mladí muži rukovat do německé armády, takže do továren muselo vstupovat stále více žen, aby je nahradily.

2.4. Poválečný vývoj

Události po druhé světové válce vyplňuje především jedna událost, která dodnes budí silné emoce nejen u Čechů ale též Němců, kteří byli těsně ke konci války vysídleni z Československého pohraničí. Tento akt byl posvěcen nejen československou exilovou vládou, která se vracela do své země, ale také mezinárodními dohodami mezi vítěznými mocnostmi.

²² Petráš, R.: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Karolinum, Praha, 2009, str. 70-84, str. 82.

²³ SOKA Kadaň, karton 68, inv. č. 618, Archiv města Kralupy, Evidence obyvatel

O odsun Němců a hlavně o znárodnění majetků v pohraničí stála především Komunistická strana Československa. Její představitelé celou věc brali jako první krok k ustanovení socialismu. „To, co bylo konfiskováno, je majetkem lidu a nikoho jiného. Jsou zde snahy posílit pozice kapitalistů a tyto snahy jsou hlavně u nár. socialistů a to tím, že chtějí větší podniky předati do vlastnictví nových fabrikantů. Pohraničí jest dosud předvojem k socialismu,“²⁴ píše se ve Zprávě z konference předsedů okresních národních výborů ze 12. prosince 1946. Odsun obhajovali hlavně argumentem, že jde o napravení chyb. Chyb a zrady, která se udála podepsáním Mnichovské dohody v roce 1938. „Odsun Němců není aktem msty. Nemstíme se, nýbrž napravujeme chyby, kterých se dopustili první Přemyslovci. Máme na mysli bezpečnost republiky, a proto náš postup nemůže být jiný. Odsun provádíme lidsky, bez jakéhokoliv násilí, neboť nikdy se nesnížíme k fašistickým formám násilí. Náš stát zůstane navěky státem národním, tj. státem Čechů a Slováků,“²⁵ vysvětluje se zase v Bilanci komise pro osídlení při ÚV KSČ.

Odsun Němců byl ale posvěcen i mezinárodně. Myšlenka odsunu obyvatel se objevila už v meziválečné Evropě a během druhé světové války to bylo první Polsko, které požadovalo svolení k odsunu německé menšiny. Konečné svolení pak dostaly státy na konferenci v Postupimi, ale vyhošťování v té době již probíhalo. Podmínkou souhlasu bylo, že vysídlení musí probíhat lidsky, spořádaně a nenásilně. Ale už před Postupimskou konferencí získala exilová vláda ČSR souhlas od Velké Británie, USA i SSSR.

Ještě ale před organizovaným vysídlením Němců a Maďarů probíhalo jejich vyhánění často motivované nenávisí a snahou pomstít se. To se událo už v době druhé světové války. Jako součást tohoto procesu lze vidět nucené evakuace Němců ze Slovenska v roce 1944, která probíhala za asistence wehrmachtu jako součást taktiky „spálené země“. Navíc v posledních chvílích války utíkali Němci na Západ tak, jak postupovala Rudá armáda. Ty, co zůstali, často za pomoci násilí vyháněli Češi a Slováci. Ti byli inspirováni nejen zkušenostmi během druhé světové války, ale také

²⁴ NA, fond 23, ar.j. 3, Předsednictvo ÚV KSČ, 12. 12. 1946

²⁵ NA, fond 23, ar.j. 27, Předsednictvo ÚV KSČ, 26.2.1946

všemožnými výzvami nejen z řad politiků, které se objevovaly v médiích. Například 17. dubna 1945 odvysílal moskevský i londýnský rozhlas provolání Košické vlády:

„Dejte vyvrítí ze svých srdcí živelné nenávisti vůči německým katanům. Vzpomeňte na všechna hrozná muka během šesti let německé okupace a uvědomte si, že nyní přišla chvíle odplaty za krvavé popravy Heydrichovy, Dalugeovy a Frankovy, za smrt popravených a umučených, za utrpení vězňených, za ponížení zotročených, za slzy a žal tolika nešťastných rodin našeho národa. Jděte účtovat s Němci za všechna jejich zvěrstva a neznejte slitování s německými vrahy. Zúctujte nemilosrdně i se zrádci národa a republiky!...“²⁶

K vyzývání k odsunu se přidal i prezident Beneš, který se vracel z exilu a který se z počátku snažil domluvit se sudetoněmeckými sociálními demokraty vedenými Wenzelem Jakschem. Tato jednání ale postupně během druhé světové války ukončil i kvůli nátlaku českého odboje. Od května do září 1945 probíhala fáze tzv. divokého odsunu, který nebyl organizovaný a často násilný.

Na všechny tyto události pak navázal nucený odsun Němců z území ČSR, který už organizovala československá vláda. „Hlavní část organizovaného transferu proběhla od ledna do listopadu 1946. Byly do něho zařazeny tisíce osob, u nichž se upustilo od již zahájeného trestního stíhání nebo které by očekávalo soudní řízení v budoucnosti. [...] Po ukončení hlavní části transferu zůstalo v ČSR na sklonku roku 1946 podle údajů ministra vnitra 32 537 německých specialistů (např. z hornictví nebo sklářství), 53 103 jejich rodinných příslušníků, dále Němci ze smíšených manželství, antifašisté, Židé německé národnosti a osoby vyňaté z odsunu cestou milosti pro nemoc, stáří nebo jiných důvodů. Celkem šlo o 224 000 Němců, z nichž 57 736 mělo být ještě odsunuto a 18 899 antifašistů se připravovalo k vystěhování.“²⁷ Vše začalo 3. srpna 1945, kdy prezident Beneš podepsal Ústavní dekret prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, čímž Němci a Maďaři, kromě antifašistů, ztratili občanství a stali se cizinci ve vlastní zemi.

²⁶ *Český odboj a Květnové povstání: Sborník dokumentů 1943-1945*, Praha, Svoboda 1973, s. 347.

²⁷ Průcha, V., kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, 2. díl, Doplněk, 2009, str. 133-134.

Odsun mělo na starosti ministerstvo vnitra a prováděly ho okresní národní výbory nebo okresní správní komise. Byly to právě tyto výbory a komise, které rozhodovaly o tom, kdo bude odsunut. Jednalo se podle principu kolektivní viny a příslušnosti k národu. Technicky pak konečný odsun proběhl pod vedením československé vojenské správy. Němci byli buď převezeni, nebo přešli do rukou spojenců. Do americké zóny v Německu mělo být přijato 2 500 000 Němců a do zóny se sovětským vlivem 750 000 osob.

Vysídlení proběhlo v několika etapách. Němci a Maďaři byli rozděleni na celkem osm kategorií s tím, že v kategorii 1 byli příslušníci nacistických organizací a zrádci. Tito opustili republiku v první etapě organizovaného přesunu, ovšem mnozí z nich byli vyhnáni nebo zabiti už během „divoké“ fáze. V dalších etapách se dostalo na jiné kategorie s tím, že poslední měli zůstat tzv. specialisté. To byli Němci, kteří v určitých závodech, továrnách a na dalších místech vykonávali takovou práci, kterou v tu chvíli nedokázal nikdo z Čechů zastoupit, protože neměl dostatečnou kvalifikaci. Ale i oni měli být na konci odsunuti s ostatními. Specialisté byli důležití pro plynulý přechod podniků z rukou Němců do českých rukou. „V každém případě budiž bedlivě dbáno toho, aby odsunem nebyl ohrožen chod takových výrobních nebo provozních odvětví, která jsou pro hospodářský život zvláště důležitá (např. zemědělství, těžba uhlí, veřejná doprava, ústavy apod.,“²⁸ píše se v zápisu ze zasedání Ústřední komise pro vnitřní osídlení ze dne 13.10. 1945.

Místní národní výbory či komise měly udělat seznam zbylých Němců a zařadit je do kategorií. Byli to tedy většinou Češi, kteří utvořili místní výbor poté, co se buď vrátili do svého města, nebo sem nově přišli, kdo rozhodoval o tom, který Němec je zrádce, antifašista, specialista atd. Nešlo tedy o objektivní soudce.

Němcům pak přišel tzv. svolávací lístek, který je informoval o tom, kam se mají v jaké datum dostavit a co si s sebou mohou vzít. Mohli s sebou mít věci v maximální váze 30 kg s tím, že veškeré cennosti (zlato – kromě snubních prstenů, stříbro, obrazy, peníze atd.) museli nechat ve svém domě, který zapečetili, když jej opouštěli.

Lidé se pak museli dostavit do tzv. sběrných táborů. Ministerstvo vnitra vydalo příkaz, jak by takový tábor měl vypadat, ovšem je třeba poznamenat, že šlo o ideální

²⁸ NA, fond 23, jednotka 376, Předsednictvo ÚV KSČ, Zasedání ÚKVO.

obraz, který nebyl příliš plněn, a i ten nevypadal moc příznivě. „Bude-li nutno zříditi nový tábor sběrný, stačí pro počátek aspoň vhodné shromaždiště osob s provizorním opatřením pro ubytování (úkryt v případě nepohody) a stravování,“²⁹ doporučuje se při zasedání ÚKVO v říjnu 1945.

Tábory byly často zřizovány na místech starých nacistických koncentračních táborů a s lidmi v nich bylo zacházeno podobně – nedostatek stravy, mučení, zabíjení. Jsou známy případy hromadných masakrů Němců v pohraničí, jako byl masakr v Postoloprtech z června 1945 nebo Ústecký masakr z července 1945. Tyto události se staly hlavně během etapy tzv. divokého odsunu. Za tyto činy ovšem nebyl nikdo potrestán, protože v provizorním Národním shromáždění byl 8. května 1946 schválen zákon o beztrestnosti za činy spáchané během tzv. „boji za svobodu“ mezi 30. zářím 1938 a 28. říjnem 1945.

Z internačních táborů byli pak Němci a další deportováni do zemí jejich národů buď pěšky, nebo vlaky. Jsou známé i případy tzv. pochodů smrti, kde při přemístění mnoho Němců zemřelo na následky vyčerpání a bití.

V roce 1947 byl odsun Němců zpomalen, neboť Američané ve své zóně v Německu odmítli přijímat další sudetské Němce kvůli špatné ekonomické situaci. ČSR musel situaci vyřešit a rozhodla se zbylé Němce, kterých bylo asi 200 000 rozptýlit do vnitrozemí s tím, že je nasadí na práce, které nemají dostatek pracovníků. Jako důvod rozptýlení byla hlavně bezpečnostní otázka. Němci byli údajně příliš blízko Německu a jeho vlivu a zároveň příliš blízko sobě navzájem, takže mohli plánovat nějaké protirepublikové akce.

V chomutovském okrese, kam spadaly teď už České Kralupy (přejmenováno z Německých Kralup), vznikl internační tábor zvaný Sklárna, jehož velitelem se stal štržm. SNB František Průcha, v bývalém objektu sklárny. V tomto táboře docházelo podle přeživších svědků k dennímu bití a mučení vězňů a přibližně k 50 – 60 popravám bez soudu. Sklárna byla v provozu do 28. září 1945, kdy ji nahradilo Internační středisko Chomutov, jež fungovalo asi ještě rok.

8. května byly Kralupy obsazeny jednotkami Rudé armády, tehdy zde žilo 14 Čechů. Tři z nich se ujali vlády a utvořili prozatímní národní výbor, předseda byl

²⁹ NA, fond 23, jednotka 376, Předsednictvo ÚV KSČ, Zasedání Ústřední komise pro vnitřní osídlení.

Arnošt Hais. V srpnu 1945 se v seznamu Němců v Kralupech objevilo 862 osob. Ani jedna z nich nebyla označena kategorií 1: okupanti – Němci a Maďaři, kteří se nastěhovali na území republiky po 1. 10. 1939, ani 2: provinilci – průbojní nacisté, kteří ostentativně vystupovali s odznakem strany. Většina z nich byli zemědělci, dělníci či jiné (v domácnosi atd.)³⁰. V té době bylo odsunuto už 229 osob, takže v obci zůstalo 1 340 lidí z toho 138 české národnosti, kteří sem mezitím přišli. Čechizace Kralup probíhala celkem rychle a už v květnu 1946 byla české národnosti skoro polovina obyvatel (568) z 1154.

16. srpna 1946 byl uskutečněn poslední transport Němců. Zůstalo 195 Němců – počet obyvatel celkově klesl na 800. Místní národní výbor se s Němci aktivně vypořádával. Nebylo snadné získat osvědčení o spolehlivosti, které zajišťovalo, že ten který člověk mohl i s rodinou zůstat na území Československa. Takové osvědčení mohli získat jen antifašisté. „Referent pro místní bezpečnost dohodne se s velitelem o spolehlivosti a nespolehlivosti Němců na základě šetření, jakožto i Čechů zde usedlých, kteří musí mít aspoň 5 podpisů od osob české národnosti zde usedlých po dobu okupace, jakožto osvědčení o státní a národní spolehlivosti,“³¹ rozhodlo se na schůzi Místní správní komise v Kralupech dne 16.7.1945. Bylo ale těžké asimilovat zbývající Němce a ještě v roce 1948 bylo nutné zavést opatření proti užívání němčiny: „S. Hříděl navrhuje odbourati během pětiletky z obce německou řeč. S. Mareš zdůrazňuje těžkost provedení tohoto návrhu a povinnosti s. tajemníka, aby se mluvilo na MNV jen česky a dále rozhodnuto i ve všech obchodech mluvit jen česky. Na návrh s. Chňavy rozhodnuto při přistižení německé mluvy se stran některého obchodníka uděliti ihned na místě pokutu 100 Kč.“³²

To, že Němci v Kralupech zůstávali, bylo způsobeno tím, že mnozí z nich spadali do kategorie specialistů a to hlavně horníků, to byl druhý způsob, jak zůstat v Československu. V říjnu 1946 žilo v Kralupech celkem 26 rodin, jejichž příslušníci byli horníci a měli legitimace specialistů, a 12 rodin horníků, kteří tuto legitimaci neměli. Přesto ministerstvo vnitra na Kralupy tlačilo, aby byli všichni Němci odsunuti, ale to by způsobilo mnohé problémy s provozem dolů, kde Němce nikdo nemohl

³⁰ SOKA, inv.č. 37, karton 9 Kadaň, MNV Kralupy, Seznamy.

³¹ SOKA Kadaň, inv. číslo 17, karton 1, MNV Kralupy, Zápisy ze schůzí rady a pléna 1945-1961.

³² SOKA Kadaň, inv. Číslo 17, karton 1, MNV Kralupy, zápisy ze schůzí rady a pléna 1945-1961.

zastoupit. „Dotaz zmocněnce ministerstva vnitra zda jsou v obci Němci schopní k odsunu zodpovězena záporně, neb v obci jsou jen havíři, kterých jest zde zapotřebí,“³³ píše se v zápisu ze schůze MNV 10.12.1948.

Odsun Němců byl veřejnosti prezentován jako ne akt pomsty ale čin odstraňování chyb a napravování křivd z minulosti. Němci byli popisováni jako odvěcí nepřátelé a rozvraceči státu, které je potřeba odstranit a kterých se konečně mohou Češi zbavit po letech útlaku. „Dekret odčिňuje staleté křivdy páchané a českém a slovenském lidu v našich zemích nejen cizáckou šlechtou, ale i některými panovníky a obrodilci,“³⁴ píše se v Jihočeské pravdě v roce 1948.

Dalším úkolem ale pro vládu bylo zaplnit vyprázdněné československé pohraničí Čechy a Slováky.

2.5. Osidlování pohraničí

Nové osidlování pohraničí bylo prezentováno veřejnosti jako velký úkol tehdejší generace. Pravdou ale bylo, že v pohraničí chyběli pracovníci a bez nich byla tamní ekonomická situace velice špatná. Osidlování probíhalo vlastně hned po skončení války, ale nebylo dostatečné, proto bylo potřeba Čechy a Slováky motivovat. V médiích se o osidlování mluvilo jako o „základním pilíři nového řádu republiky“ a ti, kteří se do pohraničí přestěhovali, byli bráni skoro jako hrdinové, kteří budují novou republiku.

Do pohraničí se pak stěhovali ti, kteří byli odsunuti v roce 1938, ale i další obyvatelé z vnitrozemí i ze zahraničí. Během dvou let nahradili Češi, Slováci a jiné neněmecké národy zhruba polovinu původního počtu německých obyvatel. Tím se zlepšily i bytové podmínky ve vnitrozemí.

„Vlastnické změny spojené s odsunem Němců a osidlováním rozlehlého území vyžadovaly reorganizaci hospodářství v pohraničí. Průmysl byl centralizován slučováním malých podniků ve větší, měnil se sortiment výroby, málo efektivní provozovny se zavíraly a některé podniky byly přemísťovány do jiných částí

³³ SOKA Kadaň, inv. Číslo 17, karton 1, MNV Kralupy, zápisy ze schůzí rady a pléna 1945-1961.

³⁴ NA, fond 23, jednotka 358, Předsednictvo ÚV KSČ, „Pohraničí osídlíme ihned“: Jihočeská pravda, 22.8.1948

republiky. Tyto změny musely být prosazovány proti postoji mnoha národních správců i proti lokálním zájmům, které nerespektovaly celospolečenské priority.³⁵

Velkým problémem se pak stal odliv pracovníků německého původu z takových hospodářských oblastí, které pracovní síly postrádaly. Takovou sférou bylo i hornictví. Nedostatek horníků způsoboval, že mnozí Němci právě z těchto zaměstnání mohli zůstat v ČSR. Přesto jich nebylo dost, jak dokazuje například charakteristika situace Václava Noska v polovině roku 1946: „V této době došlo k velmi svízelným jednáním se zástupci téměř všech výrobních kruhů, které obávající se škod, jež by mohly vzniknouti rychlým odčerpáním pracovních sil, snažili se tempo odsunu buď zpomalit nebo aspoň před odsunem zdržeti co možná největší počet Němců. Přes tyto snahy, odůvodněné do jisté míry tím, že potřebné náhradní síly nebyly včas opatřeny, nedopustilo ministerstvo vnitra vzhledem k mezinárodní situaci, aby z důvodu ryze vnitřních tempo odsunu bylo zpomaleno.“³⁶

Jedním z důvodů nedostatku pracovních sil v průmyslu, kromě odsunu Němců, bylo i opuštění těchto míst pracovníky už ke konci války, kde se ženy vracely do domácností, mladí lidé nastupovali na školy, které byly během okupace uzavřené, a jiní si prostě hledali výhodnější pracovní pozice.

V rámci řešení vlastnických vztahů se vytvořily národní správy. Těm dal právní rámec první dekret prezidenta republiky po jeho návratu do Prahy- č. 5 SB. Z 19. května 1945. Jeho existence byla vysvětlována hlavně pravděpodobným chaosem bez zavedení takového opatření. „Ministr B. Laušman poukazuje na naprostou nutnost, aby se dekret ihned vydal, neboť jinak by se chaos, který v určitých závodech již je, podstatně zvýšil a hospodářství by bylo ohroženo,“ píše se v zápisu z 19. schůze vlády ze 17. května 1945. Dekret prohlašuje, že „jakékoliv majetkové převody a jakákoliv majetkověprávní jednání, ať se týkají majetku movitého či nemovitého, veřejného či soukromého, jsou neplatná, pokud byla uzavřena po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické perzekuce.“³⁷ Národní správce byl člověk nebo

³⁵ Průcha, V., kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, 2. díl, Doplněk, 2009, str. 139.

³⁶ NA, kart. 330, sg. 2224, fond MPSP

³⁷ Jech, Karel, Kaplan, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Dokumenty I., Doplněk*, Brno, 1995, str. 216

skupina osob, které měly být odborníky na danou problematiku, a často se jednalo o zaměstnance podniku samého.

Národní správy byly zřizovány v podnicích, ale například pod ní byl uvalen i opuštěný majetek. Byly ustavovány podle velikosti majetku národními výbory, ministerstvy nebo Slovenskou národní radou. Zřizovaly se v podnicích s nespolehlivým vedením, což znamenalo s Němci či Maďary v čele nebo s lidmi, kteří se nějakým způsobem účastnili fašistické či nacistické politiky. Národní správy byly též tam, kde se čekalo na majitele, který se vracel z emigrace, zajetí či koncentračního tábora, nebo byl po smrti a čekalo se na dědice.

Státní správy ovšem byly pouhým dočasným řešením. Tehdejší vláda musela dál řešit majetkové vztahy. Řešení pak přišlo v podobě dekretu prezidenta republiky č. 108 Sb. Z 25. října 1945, na jehož základě došlo ke konfiskaci majetku nepřátel a zrádců, k vyvlastnění bez náhrady. „Konfiskace majetku byla mezinárodně posvěcena na konferenci o reparacích, která se konala koncem roku 1945 v Paříži za účasti 18 zemí protihitlerovské koalice.“³⁸ Signatáři této dohody měli převzít německý majetek na svém území a naložit s ním tak, aby se nemohl znovu dostat pod kontrolu Němců. Jednotliví majitelé majetku nebyli prověřováni, protože podle mezinárodního práva byla stanovena vina a odpovědnost států za důsledky války.

Nabytý majetek, který spravoval Fond národní obnovy a Národní pozemkový fond (zemědělský majetek), byl pak buď zestátněn, nebo znovu privatizován. To se týkalo hlavně drobných podniků, zatímco velké závody byly znárodněny. Tyto procesy probíhaly v první etapě pozemkové reformy, která probíhala v letech 1945-1946 a byla zaměřena hlavně na konfiskaci majetku nepřátelům a zrádcům. To v té době byli hlavně Němci a Maďaři a jejich majetek tak přešel do rukou Čechů, Slováků a dalších.

Tato etapa pozemkové reformy pomohla zvednout sociální status vesnické chudoby, která během ní přišla k zemědělskému majetku. Ovšem těmto novým majitelům chyběly zkušenosti a znalosti o vedení hospodářství, proto jejich prvotní výsledky byly horší než předešlých majitelů. To ukazují i požadavky na tzv. „očistu pohraničí“ a přísnější evidenci osob do pohraničí přicházejících. Často národní správci

³⁸ Průcha, V., kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, 2. díl, Doplněk, 2009, str. 74.

nekonali svou práci dobře a šlo jim hlavně o vlastní prospěch, což se nelíbilo místním národním výborům a komisím.

Po znárodnění zemědělského majetku se v polovině roku 1945 stala ústředním bodem politiky hospodářství myšlenka znárodnění vlastnictví v nezemědělské sféře – velký průmysl, banky a pojišťovny. Dělnictvo chápalo znárodnění jako akt sociální spravedlnosti, jako cestu k odstranění nerovnosti ve společnosti a součást přechodu k socialismu. Ve stovkách rezolucí z podniků požadovaly dělnické kolektivy předání kapitalistických podniků do rukou lidu, někdy i pod hrozbou stávků.³⁹

Existovaly názory pro i proti znárodnění a celá otázka vyvolala napětí mezi politickými stranami. Mezi názory pro patřil například argument, že zisky z podniků budou sloužit celé společnosti a ne jen úzké skupině lidí, že se menší podnikání vymaní z nadvlády velkokapitálu, že stát může zachránit podniky, které by soukromník po jejich zničení během války nedokázal opět rozběhnout atd.

Názory proti, které se ozývaly hlavně od představitelů lidové a demokratické strany, byly vzhledem k velké podpoře znárodnění zatlačeny, přesto se ozývaly hlasy, které argumentovaly, že je tento postup nad rámec Košického programu, že by takovou otázku mělo projednat až Národní shromáždění po volbách, že by celý proces měl probíhat v mnohem více etapách atd.⁴⁰

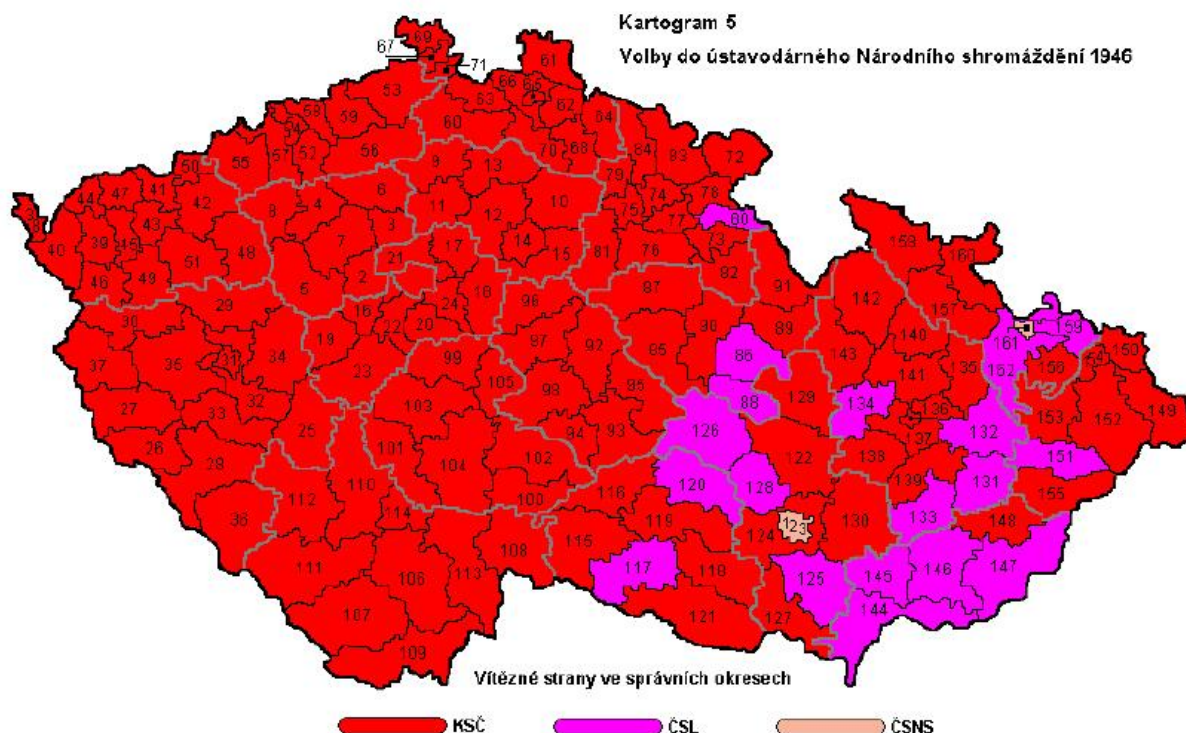
Hlavně Komunistická strana chtěla zabránit, aby podniky dostali do rukou soukromníci, jak navrhovali lidovci a národní socialisté, a tak navrhovali, aby drobní řemeslníci a dělníci zakládali družstva, a jim by se předaly podniky „ve všech případech však musí naše komise chápat svůj úkol politicky. Při každém řešení musíme mít před očima nejen otázku prospěšnosti či neprospěšnosti určitého opatření v zájmu budování republiky, demokracie a socialismu, ale především musíme mít před očima otázku posílení naší strany a jejích posic.“⁴¹ Jejich snaha se nakonec vyplatila. Komunistická strana v prvních poválečných volbách v roce 1946 získala drtivou většinu hlasů a nejlépe si vedla v pohraničních oblastech.

³⁹ Průcha, V., kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, 2. díl, Doplněk, 2009, str. 87.

⁴⁰ Tamtéž, str. 89-90.

⁴¹ NA, fond 23, jednotka 28, Osidlovací komise při ÚV KSČ, Zpráva o problémech s osidlováním pro Osidlovací komisi ÚV KSČ z roku 1947, str. 9.

Graf 2 Volby do ústavodárného Národního shromáždění 1946⁴²

Za výsledky voleb je ovšem větší příběh. Například fakt, že mohly kandidovat jen některé strany, že KSC symbolizovala osvoboditele během války a mnoho dalšího. Ovšem události spojené s odsunem i následným osidlováním výsledky voleb ovlivnily velice. KSC si toho byla vědoma, proto agendu osidlování velice kvitovala a obsadila nejvlivnější místa v osidlovacích institucích. Zároveň si přivlastňovala zásluhy za osidlovací proces, přestože tento proces byl cílem všech parlamentních stran.

Se započítáním organizovaného přesunu osídlenců se počítalo až na podzim 1945. Koncem září a počátkem října byly zpracovány došlé přihlášky zájemců o půdu. V českých zemích jich bylo 154 572. Podle osídlovacího plánu bylo zapotřebí 100 000 – 120 000 zemědělských rodin z vnitrozemí na obsazení hospodářství do 20 ha a dalších 10 000 – 20 000 rodin na osídlení velkých celků a na práce v pastvinářských

⁴² Statistický úřad, *Volby do národního shromáždění*, [online] [cit. 15.5.2015] dostupné z https://www.czso.cz/documents/10180/23181547/ns_1946.jpg/926e7a92-ed46-46bb-a940-353c58df3684?version=1.0&t=1418375768969

družstvech. Nevhodné pro osídlování zůstávalo 19 934 hospodářství (většinou nad 2 ha).⁴³

Osídlování probíhalo dobrovolně a zpočátku celkem chaoticky. Lidé ignorovali plány osídlovacího úřadu o tom, z jakého kraje do kterého se mají lidé stěhovat. Také byla narušena integrita některých přestěhovaných skupin, jako byli například Volyňští Češi, kteří byli rozptýleni od Žatce po Litoměřice. V pohraničí tak vznikala úplně nová sociální struktura a vládl spíše chaos a pocit nejistoty a cizosti. Přesto do pohraničí přicházely nové a nové skupiny, což bylo nutné vzhledem k nedostatku pracovníků. Problém byl hlavně v dolech, což způsobilo, že někteří Němci, kteří patřili do kategorie specialistů, mohli zůstat v Čechách, protože je nikdo nemohl nahradit. Druhou oblastí bylo zemědělství. Kvůli nedostatku zemědělců docházelo k doosídlování pohraničí reemigranty. „Z celkového počtu 115 000 osob, které přišly do pohraničí z ciziny, byla největší část před 1. květnem 1945 z říše (=z Německa a Rakouska); šlo přibližně o 40 000 osob; v říšskoněmecké armádě sloužilo 6801 osob, v koncentračních táborech bylo vězněno 7 714 osob. Nejpočetnější skupinu - 26 907 osob – zahraničních krajanů, kteří přišli do pohraničí, tvořili volyňští Češi. Další, méně početnější skupiny, přišly z Polska – 7464 osob, z Francie – 5289 reemigrantů, z Bulharska- 5208 osob, z Maďarska – 4076, z Jugoslávie – 3870, z jiných míst bývalého SSSR nežli z Volyně – 4296.“⁴⁴

Města v pohraničí se potýkala s hospodářskými problémy, které byly způsobeny nedostatkem pracovníků. Některé podniky v této době úplně zanikly. V Kralupech, kde původně bydlelo mnoho horníků, zůstávali Němci, kteří byli ve své práci v dolech nenahraditelní.

Prezident republiky vydal 24. 10. 1945 dekret č. 100/45, který umožnil znárodnění dolů a vyhláška ministra průmyslu ze dne 7. 3. 1946 ustavila samostatný národní podnik Severočeské hnědohelné doly, n.p. se sídlem v Mostě, pod které patřil pozdější důl Merkur, jehož rozšiřování musely ustoupit Kralupy, spolu s dalšími – celkem padesáti osmi provozovanými doly, což z něho dělalo největší báňský národní

⁴³ Slezák, L.: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 1978, s. 76-78 in: Veselá, Monika: *Osídlování českého pohraničí po druhé světové válce na stránkách Rovnosti*, Masarykova univerzita, Brno, 2003.

⁴⁴ Antikomplex a kolektiv autorů: *Zmizelé Sudety*, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, 2007, str. 48.

podnik v Československu. Do té doby se v řízení během let 1945 – 1946 vystříдалo celkem pět národních správců. Prvním z nich byl Vlastimil Houska.

Chomutovsko se nepotýkalo ale jen s nedostatkem pracovníků. Problém tkvěl i v přítomnosti vojáků Rudé armády, kteří v oblastech zůstávali. Například v Chomutově, do jehož okresu Kralupy spadaly, se vyskytovaly problémy s vojáky často: „Podle pokynů velitele ruských jednotek v Chomutově má býti vystěhována a uvolněna pro ruské jednotky celá čtvrť města Chomutova. Tato čtvrť je již osídlena českými dělníky, jednak zaměstnanci dráhy, Mannesmanových závodů, Poldiny Hutě, atd. Obyvatelé zde usídlení přivezli sebou vlastní majetek, tj. inventář, textilie, peřiny ap. Podle rozhodnutí vojenského velitele má v nejbližších dnech býti vyklizeno všechno obyvatelstvo české národnosti a má ponechat v bytech veškerý svůj majetek. [...] Mimo jiných okolností vyskytují se v městě Chomutově různé incidenty se strany ruských vojáků, jsoucí ku škodě českým dělníkům. Vyskytly se případy znásilnění českých děvčat a vykradení mnoha českých bytů,“⁴⁵ stěžují si v dopise ze dne 29.8.1945 ústřednímu sekretariátu KSČ Josef Kánský a Josef Vykoukal z Poldina Hutě. Přítomnost vojáků nekomplikovala jen život lidí na Chomutovsku ale také předávání majetku do rukou Čechů, kteří přicházeli na toto území.

Problémy v pohraničí se projevíly tak, že mnozí osídlenci, kteří po válce do kraje přišli, se z něj snažili rychle odejít. Důvodem je například to, že v roce 1948 jim byl konfiskován majetek, který v pohraničí nabyli. V tomto roce podle zprávy KNV odešlo z pohraničí 17 455 rodin a následující rok dalších 8 240.⁴⁶ Ale vinu nese i nižší životní úroveň v pohraničí, nedostatečné zásobování, existence mnohým etnik a národů na jednom území a napětí mezi nimi, nebo, jak to KSČ nazývala, „nepřátelská propaganda“, která byla v pohraničních oblastech dostupnější, a proto se rozprostřel strach z budoucího konfliktu a nedůvěra k odsunu Němců. Takové problémy měly i v Kralupech: „Zahraniční propaganda a vládní opatření působí na místní obyvatelstvo v tom smyslu, že jest vyslovena určitá nedůvěra a netrpělivost k osidlování a odsunu

⁴⁵ NA, fond 23, jednotka 131, Osídlovací komise při ÚV KSČ

⁴⁶ NA, fond 23, jednotka 380, Osídlovací komise při ÚV KSČ

Němců,⁴⁷ píše se v měsíční zprávě o politické situaci pro Krajskou správní komisi v únoru 1946. Tento problém přetrvával dlouho, ještě v roce 1951 se o něm zmiňuje Zpráva o situaci v pohraničí. „Dalším činitelem, který nepříznivě působí na osídlenec je skutečnost, že v některých oblastech je slyšitelný toliko štvavý zahraniční rozhlas, který podněcuje strach z válečného nebezpečí a šíření nepřátelské propagandy.“⁴⁸

Špatné zásobování pohraničí způsoboval, že prodejny, pokud nějaké existovaly, nebyly dostatečně vybaveny zbožím a chyběly i základní potraviny, jako je chléb. Problém byl ve velkých vzdálenostech od zásobovacích center a někdy i špatné podnebné podmínky. Kvůli sněhu musely být některé obce zásobovány i několik měsíců dopředu.

Velkým problémem byla též zdravotní situace obyvatel. Nedostatek lékařů i nemocnic, nebo jejich velké vzdálenosti, způsoboval větší úmrtnost kojenců i matek při porodu v pohraničí oproti vnitrozemí. Všechny tyto aspekty způsobily, že v pohraničí byla skoro poloviční hustota obyvatelstva oproti vnitrozemí.

Vláda se snažila povzbudit obyvatelstvo z vnitrozemí, aby zamířilo do pohraničních oblastí. Ještě před doosidlovacími akcemi, které probíhaly v 50. letech, byl například zaveden tzv. osidlovací příspěvek – kdo nastoupil práci v pohraničí, získal příspěvek na uhrazení stěhovacích výloh – cca 3 500 Kč na rodinu (pokud odešli do 28.2.47). Dalším lákadlem bylo nájemné, které v pohraničí činilo průměrně 75% ceny ve vnitrozemí. Například v okrese Chomutov se navrhovalo těsně po válce nájemné na 600 Kč za rok za jednu místnost v bytě s tím, že existovaly příplatky za dobrou lokalitu, a nebo za to, když měl někdo větší byt, než potřeboval podle počtu členů rodiny. Tím se snažilo zabránit tomu, aby se do velkých bytů stěhovaly malé rodiny, které by po ustálení ceny nebyly schopné nájemné platit.⁴⁹

Přesto z pohraničí mnozí lidé odcházeli, když se setkali s jeho realitou. Na Chomutovsku se po roce 1945 až do zničení obce Kralupy u Chomutova řešil problém s nedostatkem pracovníků pro doly, které se během dalších let měly rozšiřovat, až pohltily mnohé vesnice ve svém okolí. Například v roce 1947 se problém řešil tak, že

⁴⁷ SOKA Kadaň, inv. Č. 24, karton 4, MNV Kralupy, Organizační záležitosti

⁴⁸ NA, Osidlovací komise při ÚV KSČ, fond 23, jednotka 380

⁴⁹ NA, Osidlovací komise při ÚV KSČ, fond 23, jednotka 131

Němci, které již Američané nechtěli přijmout ve své zóně vlivu v Německu, byli posíláni právě jako horníci do dolů, aby doplnily chybějící pracovníky. Později ti, kteří přicházeli do chomutovského okresu získali například snadněji byt a jiné věci, kterých byl nedostatek. V roce 1947 žilo v Kralupech 925 lidí, v roce 1970 to bylo už jen 733 obyvatel.

2.6. Shrnutí

Původní název Německé Kralupy, který se změnil po druhé světové válce na Kralupy u Chomutova, jasně ukazují, jaké složení obyvatel tato obec měla. V drtivé většině ji obývaly Němci, což ovšem nebyla žádná výjimečná situace vzhledem k tomu, že ležela v Krušných horách – pohraničních oblastech současné České republiky, v oblasti zvané Sudety.

Je téměř nemožné zjistit, kolik Čechů v této oblasti v žilo před první světovou válkou a dokonce ani po ní, protože vždycky, když se konalo sčítání lidu, úřady, které sčítání prováděly, měly v rukách lidé, kteří se často snažily změnit skutečnost. Před první světovou válkou byla i na matrikách komolena česká jména na německá a po první světové válce se českoslovenští úředníci snažili předstírat, že v Československu žije mnohem méně Němců a Maďarů, než byla skutečnost. Ovšem byl to úkol nelehký vzhledem k počtům Němců a Maďarů, kteří v pohraničí žili. Víme ovšem, že při sčítání lidu v roce 1930 se k české národnosti přihlásilo v Kralupech u Chomutova jen 63 lidí z celkového počtu 1281 obyvatel. To dokazuje, že šlo o převážně německou obec, i když v důležitých funkcích, jako byl úřad starosty, bezpečnostní složky nebo zaměstnanci drah, úřadovali hlavně lidé českého původu.

Víme, že už od vzniku samostatného Československého státu se pohraniční oblasti a Němci v nich snažili odtrhnout od nového státu, v němž najednou tvořili nechtěnou menšinu. Těchto nálad využil režim vznikající a později vládnoucí v sousedním Německu. Ten se ujal německých nacionalistických stran v Československu, jako byla například SdP, a v rámci své politiky většího životního prostoru získal silného spojence v Československu, které se snažil rozvrátit zevnitř. To se Německu v čele s Adolfem Hitlerem povedlo a Československá vláda pod mezinárodním tlakem podepsala Mnichovskou dohodu v roce 1938. Tím se pohraniční

oblasti přiřadily k Německé říši a Sudetští Němci se stali jejími občany. To se stalo i s Kralupy a v té době bylo z obce přemístěno celkem 12 osob neněmeckého původu.

Po konci druhé světové války zažily Sudety největší přesun obyvatel v novodobé historii. Na základě dekretu prezidenta Edvarda Beneše, který stanul v čele vlády, jež se vrátila z exilu, byli Němci žijící v Československu kolektivně zbaveni občanství a za mezinárodního souhlasu odsunuti ze svých domovů, až na pár výjimek.

Po této události, započalo nové osidlování pohraničí. Tak se do Kralup dostala většina jejich obyvatel. Spolu s dalšími cestovali za prací a majetkem, který tu nechali Němci. V Kralupech ovšem nastala situace, která zabránila několika německým rodinám opustit jejich obci. To, co je před odsunem zachránilo, byla jejich specializace.

Doly, které s Kralupy sousedily, zaměstnávaly mnohé dělníky německého původu a ti byli také často na takových pozicích, které by nedokázal žádný Čech z okolí zastat, protože neměl požadovanou specializaci. Odchod těchto Němců by tak ohrozil plynulý chod celého podniku.

Některé německé rodiny se tak vyhnuly sběrnému táboru Sklárna v nedalekém Chomutově i postupnému odsunu do východního Německa, kde jejich sousedé nebyli přijímáni přívětivě. Mohli zůstat a podle svědka těchto událostí Herberta Kahlera, jehož rodina patřila mezi ty, kdo odsun přečkali a mohli zůstat v Kralupech, nezažili kromě jednoho incidentu žádné nenávistné projevy ze strany Čechů přichozích do Kralup. „Stáli jsme frontu na, vyprávěl Herbert Kahler. Problémem pro zbylé Němce bylo spíš naučit se česky.

Přílehlé doly taky zachránily před odsunem mnohé rodiny, jako byli Kahlerovi. Do pohraničí pak přicházeli Češi do pohraničí a vyplňovali místa po Němcích. Ovšem tento úkol byl velice náročný, protože se často nenaplnily představy přichozích o životě v pohraničí. Navíc po roce 1948 mnozí z nich přišli o nově nabytý majetek, což je nemotivovalo k tomu zůstat.

Pohraniční oblasti měly tak vždy od konce války velké problémy s nedostatkem zaměstnanců, což byl i velký problém dolů. Během dalších let proto vznikaly osidlovací akce, které se snažily tyto díry zaplnit. Kralupy tedy byly složené hlavně

z nově přichozích Čechů, kteří povětšinou později pracovali buď pro Doly Nástup Tušimice nebo další fabriky, jako byly Mannesmannovy závody. Tyto podniky také často vlastnily nemovitosti, v nichž obyvatelé Kralup žili a jen někteří byli přímými vlastníky domků.

Lidé z Kralup tedy nebyli starousedlíci žijící v obci dlouhé generace, ale přišli až po roce 1945 a často nebudovali nic, ale budovy i podniky dostali, zabrali atd. To je důležité pro další pochopení událostí spojených s demolicí vesnice a reakcí lidí na celou událost.

..

3. Hospodářské souvislosti rozšiřování dolu Merkur

V této části práce zjišťujeme, jaké hospodářské souvislosti vedly rozšiřování dolů na Chomutovsku, které pohltily mnohé vesnice včetně Kralup u Chomutova. V Jejich případě se jednalo o důl Merkur. Vývoj vymezujeme na časové úseky od konce druhé světové války do roku 1968 a po něm. Zaměřujeme se na vývoj spotřeby elektřiny a na mezinárodní obchod.

3.1. Vývoj do roku 1968

Hned po druhé světové válce proběhlo v rámci československého hospodářství znárodnění klíčového průmyslu, což se týkalo i hnědohelných lomů v chomutovském okrese. Tyto doly pak ovlivňovaly život nejen svého okolí, ale spolu s mosteckou pávní se staly základem výroby elektřiny a tepla v Československu. Jak se zvyšovala spotřeba energie a energetická náročnost průmyslu, rozšiřovaly se i lomy v této oblasti. To samozřejmě bylo dáno i důrazem na těžký průmysl, který prosazovala tehdejší vláda Komunistické strany Československa.

Doly a jejich rozšiřování přinášely demolice mnoha vesnic, devastaci krajiny a katastrofickou situaci životního prostředí. Na druhou stranu ovšem přilákaly do opuštěných Sudet vyhnanými Němci nové lidi, kteří hledali pracovní uplatnění. Díky tomu se rozšiřovala okolní města, jako je Chomutov. Tyto dva aspekty – životní prostředí a zaměstnanost – jsou dodnes velkými tématy v debatě o budoucnosti dolů a prolomování těžebních limitů, které byly stanoveny v roce 1991.

Orientace na těžký průmysl byla jasná už při stanovení prvního pětiletého plánu v roce 1949. V této době probíhalo celoplošné znárodnění a mizel soukromý sektor v hospodářství. Československé hospodářství nyní v rukou státu mělo za úkol zvýšit průmyslovou výrobu. Preferovalo se hlavně strojírenství, chemický průmysl, těžba a zbrojní průmysl. Průmyslová výroba se mezi lety 1948 a 1953 zvýšila o 93%. Ekonomické problémy, které mimo jiné přineslo preferování jednoho hospodářského odvětví a neschopnost uspokojit zákazníky, jimž rostly příjmy, měla vyřešit peněžní reforma v roce 1953.

Orientace na těžký průmysl byla zmírněna po nástupu k moci N. S. Chruščova v Sovětském svazu. Pod vlivem nového proudu ze Sovětského svazu nebyla

odstartována druhá pětiletka v roce 1954, ale nahradily ji dva roční plány, které zmírnily tempo vývoje těžkého průmyslu a podpořily průmysl spotřební a lehký. Ovšem nešlo o zásadní změnu.

Už v druhé polovině 50. let se objevily snahy o ekonomickou reformu, která se pokoušela napravit sovětský model organizace, který se v Československu prosadil už v roce 1952. Po hospodářských problémech z let 1953-1955 se zvedla vlna kritiky, ve které jako hlavní záležitost figurovalo plánování a řízení. Kritizována byla také velmi nízká pravomoc podniků. Nutnost změn si začalo uvědomovat i vedení KSČ, které si po druhé měnové reformě z června roku 1953 uvědomovalo rizika spojená s nepříznivým vývojem hospodářství a dopadem na životní úroveň obyvatelstva.⁵⁰ V roce 1956 byla vytvořena zvláštní komise, která měla za úkol analyzovat ekonomické problémy a navrhnout jejich řešení. Ovšem většina představitelů režimu si nedokázala připustit, že by problém mohl souviset s fungováním celého systému. Atmosféra tehdejší doby byla velmi silně ovlivněna bojem proti revizionismu. Tento boj prakticky znemožňoval jakékoliv snahy o zavedení kombinace plánování a tržního mechanismu, nepřipouštěl jakékoliv oslabení centralistického plánování a samosprávu výrobních podniků. Všechny názory a návrhy, které se tomuto podobaly, byly označeny jako projev revizionismu a tudíž zamítnuty.⁵¹ Nová soustava řízení vzniklá na konci 50. let tak nepřežila rok 1962 a byla odsouzena k zániku. Systém se vrátil k centralizaci hospodářství.

I po hospodářské krizi na začátku 60. let, kdy se pro svou nereálnost zhroutil třetí pětiletý plán, se Československé hospodářství orientovalo převážně na těžký průmysl s vidinou strojírenské velmoci, přestože vláda vydala opatření, která zdůrazňují vývoj vědy a lehký průmysl. To se také posléze stalo pro československou ekonomiku osudným, protože strojírenství svůj úkol a role, které se od něj očekávaly, nesplnilo. Bylo to dáno nereálností očekávání a zaslepenou vidinou „strojírenské velmoci“, při které vedoucí představitelé strany neviděli negativní důsledky a dopady tohoto rozhodnutí.⁵²

⁵⁰ Prachařová, K.: *Ekonomická reforma v CSSR v 60. letech jako počátek změny ve společnosti*, Masarykova univerzita, Brno 2011, str. 16.

⁵¹ Kaplan, K.: *Kořeny československé reformy 1968*. 1. vydání. Brno : Doplněk, 2000, s. 262 - 265, str. 262-265.

⁵² Tamtéž, str. 165, 175

Krise vyvrcholila ve vytvoření několika analýz, které byly předloženy i spolu s řešeními ekonomické situace v Československu. Jedna z těchto analýz pak způsobila diskuzi v ekonomické komisi ÚV KSČ, která vedla až ke kritice politického vedení. Tato analýza zdůraznila, že je potřeba vytvořit ekonomická opatření, která se budou zavádět dlouhodobě a že se změna musí týkat také politické oblasti. V druhé části pak stálo, že náprava československé ekonomiky musí probíhat tak, že se odkloní od sovětského vzoru a zahájí procesy srovnatelné v průmyslově vyspělých zemích Západu. Závěry této analýzy v ještě upravené formě pak přijal ÚV KSČ v prosinci 1965.

V první oblasti navrhovaných strukturálních změn autoři kritizovali především vysoký podíl těžebního a hutnického odvětví v československém průmyslu a naopak nízký podíl chemie, spotřebního a potravinářského odvětví. V druhé oblasti bylo kritizováno zaostávání třetího ekonomického sektoru, sektoru služeb. K základním změnám měly patřit likvidace monopolní pozice strojírenského a hutního průmyslu, přechod k progresivním oborům jako např. elektrotechnice, přechod od uhlí k ropě a atomu ve výrobě energie, omezení těžby uhlí, rychlý rozvoj chemického průmyslu, modernizace potravinářského průmyslu a podpora sféry služeb.⁵³

Během let 1965 – 1968 se tedy hospodářství začalo ubírat jiným směrem. Směrem k důrazu na spotřební a lehký průmysl a zvýšení vývozu zboží. Reformy počítaly s tím, že se ekonomika decentralizuje a plány podniků se přesunou na úroveň jejich vedení. V čele těchto reforem stál místopředseda vlády Ota Šik, který své teze podporoval i v oficiálních médiích, jako bylo Rudé právo, což dokazuje uvolněnou atmosféru té doby.

Reformu ale odsunulo do zapomnění nové vedení Komunistické strany Československa, které se ujalo vlády po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968.

⁵³ Prachařová, Kateřina: *Ekonomická reforma v CSSR v 60. letech jako počátek změny ve společnosti*, Masarykova univerzita, Brno 2011, str. 21.

3.2. Po roce 1968

Po roce 1968 a srpnových událostech nastalo období tzv. normalizace, kdy se KSČ znovu dostávala do vedoucí pozice ve všech oblastech včetně té ekonomické. Tehdejší vedení KSČ odmítla plány a reformy, které vznikly těsně před rokem 1968. Tyto změny byly prohlášené za nefunkční a snažící se o „likvidaci všelidového vlastnictví,“ a chtějící rozpoutat „tržní živelnost se všemi svými negativními důsledky pro společenské i hmotné postavení pracujících.“⁵⁴ Ekonomický vývoj byl dán do souvislosti s politickým vývojem v „proslulém“ dokumentu Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, který představoval oficiální a v podstatě kanonizovaný výklad událostí roku 1968. V intencích tohoto dokumentu se vedení strany snažilo uklidnit společnost spotřebně orientovanou hospodářskou a sociální politikou, která měla zabránit dalším otřesům režimu. Je však důležité si uvědomit, že i když se zvyšoval objem spotřebního zboží za relativně nízké ceny, nebyl tento vývoj podporován ekonomickým růstem, ale byl opět dotován spotřebou předmnichovských a protektorátních rezerv, či využíváním rozvojových možností, které zůstaly nenaplněny z dob extenzivního modelu hospodaření z 50. let.⁵⁵ Odpor proti nastoupenému kurzu byl ojedinělý a izolovaný. Soustředil se pouze na tradičně protestující skupiny, tedy na vysokoškolské studenty a radikální odborové organizace. Ve studentském hnutí narazily kroky vedení KSČ na značný nesouhlas, který se však jen málokde proměnil v nějakou rozhodnější formu protestu.⁵⁶

V roce 1969 byl vyhlášen konsolidační program rozvržený na dva roky, jehož hlavní rysy je možno shrnout do následujících bodů:

- Upevnění orgánů KSČ při řízení hospodářství, posílení disciplíny a urychlená příprava plánu na rok 1970 a návrhu páté pětiletky.
- Přesun některých kompetencí z republikových na federální orgány. Je paradoxem, že G. Husák, který v roce 1968 ve funkci místopředsedy vlády ČSSR usiloval o rozsáhlou decentralizaci vrcholných státních orgánů na obě

⁵⁴ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti pro XIII. Sjezdu KSČ*, Praha 1978, s. 17.

⁵⁵ Kvasnička, M.: *Poslední dekáda spolupráce vybraných států RVHP*, Masarykova univerzita, Brno, 2007.

⁵⁶ Doskočil, Z.: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*, Doplněk, Brno, 2006, str. 114-148, str. 135

vznikající republiky, prosazoval o rok později jako nejvyšší představitel komunistické strany opačný kurz.

- Vyhlášení stabilizačních opatření v červnu 1969. Jejich těžištěm byla protiinflační politika – útlum růstu peněžních příjmů obyvatelstva, dosažení souladu mezi růstem mezd a produktivity práce, stabilizace cenové hladiny a krytí nadměrných peněžních příjmů obyvatelstva z předchozích let zvýšením výroby spotřebního zboží.
- Rozšíření bytové výstavby jako priorita sociální politiky.
- Zlepšení bilance zahraničního obchodu podporou exportu; v roce 1970 bylo po dvou letech opět dosaženo aktivního salda obchodní bilance.⁵⁷

V červenci 1971 přijímá Československo jako člen RVHP na jejím zasedání v Bukurešti Komplexního programu dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické integrace členských států RVHP, což znamená, že další pětiletý plán stanovený na léta 1971-1975 měl být mnohostranně koordinovaný s dalšími plány jiných zemí, které byly také členy RVHP. Plán tedy musel být nejprve diskutován na úrovni RVHP a na základě těchto zkušeností byl pak vytvořen i další pětiletý plán. V 70. letech se měl ekonomický rozvoj zaměřit hlavně na uspokojování potřeb obyvatel.

„Objem investic se po roce 1970 rozšířil. Jejich rozhodující část směřovala do výstavby bytů, elektráren, uhelných dolů, oceláren, chemických kombinátů, tranzitního plynovodu, pražského metra, dálnice a na řešení úkolů spojených s rozvojem Prahy, Bratislavy, severočeské průmyslové aglomerace a s povznesením slabě rozvinutých okresů severovýchodního Slovenska. Průmyslové investice směřovaly na rozdíl od předchozích pěti let hlavně do odvětví s dlouhou dobou výstavby a pomalou návratností vložených prostředků.“⁵⁸

Přesto ekonomické reformy z 60. let příznivě ovlivnily vývoj v době normalizace, i když tehdejší vláda tyto úspěchy, jako vysoký přírůstek národního důchodu, spojovala s návratem k centralizaci. Zpomalení ekonomického růstu se ukázalo až ve druhé polovině 70. let.

⁵⁷ Průcha, V., kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, 2. díl, Doplněk, 2009, str. 660.

⁵⁸ Průcha, V., kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, 2. díl, Doplněk, 2009, str. 661.

Ústecký hnědouhelný revír byl ovšem velice významný pro palivovou energetiku ČSR už dávno předtím. O rozšiřování těžby se uvažovalo vlastně hned po roce 1948 a v roce 1962 už byl jeho další postup jasně daný. To dokazuje například Územní plán rajónu severočeské hnědouhelné pánve⁵⁹ z toho roku. Ten jasně stanovuje, že do budoucna je nutné zvýšit podíl vytěženého hnědého uhlí v této oblasti. Důvodem, proč to tak je, je předpokládané zvýšení spotřeby elektrické energie. V té době se předpokládalo, že by se těžba měla rozšířit natolik, že v roce 1970 mělo být v tomto revíru vytěženo 79,45 mil. tun uhlí (oproti 44,1 mil. tun v roce 1961) a v roce 1980 dokonce 107,6 mil. tun.⁶⁰ Už v tomto dokumentu jsou zmiňované Kralupy u Chomutova jako jedna z vesnic, která bude muset ustoupit těžbě hnědého uhlí, která se provádí lomovým způsobem, a to v roce 1975, což se v podstatě vyplnilo.

Uhlí v SHP je příliš sirnaté na to, aby se používalo k jiným účelům než pro výrobu elektrické energie, což měla v té době zajistit Elektrárna Tušimice, jejíž stavba započala o rok později (1963), a později se k ní přidaly ještě Tušimice II v 70. letech a Elektrárna Pruněřov I+II, jejichž starší část byla postavena v letech 1967-1968. Všechny elektrárny byly postaveny přímo u zdroje hnědého uhlí. Lomy tedy měly během méně než deseti let začít zásobovat dvě nové elektrárny v revíru, jejichž výkon dosáhl dohromady 1 100 MW s tím, že se k nim později přidaly ještě další dva objekty, které dohromady dosáhly výkonu 1 850 MW.

„Na zabezpečení výroby elektrické energie ČSSR v sektoru Ministerstva paliv a energetiky, jejíž objem se zvýší do roku 1980 téměř 6 1/2 x se bude těžba podílet významným podílem. Zatímco k roku 1965 tento podíl dosáhne 42%, zvýší se k roku 1980 téměř na 70%,“⁶¹ upozorňuje Územní plán. Podle Statistické ročenky se výroba elektrické energie a tepla od roku 1948 zvýšila o 718% v roce 1970 a už v roce 1975, na konci pětiletky, byla tato výroba ještě o dalších 249% vyšší.⁶²

⁵⁹ NA, TERPLAN, karton 164, Územní plán rajónu severočeské hnědouhelné pánve.

⁶⁰ Tamtéž, str. 23.

⁶¹ NA, TERPLAN, karton 164, Územní plán rajónu Severočeské hnědouhelné pánve, str. 32.

⁶² *Statistická ročenka Československé socialistické republiky*, ANTL a ALFA, Praha 1976, str. 24-25.

3.3. Pátý pětiletý plán

V roce 1971 vstoupila Československá republika do pátého pětiletého plánu. Ten se od těch předešlých nebyl tak nereálný a předpokládal hladký přechod od reformem 60. let k „osvědčeným“ postupům centrálního plánování. V plánu se počítalo s těžbou hnědého uhlí hlavně v souvislosti dodávek surovin do elektráren. Hlavním cílem pětiletky bylo totiž plynulé dodávání elektrického proudu do domácností i průmyslu. „Návrh rozvoje palivo-energetické základny v období 5. pětiletého plánu vychází z nezbytnosti zabránit prohlubování a postupně odstranit krizové situace v zásobování národního hospodářství a obyvatelstva palivem a energií, obnovit soustavnou péči o zvyšování úspor ve spotřebě paliv a energie, založit opatření k racionalizaci spotřeby a zabezpečit tak trvalý rozvoj národního hospodářství. [...] Neméně významná bude také úspěšná realizace výstavby plánovaných energetických zdrojů a zvládnutí plánovaných těžebních úkolů, zejména hnědého uhlí.

Tuzemská potřeba prvotních zdrojů energie při plném využití domácích kapacit a možností dovozu vzroste za pětiletku o 22,9%, tj. průměrně ročně o 4,2%.⁶³ Bylo potřeba se vyhnout ekonomickému vývoji v 60. letech, kdy spotřeba i příjmy obyvatel převyšovaly zdroje ekonomiky a docházelo tak k napětí ve společnosti, které vyústilo v hospodářskou krizi a následně v tzv. Pražské jaro.

Druhým velkým trendem, který měl nastat během pátého pětiletého plánu, byl postupný přechod na ušlechtlejší formy paliv, což znamenalo ropu a zemní plyn. „Pokles podílu těžby a zušlechťování uhlí na celkové výrobě vyplývá z žádoucího přesunu váhy v energetické bilanci na tekutá a plynná paliva.“ Str. 1286 (posiluje se strojírenství a chemického). [...] V odvětví paliv a energie je v období pětiletky charakteristický růst podílu ušlechtilé energie v tuzemské spotřebě prvotních energetických zdrojů. Přesto však do roku 1975 budou tvořit pevná paliva základ palivo-energetické bilance a jejich podíl na celkové tuzemské spotřebě prvotních zdrojů se předpokládá 64,2%. Zřejmý je však jejich již velmi malý absolutní růst.“

⁶³ NA, fond 02/1, svazek 5, ar. j. 5, Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971 až 1975 a směrnice k vypracování státního prováděcího plánu na rok 1972, 3. příloha k usnesení vlády III, str. 765.

Charakteristické pro toto období je růst ropy a ropných produktů a také krytí prvotních zdrojů dovozem. „Zatímco v roce 1965 byly prvotní zdroje kryty dovozem z 10,9%, v roce 1975 činí již krytí 35,9%.“⁶⁴

Obě tyto suroviny musely být ale dováženy ze zahraničí. V té době šlo o dovoz převážně ze Sovětského svazu, který byl v bývalém Východním bloku dominantní v této oblasti. Tato závislost na SSSR se časem ukázala jako problém. Už v roce 1974 totiž dochází k zhoršení dovozu ropy vlivem ropné krize v kapitalistických zemích v roce 1973.

V roce 1974 Palivo-energetická bilance oznamuje, že se podařilo zlepšit zásobování hospodářství palivy a energií, takže, i když s obtížemi, je možné překračovat plány 5. pětiletky. Ovšem upozorňuje, že problém se zásobováním přijde v dalším období hlavně kvůli špatnému dodávání strojního vybavení, nedostatečným stavebním kapacitám apod.

Vzhledem k tomu, že možnost zvýšení dovozu zemního plynu, který by kryl část růstu spotřeby elektrické energie, není možné, zpráva doporučuje zpomalení přechodu na ušlechtlejší paliva s tím, že hnědé uhlí i nadále zůstane základem pro tvorbu elektřiny a tepla.⁶⁵

Státní plánovací komise upozorňuje, že „prudký vzestup ceny ropy na kapitalistickém trhu, další problémy, které budou spojeny s obstaráváním ropy v třetích zemích a výsledky jednání o dalším rozvoji hospodářské spolupráce se SSSR vedou k tomu, že v roce 1980 je možno jako s dosaženým maximem počítat pro naše hospodářství s dovozem 21 mil. tun ropy.“⁶⁶

Ekonomické oddělení ÚV KSČ se k tom, u vyjádřilo takto: „Z předloženého materiálu vyplývá, že do roku 1980 se zatím nekryjí uvažované potřeby v prvotní energii v rozsahu asi 3 mil. tun m.p., což odpovídá přibližně 2,1 mil. tun ropy nebo asi 7 mil. tun hnědého uhlí. Přitom dovoz ropy a zemního plynu je dnes natolik vyjasněn, že nelze v něm očekávat výraznější změny. To znamená, že určujícím faktorem celkové palivo-energetické bilance jsou především naše možnosti v mobilizaci

⁶⁴ NA, fond 02/1, svazek 6, ar.j. 5, Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971 až 1975, červen 1971, str. 1287.

⁶⁵ NA, fond 02/1, svazek 118, ar.j. 119, Palivo-energetická bilance ČSSR v období do roku 1980 a hlavní směry dalšího rozvoje, 7.května 1974, str. 9.

⁶⁶ Tamtéž str. 36.

vlastních energetických zdrojů, jakož i schopnosti přizpůsobit se nové energetické situaci v členských státech RVHP a v rozvojových zemích.“⁶⁷ A upozorňuje, že po posledním jednání výboru RVHP a na něm vystoupení předsedy Gosplánu vyplývá, že státy ani společnými silami nejsou schopny zajistit materiál na stavbu potrubí a vybavení závodů hlavně v Západní Sibiři, takže není možné dopravit ušlechtilá paliva do míst spotřeby. To se týká například plynovodu Orenburg, který měl být zprovozněn v roce 1976, ovšem jeho výstavba se zpomalila. Proto je potřeba využívat vlastní zdroje. To tedy znamená změna plánu na množství vytěženého uhlí oproti úvahám z roku 1973 s tím, že by v roce 1980 měla těžba dosáhnout úrovně 94 mil. tun, což je asi o 4,5% více. Hlavní těžiště leží v SHD, kde se ovšem vyskytují problémy s investiční výstavbou či dodávkami strojního zařízení.

Složité problémy je u tepláren. Vzhledem k plánu přechodu na ušlechtlejší paliva, bylo již mnoho tepláren pracujících na ropu a zemní plyn ve výstavbě, ovšem situace se změnila. Proto bylo potřeba přeorientovat se zpátky na hnědé uhlí. To ovšem podle varování vytvoří velice složitou situaci v oblasti zásobování a může dojít k výpadkům v zásobování některých sídlišť.

3.4. Rozvoj těžby

V roce 1971 vydalo Ministerstvo paliv a energetiky *Zprávu o koncepci rozvoje těžby uhlí v jednotlivých revírech do úplného vyuhlení zásob*, kde popisuje prognózu všech dolů na území Československo republiky. Komunistická strana počítala s tím, že se Severočeský hnědouhelný revír bude dále rozvíjet až na výkon téměř 60 mil tun uhlí za rok⁶⁸ s tím, že by měl kapacitou vydržet až do roku 2045 a pak pomalu dodělávat zbytky. Přímě na Chomutovsku se počítalo hlavně s dolem Merkur, který měl být vyuhlen do roku 2002 a Březno (2010), poté by bylo potřeba otevřít další lokality dolování. Po lomu Březno měl přijít na řadu lom Libouš, který by podle prognózy měl mít po roce 2010 těžbu kolem 8 mil. tun za rok.

⁶⁷ Tamtéž str. 12.

⁶⁸ V roce 2000 se pro srovnání vytěžilo okolo 49 mil. tun hnědého uhlí celkově v celé České republice. Největší objem těžby se objevil v polovině 80. let, kdy bylo na našem území vytěženo okolo 100 mil. tun hnědého uhlí. Zdroj: ENERGOSTAT- energetika v ČR a EU: Informace, data, komentáře, zákony. Dostupno též [cit. 2015-05-06] z www.energostat.cz/uhli.html.

„V důsledku postupného doužívání větších dolů a oblastí, klesá po roce 2010 těžba rychleji až na cca 20 mil.t./rok v roce 2050, kdy prakticky končí životnost všech revírů, těžících energetické uhlí.“⁶⁹ Nutnost rozšíření těžby uhlí dokazuje i fakt, že ochranný pilíř, který byl stanoven kolem Chomutova v 60. letech a zaručoval tak jeho obyvatelům, že nedojde k jeho demolici a jeho infrastruktura se tedy může rozvíjet, měl trvání jen omezené trvání a už v 70. letech se předpokládalo, že Chomutov bude demolován mezi lety 2030-2050.

V roce 1974 vznikla zpráva o využití uhlí v SHP. Jde o prognózu rozvoje palivo-energetické základny do roku 1990 s tím, že předpokládá rozvoj jaderné energetiky a dovoz ropy a zemního plynu, ovšem tuhá paliva z vlastních zdrojů se mají podílet na zabezpečení prvotních palivo-energetických zdrojů stále ze 45%. Zpráva také upozorňuje, že není zajištěn dovoz ropy a zemního plynu, proto se musí zintenzivnit těžba tuhých paliv. Jedná se hlavně o hnědé uhlí, které je určené pro kondenzační elektrárny a to především v Severočeském hnědouhelném revíru, „který je z hlediska množství a dostupnosti uhelných zásob jediným rozvojovým revírem v ČSSR.“⁷⁰

Těžba v tomto revíru by měla vzrůst z 57 mil. tun/rok v roce 1974 na 75 mil. tun/rok v roce 1985. Klíčovým je velkolom Čs. Armády, kde je ovšem problém s příliš vysokým obsahem síry v uhlí.

Hnědé uhlí se v roce 1974 podílelo 90% na zabezpečení celkové výroby elektřiny a tepla v ČSSR s tím, že se do roku 1990 plánovalo postavit další elektrárny v celkovém výkonu 4700MW, což vyžadovalo dalších cca 25 mil. tun/rok.

3.5. Životní úroveň a zvýšení spotřeby elektřiny

Při přípravě pátého pětiletého plánu na období 1971-1975 se předpokládal růst životní úrovně obyvatel hlavně v oblasti mezd, což by vedlo ke zvýšené spotřebě. Hlavním cílem, který byl určen pro těžbu uhlí, bylo plynulé zásobování obyvatelstva tak, aby docházelo k dostatečnému vyrábění elektřiny a tepla, což znamenalo

⁶⁹ NA, fond 02/1, svazek 51, ar.j. 51, Zpráva o koncepci rozvoje těžby uhlí v jednotlivých revírech do úplného vyuhlení zásob, str. 79.

⁷⁰ NA, , fond 02/1, sv. 108, ar.j. 108, Zpráva o využití uhelných ložisek s vyšším obsahem síry v severočeském hnědouhelném revíru, 28. ledna 1974, str.3.

dostatečné množství paliva pro elektrárny a teplárny a také výstavba nových objektů pro výrobu těchto komodit. To bylo nutné hlavně proto, že se neustále zvyšovala spotřeba elektrické energie. Zatímco například v roce 1965 byla spotřeba elektrické energie 27 471 GWh, o pět let později v roce 1971 to bylo už 36 724 GWh. K tomu přispělo mnoho faktorů, jako je například elektrifikace železnic. Parní lokomotivy přestaly na československých kolejích jezdit v 80. letech, ale už dávno předtím je postupně nahrazovaly elektrické či motorové. Elektrická energie ale nesloužila jen v rozvíjející se dopravě, ale podporovala téměř všechna odvětví hospodářství. „Základem dalšího rozvoje výrobních sil bude průmysl. Jeho podíl na celkovém růstu společenské výroby se zvýší z 65,8% v roce 1970 na 67,7% v souladu s jeho úlohou při zabezpečování vzestupu materiální a kulturní úrovně obyvatelstva, vytváření materiálních podmínek pro zvýšení produktivity práce, uplatňování a realizaci výsledků vědecko-technického pokroku, zabezpečování materiálové základny rozvoje ostatních odvětví národního hospodářství, zejména zemědělství a stavebnictví, rozvoji mezinárodní dělby socialistické práce apod.,“⁷¹ předpokládalo se v páté pětiletce. Nešlo ale jen o průmysl. Běžná spotřeba obyvatel také ovlivnila potřebu většího množství elektrické energie. V 70. letech se v domácnostech pomalu začaly vyskytovat spotřebiče, jako je televize, pračka nebo lednička, to jsou všechno spotřebiče, které vyžadují přívod elektřiny.

Elektrická energie byla tedy komodita důležitá pro rozvoj všech odvětví nejen průmyslu a zároveň její větší množství bylo nutné pro splnění požadavků obyvatelstva, jehož životní úroveň rostla. Problémem bylo například to, že lidem rostly příjmy (to už sedělo v 60. letech), ale sortiment a kvalita jimi požadovaného zboží neodpovídala jejich představám. „I při současném zlepšení situace v palivo-energetické základně se ukazuje, že zajištění rostoucích nároků ekonomiky i obyvatelstva na spotřebu energie bude vyžadovat značné úsilí a trvalou pozornost řídicích orgánů. Růst peněžních příjmů obyvatelstva je proti předpokladům směrnic rychlejší, výroba spotřebního zboží

⁷¹ NA, fond 02/1, svazek 5, ar. j. 5, Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971 až 1975 a směrnice k vypracování státního prováděcího plánu na rok 1972, 3. příloha k usnesení vlády III., str. 75.

ve své struktuře zatím plně neodpovídá vývojovým tendencím ve spotřebě obyvatelstva,⁷² varuje Informace o plnění základních ukazatelů směrnic v roce 1973.

Zvýšení spotřeby obyvatelstva muselo být podle plánu doplněno také růstem národního důchodu, který měl vzrůst v páté pětiletce o 28,3%, což znamená růst ročně o 5,1%. „Disproporce mezi zdroji a potřebou paliv a energie, která se projevila v posledních letech, se i přes značné soustředění investičních i ostatních prostředků k získání zdrojů jak vlastních, tak z dovozu, promítne i do dalších let páté pětiletky,⁷³ bylo jasné už na začátku 70. let. Proto bylo důležité dostavět elektrárny a teplárny v SHP a zároveň snížit náklady na výrobu elektřiny a tepla. Problémem také bylo to, že ač se zvyšovalo množství vytěženého uhlí, růst palivové základny vlastně stagnoval. „Vlastní zdroje i při vynakládání poměrně vysokých investičních prostředků do roku 1975 prakticky stagnují. I když těžba hnědého uhlí se zvyšuje, nedochází k úměrnému zvýšení měrného paliva, neboť klesá průměrná výhřevnost tohoto uhlí. Pokles kalorické hodnoty je způsoben především rozvojem těžby jednoúčelového uhlí z chomutovské oblasti o výhřevnosti 2300 – 2400 kcal/kg a přechodem některých hlubinných dolů do partií obsahujících uhlí s vysokým obsahem popela. Plánovaný přírůstek prvotních zdrojů bude zajišťován téměř plně dovozem.“⁷⁴ Proto bylo nutné za pětiletku zvýšit dovoz surovin o 15%.

V rámci životní úrovně obyvatel na Chomutovsku je nutné také zmínit i negativní dopady těžby uhlí a výroby elektřiny. Povrchová těžba uhlí vede k velkému záboru půdy a rušení sídel (demolice více než 100 vesnic a měst) nebo k devastaci přírody a vzniku tzv. měsíční krajiny. Při těžbě též vzniká velké množství odpadů, s jejichž ukládáním je velký problém a je potřeba vytvořit mnohé skládky.

Těžba též způsobuje znečištění ovzduší (úlety pevných, kapalných a plyných látek znečišťujících ovzduší) - zejména oxidy síry, dusíku a uhlíku, těžké kovy, uhlovodíky, popílek a prach. Prach v ovzduší přitom vážně ohrožuje zdraví i životy lidí.

⁷² NA, fond 02/1, ar.j. 87, Informace o plnění základních ukazatelů směrnic XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971-1975 za první polovinu pětiletky, str. 4.

⁷³ NA, fond 02/01, svazek 5, ar. j. 5, Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971 až 1975 a směrnice k vypracování státního prováděcího plánu na rok 1972, 3. příloha k usnesení vlády, str. 767.

⁷⁴ Tamtéž, str. 765.

Pánevní oblasti severních Čech byly koncem osmdesátých let považovány za jednu z nejvíce znečištěných oblastí Evropy. Odumírání lesů koncem šedesátých let jako důsledek účinku exhalací, především oxidu siřičitého, doprovázely v sedmdesátých letech zprávy o změnách zdravotního stavu populace. Za první signály poškození byly označovány zvýšený výskyt alergií, imunodeficiencí a onemocnění dýchacích cest u dětí. Nepříznivý vliv prostředí na těhotné ženy byl považován za příčinu výskytu vývojových vrozených vad u narozených dětí a velkého počtu dětí s nízkou porodní hmotností. Současně bylo pozorováno, že průměrná délka lidského života je v těchto oblastech kratší než celostátní průměr, zejména u mužů. Zhoršování kvality životního prostředí v severních Čechách v osmdesátých letech se stalo zdrojem politické nespokojenosti obyvatel tohoto regionu a růstu jeho ekologického uvědomění. Neřešení uvedených problémů se pak v listopadu 1989 stalo významným impulsem k vyjádření protestu proti totalitnímu režimu.

To se příliš nelepší ani v současnosti. Podle Zprávy o životním prostředí Ministerstva životního prostředí emise skleníkových plynů z výroby elektřiny a tepla neklesají a udržují se na úrovni let 1990 a 2000. Emisní náročnost ČR je o více než 70% vyšší než v EU27. Emise skleníkových plynů z výroby elektřiny a tepla, které mají největší, více než 40% podíl na celkových emisích ČR, neklesají a udržují se na úrovni let 1990 a 2000. Vysoké emise z veřejné energetiky souvisejí s nadprodukcí elektrické energie, vysokým podílem uhelných elektráren na výrobě elektřiny a se zatím nedostatečnými úsporami energie v domácnostech a ve službách.⁷⁵

Dalším problémem jsou emise primárních částic a prekurzorů sekundárních částic. I když jejich množství v ovzduší má spíše klesavou tendenci (hlavně díky mezinárodním dohodám), jejich množství v ovzduší je stále velké. Suspendované částice v ovzduší představují celou řadu zdravotních rizik. Účinek částic závisí na jejich velikosti, tvaru a chemickém složení. Suspendované částice pronikají v závislosti na své velikosti do horních a dolních cest dýchacích a do plicních sklípků, čímž způsobují celkovou vyšší nemocnost a úmrtnost zejména na onemocnění srdce a

⁷⁵ Ministerstvo životního prostředí : *Zpráva o životním prostředí ČR 2012, 2013*, [online] [cit. 18.5.2015] dostupné z:

http://www1.cenia.cz/www/sites/default/files/Zpr%C3%A1va%20o%20C5%BEivotn%C3%ADm%20prost%C5%99ed%C3%AD%20C4%8Cesk%C3%A9%20republiky%202012_20131023.pdf

cév. Expozice suspendovaným částicím zároveň zvyšuje riziko onemocnění dýchacího ústrojí (včetně infekčních chorob), zhoršuje potíže astmatiků a alergiků, zvyšuje kojeneckou úmrtnost a negativně ovlivňuje plodnost populace. Citlivou skupinou jsou děti, starší osoby a osoby s chronickým onemocněním dýchacího a oběhového ústrojí. V případě navázání suspendovaných částic na PAU nebo těžké kovy, mohou mít rovněž mutagenní a karcinogenní účinky.⁷⁶

Už v 60. letech vznikla potřeba existence statistik o spotřebě energie na území ČSR a tak vznikla statistika energetiky jako samostatný statistický obor. Jedna z příčin jejího vzniku byla i závislost Československa na dovozu sovětské ropy, a tedy snaha úspory energie. Nejprve bylo ale nutné spotřebu energie a paliv zmapovat. Tak vznikla každoroční bilance spotřeby energie a paliv. Původně se ale prováděla jednou za pět let a šlo o jednorázové šetření, které zhodnocovalo hlavně technologie energetických přeměn - výroba elektřiny a tepla, plynárenství, koksárenství, rafinace ropy atd. (šetření proběhla v letech 1955, 1960 a 1965). Ovšem od roku 1968 se bilance už prováděla každoročně.

Páteří energetické bilance se staly bilance zdrojů a rozdělení (dodávek) tak, jak je předkládali gestoři – výrobci a dodavatelé paliv a energie. Samostatný statistický výkaz byl zaveden pro sledování pochodů/procesů zušlechťování paliv. Spotřeba paliv a energie byla podrobněji sledována jen za organizace ústředně řízeného průmyslu a dopravy. Údaje o spotřebě energie v ostatních národohospodářských odvětvích byly nahrazeny údaji o dodávkách ze systémů bilancí rozdělení. Sběr dat a jejich zpracování probíhalo centralizovaně. Zpravodajské jednotky předávaly vyplněné výkazy přímo Federálnímu statistickému úřadu (FSÚ), který zabezpečil jejich zpracování a výsledky poskytoval jednotlivým republikovým statistickým úřadům, ČSÚ a ŠÚ SR (Štatistický úrad Slovenskej republiky).⁷⁷

Z bilance, která vznikla v posledním roce pátého pětiletého plánu, jasně vyplývá, že největší problém v rámci palivo-energetické základny nastává

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ ČSÚ, *Historie statistiky energetiky*, [online] [cit. 14.5.2013] dostupné online: <https://www.czso.cz/documents/10180/20533872/811312j01.pdf/5ff49606-fb30-4fb7-a6fc-db92053be906?version=1.0>, 13.5. 2015

v nedostatku ropy a zemního plynu v ČSSR. Oba tyto produkty musejí být dováženy. Větší dodávky by podle bilance měl v dalším pětiletém období zajistit právě stavěný plynovod Orenburg, dnes známý jako Sojuz. Na jeho stavbě se podílely státy RVHP (Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a další) a má délku okolo 2 700 km a jeho přepravní kapacita je 28 mld m³. „Dle původního návrhu měl být ukončen ve 2. pololetí 1976. Dodržení tohoto termínu je odvislé od zabezpečení trubního materiálu a potřebných strojů a zařízení, to zajišťuje zahraničně-obchodní organizace SSSR [...].“⁷⁸ Plynovod byl dostavěn v roce 1979.

Mezitím se ale na území ČSSR stavěl Tranzitní plynovod, na který byl později Orenburg napojen. Tento má celkovou délku 991 km a přenosovou kapacitu 28 mld. m³, z toho ale bylo pro potřeby ČSSR určeno jen 3,5 mld. m³.

Ropa byla též dodávána hlavně ze Sovětského svazu s tím, že do roku 1980 měly tyto dodávky být zvýšeny na 18,8 mil. tun. V roce 1974 ovšem podepsalo Československo vzájemnou smlouvu s Maďarskem a Jugoslávií o stavbě ropovodu Adria, který do Československa přivádí ropu z Blízkého východu. Ropa se ale dovážela i z kapitalistických zemí, ovšem podle zprávy to bylo mnohem více finančně náročné vzhledem k ceně samotné ropy i ceně její dopravy.

Československo naopak v období poloviny 70. let vyváželo, co se paliv a energie týče, především koks a koksovatelné uhlí, jehož hlavní odběratelé byly Německá demokratická republika, Rumunsko, Maďarsko a Jugoslávie a částečně i na Západ. Problém ovšem byl v nedostatku tohoto uhlí a koksu. „vzhledem k disproporcím, které jsou v krytí tuzemské spotřeby koksu, je však udržení zmíněných vývozu v příští pětiletce vážně ohroženo.“⁷⁹ Během pátého pětiletého plánu se dokonce vývoz koksu zmenšil. V roce 1970 vyváželo Československo 2 500 tis. tun koksu a na konci pětiletky, v roce 1975 vyvezlo 2 299 tis. tun koksu⁸⁰. Během těchto pěti let se zvýšil vývoz černého uhlí, ale ne příliš výrazně a vývoz se pohyboval průměrně okolo 3 500 tis. tun černého uhlí za rok. Československo se tak na mezinárodní palivo-energetické základně podílelo hlavně investicemi do rozvoje a

⁷⁸ NA, fond 02/1, ar.j. 119, Státní plánovací komise, Palivo-energetická bilance ČSSR v období do roku 1980 a hlavní směry dalšího vývoje, str.43.

⁷⁹ NA, fond 02/1, ar.j. 119, Státní plánovací komise, Palivo-energetická bilance ČSSR v období do roku 1980 a hlavní směry dalšího vývoje, str. 45.

⁸⁰ *Statistická ročenka Československé socialistické republiky*, ANTL a ALFA, Praha 1976, str. 36-37.

rozšíření těžby a přepravy ropy a zemního plynu, kterých mělo nedostatek, a vývozem koksu a koksovatelného uhlí, což bylo problematické, neboť jej samo mělo nedostatek.

Ve správě Dolů Nástup Tušimice se nacházelo pouze hnědé uhlí, které bylo jednoúčelové vzhledem k vysokému obsahu síry. To způsobuje, že je možné použít jej jen pro účely získání elektrické energie, což nejen dnes ale i v minulosti plnilo. Vytěžené uhlí s dolů, jako je Merkur, které zasáhly do existence vesnice Kralupy u Chomutova a dalších vesnic v Chomutovském okrese, putovalo jen do přilehlých elektráren Tušimice a Prunéřov a nesloužilo pro účely vývozu a zahraničního obchodu. Velké množství síry kromě jiného zhoršuje výhřevnost uhlí (spalné teplo síry je zhruba 1/3 spalného tepla uhlíku, na Chomutovsku je výhřevnost uhlí zhruba 2400kcal/kg) a zvyšuje podíl SO₂ ve spalinách odcházejících do ovzduší. To také v minulosti více ale dodnes způsobuje v regionu špatnou situaci životního prostředí. „Specifickým problémem v Severočeské hnědouhelné pánvi je znečištění ovzduší nad únosnou míru, likvidace zplodin, zejména kysličníku síry, zůstává nedořešena,“⁸¹ píše se už v roce 1971.

Ovšem mezinárodní obchod a situace za hranicemi ovlivnila rozvoj těžby hnědého uhlí v Československu. V páté pětiletce se Československo chtělo hlavně v oblasti teplárenství vydat směrem orientace na ušlechtilé druhy paliv, což znamená ropu, zemní plyn a atomovou energii, která v polovině 70. let vstoupila jako nový hráč. To dokazuje i plán stavby dvou průmyslových jaderných elektráren a plynovodu. „V průběhu pětiletky bude třeba činit opatření k tomu, aby obyvatelstvo mohlo rychleji přecházet při vytápění bytů z tuhých paliv na ušlechtilejší formy energie,“⁸² slibuje Návrh státního pětiletého plánu národního hospodářství na léta 1971-1975.

Ovšem vzhledem k tomu, že Československo bylo závislé na dovozu ropy a zemního plynu ze zahraničí, byl tento úkol dosti náročný. Neustále zvyšující se náklady na dovoz těchto surovin a investice do rozvoje jejich těžby byly pro československou ekonomiku na hraně udržitelnosti. „Jednou z nejsložitějších otázek příštího období bude změna struktury ve spotřebě paliv zejména pro vlastní výrobu

⁸¹ NA, fond 02/01, ar.j. 5, Hlavní problémy dalšího rozvoje národního hospodářství na území České socialistické republiky, str. 1401.

⁸² NA, fond 02/01, ar. j. 5, Návrh státního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971 až 1975 a směrnice k vypracování státního prováděcího plánu na rok 1972, 3. příloha k usnesení vlády, str. 814.

tepla. Omezené možnosti v získávání ušlechtilých paliv /ropa, zemní plyn/ i růst jejich cen nutí ke směru hlavního jejich využití v technologických procesech, kde jsou zároveň největší předpoklady pro dostatečné zhodnocování. Prosazení uvedeného zaměření je spojeno s nutností používat pro vlastní výrobu tepla ve větším podílu pevná paliva,⁸³ upozorňuje Bilance.

Špatná situace v dovozu ropy, která se zvyšovala zdržováním staveb ropovodů ze Sovětského svazu, byla ještě více posílena ropnou krizí, která postihla kapitalistické státy v roce 1973. Na tomto místě je nutné si znovu uvědomit, do jaké pasti se režim vlastním přičiněním dostal. Na počátku sedmdesátých let proběhla ve světě první ropná krize, které normalizační ekonomika díky zaostávání ve vědě a technologiích čelila pouze s maximálním vypětím sil. Modernizace hospodářství však byla v podstatě nepřipustná z ideologických důvodů – jakákoli inspirace západními podněty nepřipadala v úvahu, stejně tak jako návrat k hospodářské reformě druhé poloviny 60. let. I když tedy ekonomický systém v podstatě kopíroval vývoj v ostatních zemích bloku, oproti maďarské a polské realitě (viz dále) vykazoval mnohem rigidnější znaky, obdobné jako např. NDR.⁸⁴ Reakcí na tuto krizi pak byla jen ještě užší spolupráce s RVHP a Sovětským svazem, což uzavřelo Československo před inovacemi a novými technologiemi v průmyslu. Důsledky ropné krize byly ale nejvíce viditelné až v další pětiletce, kdy klesal národní důchod a zvyšovala se cena surovin.

Československo tak bylo nuceno nepřecházet na ušlechtilá paliva, jako byla ropa či zemní plyn, a například v teplárenství přejít zpět na hnědé uhlí.

3.6. Shrnutí

Rozšiřování těžby hnědého uhlí na Chomutovsku, které způsobilo demolici Kralup u Chomutova, bylo plánováno již od konce druhé světové války a toto rozhodnutí se upevnilo v době, kdy Komunistická strana Československa převzala moc a orientovala hospodářství především na těžký průmysl. Velké prostředky vkládané do těžkého průmyslu a nedostatečné množství pro lehký a spotřební průmysl

⁸³ NA, fond 02/1, ar.j. 119, Státní plánovací komise, Palivo-energetická bilance ČSSR v období do roku 1980 a hlavní směry dalšího vývoje, str. 47.

⁸⁴ Kvasnička, M.: *Poslední dekáda spolupráce vybraných států RVHP*, Masarykova univerzita, Brno, 2007

způsobil už na počátku 60. let hospodářskou krizi, která později způsobila touhu po reformách a vyústila v reformní hnutí na konci 60. let, které bylo násilně ukončeno vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968.

Důraz na těžký průmysl a neochota hledání nových technologií a způsobů získávání energie učinila z hnědého uhlí hlavní zdroj pro výrobu elektřiny a tepla. Spotřeba elektřiny se spolu s elektrifikací průmyslu i domácností zvyšovala, proto bylo nutné stále stavět nové objekty – elektrárny a teplárny – které by tuto poptávku uspokojily. Průběh dodávání elektřiny nebyl příliš hladký a docházelo k jeho častým výpadkům. I proto byl pátý pětiletý plán, který byl určen na léta 1971-1975, psán s cílem hladkého dodávání elektřiny a tepla nejen do domácností ale hlavně do průmyslu. To bylo nutné hlavně tedy kvůli zvyšující se životní úrovni obyvatel, jejichž život a práce se usnadňovala díky neustálému zvyšování spotřeby elektřiny. Díky elektrárnám mohly být například postaveny sídliště v Chomutově, jejichž panelové domy jsou vytápěny pomocí ústředního topení. To zásobuje teplá voda, která se ohřívá během výroby elektřiny v nedalekých elektrárnách Pruněřov a Tušimice. Jejich další bloky byly postaveny ze stejného důvodu.

Dalším problémem, který se v této souvislosti vyskytl, byla charakteristika samotného uhlí. Uhlí v Severočeské hnědouhelné pánvi, která se měla stát základem československé energetiky, obsahovalo příliš velké množství síry, tedy klesala jeho výhřevnost. Proto jej bylo potřeba větší množství, pokud chtěl stát zvěšovat dávky energie.

I když byl jeden z cílů v 70. letech přechod na ušlechtilější zdroje paliv, hlavně v teplárenství, existence zásob ropy a zemního plynu na Československém území byla velice omezená. Proto bylo nutné tato paliva dovážet ze zahraničí. Vzhledem k tehdejší politické situaci a členství v Radě vzájemné hospodářské pomoci bylo samozřejmé, že dovoz těchto surovin probíhal hlavně ze Sovětského svazu, kvůli čemuž vznikla energetická závislost Československa na SSSR. Snaha dovážet ropu z dalších států narazila hlavně na ropnou krizi v roce 1973, která způsobila růst cen ropy. Navíc dovoz ze Sovětského svazu také nebyl bezproblémový. Výstavba nového plynovodu Sojuz z Orenburgu se zpožďoval a dovoz ropy vázl natolik, že

Československo muselo přerušit provoz či výstavbu tepláren, které měly fungovat spalováním ropy, a přejít zpět na hnědé uhlí.

Po roce 1968 se režim v zájmu zachování klidu ve společnosti zaměřil na spotřebně orientovanou hospodářskou a sociální politiku. Tomuto trendu ovšem neodpovídal ekonomický růst, bylo jej tedy nutné dotovat. Jeden ze způsobů získávání financí byl zvýšený vývoz. Z údajů o vývozu je ale hned jasné, že hnědé uhlí do tohoto rámce nepatřilo. Pokud se jednalo o paliva, vyváželo se hlavně koksovatelné uhlí. Toho ale i tak bylo nedostatek, proto byl jeho vývoz problematický. Na druhou stranu se do Československa dovážela z paliv hlavně ropa a zemní plyn. Hnědé uhlí se v Československu těžilo hlavně za účelem užití v elektrárnách a teplárnách. Dokonce během ropné krize v 70. letech, kdy některé teplárny nemohly být buď dokončeny, nebo používány vzhledem k nedostatku paliva, kterým se nově měla stát právě ropa, muselo hnědé uhlí zastat roli této suroviny a teplárny se zpětně předělávaly tak, aby mohly pracovat na uhlí.

Všechny tyto aspekty přispěly k tomu, že se důl Merkur rozšířil natolik, že se Kralupy u Chomutova rozhodnutím z roku 1969 začaly vyklízet a v roce 1976 byly srovnány se zemí. I když se o této události rozhodlo dávno před rokem 1968, události po něm rozšiřování těžby v Československu ještě posílily.

4. Proces demolice Kralup u Chomutova

Těžba hnědého uhlí patří v Severočeském regionu k jedné z nejvýznamnějších oblastí nejen regionálního průmyslu ale i běžného života jeho obyvatel. A tak tomu bylo i v minulosti. Po odsunu Němců z oblasti tzv. Sudet došlo v tomto regionu k významnému úbytku obyvatelstva a poklesu průmyslu a právě těžba hnědého uhlí a s tím spojená pracovní příležitost přilákala lidi do tohoto kraje. Ovlivnila ale nejen zaměstnanost v kraji ale je spojená i s dalšími faktory života, jako je devastace krajiny a katastrofální životní prostředí. Oba tyto faktory – zaměstnanost a situace životního prostředí – které přímo navazují na existenci hnědouhelných lomů, dodnes hrají prim v myslích obyvatel severočeského regionu. Tuto skutečnost dokazuje i současná diskuze o možnosti prolomení limitů těžby, které byly stanoveny v roce 1990. Obyvatelé Chomutovska i Mostecka se dělí na dva tábory – pro a proti – kde jedni obhajují existenci dolů a jejich další rozšiřování právě pro jejich kapacitu zaměstnanců, a druzí upozorňují na devastaci krajiny, zhoršené životní podmínky v regionu a další demolice vesnic, které by musely ustoupit těžbě.

Již v minulosti se právě v tomto regionu demolovaly vesnice a obce, protože bylo nutné rozšířit těžbu hnědého uhlí. V okolí Chomutova zmizelo úplně na 21 obcí a jejich obyvatelé byli přesunuti do okolních měst a vesnic.

4.1. Proces demolice

Doly v severočeském regionu se do rukou státu dostaly po podepsání prezidentského dekretu č. 100/1945 sb. a v roce 1946 po zřízení hornických národních podniků je začal spravovat podnik Severočeské hnědouhelné doly n.p., který sídlil v Mostě. V roce 1965 byl již poněkolkáté změněn název organizace, která se nyní jmenovala Severočeské hnědouhelné doly, oborové ředitelství Most, pod nějž spadal i národní podnik Doly Nástup Tušimice, který spravoval činnost dolu Merkur, který se měl rozšiřovat a pohltil Kralupy u Chomutova.

V období 50. až 70. let se zvýšila výroba elektrické energie více než čtyřnásobně (z 8,5 TWh v roce 1950 na 34,7 TWh v roce 1970, proto bylo nutné rozšířit těžbu hnědého uhlí vzhledem k tomu, že kromě vodního nebyl dostupný žádný

jiný tuzemský zdroj energie nejen k výrobě elektřiny. Doly Nástup Tušimice byly jediným dodavatelem uhlí do elektráren v Tušimicích a Prunéřově. Problém s uhlím byl ten, že bylo příliš sirnaté a hodilo se pouze k výrobě elektrické energie v elektrárnách a nemohlo být například distribuováno do domácností či jinak využito. Navíc se ze Severočeského hnědouhelného revíru měl stát základ pro těžbu hnědého uhlí v Československu. Tento region zahrnuje bývalé okresy Chomutov, Louny, Most, Teplice a Ústí nad Labem, kde vzhledem k rozšíření těžby bylo zlikvidováno 71 vesnic a obcí. V období 50. až 70. let se tato událost týkala na 55 tisíc obyvatel. Největším přesunem obyvatel byla v 60. letech likvidace starého Mostu, který v té době měl kolem 50 000 obyvatel (ovšem ve staré části okolo 14 000). Nejvíce obcí bylo zrušeno nejen v okrese Most ale také v okrese Chomutov, kde zcela zaniklo 21 obcí. Mezi nimi byly i Kralupy u Chomutova, naše modelová vesnice. Ta stála podle likvidačního plánu asi uprostřed budoucího rozšíření dolu Merkur, který se měl zvětšit o asi 10 km².

Lidé z likvidovaných obcí v okrese Chomutov byli přemístěni do okolních měst. Konkrétně mělo jít o města Chomutov, Kadaň, Klášterec nad Ohří a Málkov, i když nakonec byli obyvatelé přesunuti zejména do Klášterce nad Ohří a Málkova.

Kralupy u Chomutova byly založeny nejpozději ve 12. století a ležely přibližně 8 kilometrů jihozápadně od Chomutova, jehož osudy ovlivňovaly i život v Kralupech, protože mnozí lidé dojížděli do Chomutova pracovat. Kromě železniční stanice a školy (až od 1926 česká škola) se v nich nacházel kostel sv. Jakuba ze 14. století a tvrz ze 16. století. V roce 1970 v nich žilo 733 obyvatel a stálo 171 domů.⁸⁵ Tito obyvatelé byli hlavně lidé, kteří sem do pohraničí přišli až po roce 1945 a odsunu Němců, jimž dříve domy v Kralupech patřily. Nešlo tedy o generacemi zakořeněné obyvatelstvo, což ovlivnilo i přijetí rozhodnutí o demolici. Kralupy u Chomutova zanikly v roce 1976.

V obci bylo potřeba demolovat kromě jiných hlavně 125 budov v soukromých rukách. Jejich cena byla vypočtena podle vyhlášky č. 43/69 sb. Během likvidace domů se také počítalo s tím, že z domů zbude materiál, který by se mohl dále použít, jako

⁸⁵ Binterová, Z.: *Zaniklé obce Chomutovska a Kadaňska od A do Z*, Oblastní muzeum Chomutov, Chomutov, 2006, str. 31.

bylo dřevo, cihly nebo například železo. To se později ukázalo jako žádané zboží bývalých majitelů, kteří potřebovali opravit své nově zakoupené domky.

V srpnu v roce 1971 byla ustanovena likvidační skupina obce. Ta pak provedla sérii rozhovorů s občany, při nichž sepsala veškeré požadavky na jejich budoucí nové bydlení. Občané si mohli požádat o to, do kterého z nabídnutých měst se chtějí přestěhovat a velikost bytu. Museli uvést počet osob v rodině a také požadavky na zařazení dětí do škol a školek, dále své zaměstnání.

Někteří občané si požádali o finanční odškodnění s tím, že si pořídí nový domek. Často se pak stávalo, že žádali o urychlení demolice jejich bývalých domů s tím, že by si rádi vzali materiál na opravu svých nových domů. Těmto požadavkům ovšem nemohlo být v plné míře vyhověno. Většina občanů se totiž chtěla přestěhovat do nově postavených bytových jednotek na sídlištích v Chomutově. Tato stavba se ovšem neustále prodlužovala. Byly problémy s dovozem materiálů a málo pracovní síly. Další zpoždění zaviniily i extrémně vysoké nároky a plány na nová sídliště, ze kterých nakonec muselo být ustoupeno. Takovým projektem bylo i například postavení šesti tzv. experimentálních panelových domů, které měly 16 pater a jejich masivní vzhled byl „odlehčen“ nadzemními nosnými sloupy. Tento obrovský projekt byl ovšem velice náročný ekonomicky i časově a z jeho úplné stavby se muselo ustoupit, což způsobilo deficit 350 bytů.

V roce 1974 proběhlo druhé kolo rozhovorů. V té době už se objevily problémy spojené s výstavbou sídlišť v Chomutově, proto bylo podle zdrojů v archivech nutné obyvatelstvo Kralup přesvědčit, aby změnilo své názory. Proto byla v červenci vypravěna exkurze na rozestavěná sídliště v Chomutově a již postavené domy v Klášterci s cílem přesvědčovat obyvatele o tom, že je lepší přestěhovat se do Klášterce. Tato akce skončila nezdarem, neboť i přesto při druhé vlně pohovorů většina obyvatel chtěla náhradní byty v Chomutově. Přesto se však většina obyvatel nakonec přesunula do Klášterce, Kadaně a Málkova.

Demolice vesnice ovšem není jen záležitost výkupu domů a přestěhování obyvatel. Je třeba se zbavit i dalších věcí, jako je kanalizační a elektrická síť, zemědělské a další průmyslové stavby, přesunutí například i různých památek. Takový problém byl s vybavením místního kostela, které bylo pod památkovou ochranou.

Bylo potřeba kostel vyklidit a přesunout věci jinam, nebo například Krajské středisko státní památkové péče se staralo o přemístění plastik z Kralup hlavně do obce Místo a Trojičního sloupu z náměstí do Libědic. Už na konci 60. let byl vydán zákaz jakékoliv nové investiční, bytové, zemědělské či průmyslové výstavby s tím, že lze provádět pouze opravy již stojících budov.

V neposlední řadě bylo nutné zrušit a přesunout hřbitov v Kralupech. Již v roce 1969 byl vydán zákaz dalšího pohřbívání v Kralupech, který zahrnoval nejstarší hroby z roku asi 1850. Podle matriky zemřelých se na hřbitově mělo nacházet celkem 1 138 zemřelých, ovšem povrchově bylo vidět jen 872. Zbytek se předpokládalo najít až během likvidačních prací sondami. Demolice proběhla tak, že nejprve byl hřbitov vyfotografován v současném stavu, pak byl vyčištěn (od plevele, stromů atd.), hroby byly očíslovány, vytvořil se jmenný seznam těchto hrobů. Obyvatelé měli možnost své zesnulé příbuzné přemístit, kam si budou přát, což se stalo v této fázi. Ti mrtví, kteří nebyli takto exhumováni svými příbuznými, nyní zpopelnění a přemístění zajistil likvidační výbor. Tyto ostatky byly posléze odvezeny do společného hrobu na hřbitově v Chomutově.

Celý proces tedy začal schůzí na národním výboře v roce 1971, kdy bylo občanům oznámeno oficiálně, že se vesnice bude demolovat a provedly se první rozhovory. Po prvních rozhovorech žádali obyvatelé celkem 210 bytů v Chomutově, 8 v Klášterci, 28 v Kadani, 10 v Málkově a 17 rodin žádalo jiné řešení. Města, která si občané vybrali, odpovídali nabídkou. V Chomutově se v té době stavěl velký pás sídliště, který měl propojit města Chomutov a Jirkov a vytvořit z nich aglomeraci, která v budoucnu měla mít přes 90 000 obyvatel.

Ovšem o tom, že by se měly Kralupy jednou demolovat kvůli rozšiřování těžby uhlí, se mluvilo i uvažovalo už dávno. Dokonce už od konce druhé světové války nebyla v obci provozována žádná nová či nákladná výstavba a vše se vlastně jen udržovalo a opravovalo, a v roce 1969 byla ONV v Chomutově na žádost Dolů Nástup Tušimice vydána stavební uzávěrka (už jen nejnnutnější opravy, které bylo potřeba udělat pro plynulý život v obci) a zákaz pohřbívání, což jasně ukázalo, že se Kralupy budou demolovat.

Byla ustanovena pracovní skupina, která měla na starosti likvidaci obce a hladký průběh prací. V této skupině byl vedoucí skupiny, který měl za úkol hlavně komunikaci se všemi zúčastněnými stranami a koordinoval likvidační práce, stavební technik, který asistoval hlavně při technických věcech, jako byly odhady cen nemovitostí nebo samotné demoliční práce, vytvoření likvidačního záměru atd. (jednalo se o dvě osoby), dále pracovník pro hospodářsko-správní agendu, který měl na starosti hlavně výkupní smlouvy, zpracování finančního plánu nebo organizaci stěhování, a nakonec dva lidé jako administrativní podpora. Tato skupina vznikla v rámci DNT a měla na starosti záležitosti týkající se demolice obce.

Kralupy byly rozděleny do jedenácti úseků, které měly být postupně vysídlovány od ledna 1974 do července 1975. Demolice samotná měla probíhat ve dvou etapách, kdy nejprve měla být zbořena dolní část Kralup, která byla blízko okraji dolu Merkur. Znamenalo to, že i když už probíhala demolice některých objektů, lidé v Kralupech stále bydleli.

Protože existence Kralup sahala hluboko do minulosti, bylo možné, že pod současnými domy se ukrývaly některé starší stavby nebo spíše jejich zbytky. „Proto byla zvolena 2,5 m vrstva, která bude nákladným způsobem na ploše celé obce odtěžena lžícovým rypadlem a materiál odvezen auty na určené skládky. Jedná se o 557 tis. m³.“⁸⁶

Myšlenka postupné demolice byla výhodná hlavně pro podnik DNT, který tak nemusel řešit to, kam se vystěhují všichni občané najednou. To se časem ukázalo jako prozíravé, protože během procesu likvidace se objevily problémy s byty v Chomutově, i když tam jim byly ze začátku byty nabízeny a přislíbeny, další pak Klášterci nad Ohří, Málkově a Kadani. Jednalo se o byty první kategorie v nově postavených panelákových bytech ve velikosti 1+1 – 1+4 podle toho, jaké měli lidé požadavky a hlavně podle toho, kolik členů rodina měla. Pokud v rodině bylo více dospělých, byla možnost jim přidělit více bytů. V určité chvíli obyvatelé Kralup uviděli v tomto jistou naději a začali požadovat byty i pro své děti, které již byly v dospělém věku a měly například brzy vstoupit do manželství. A protože v okrese byl problém s přidělováním bytů, viděli jejich rodiče v tomto šanci, jak svým potomkům zajistit bydlení do

⁸⁶ SOKA Most, DNT, karton 12, Technická zpráva likvidace obce Kralupy u Chomutova

budoucná. Toto se řešilo na veřejné schůzi s občany v září 1972, kdy DNT daly jasné najevo, že takový postup nebude. Zde na otázku: „zda by byty mohly být poskytnuty již nyní mladým, kteří žijí s rodiči,“ bylo odpovězeno, že „likvidaci se nesmí řešit bytová otázka.“⁸⁷

Nemovitosti, které byly zdemolovány, musely být nejprve ohodnoceny, aby jejich majitel získal kompenzaci za dům, který ztrácí. Budovy byly rozděleny do čtyř kategorií podle jejich zachovalosti, vybavení a druhu materiálu, který byl na jejich stavbu použit. Problém byl, že proběhlo několik odhadů nemovitostí, které hovořily o různých sumách za nemovitost, kterou chtěl podnik vykoupit. To pak musel řešit okresní národní výbor.

Vesnice se tedy začala demolovat postupně, lidé se občas museli stěhovat z jednoho domu v Kralupech do druhého, aby nezabránili dalšímu postupu likvidace. Nic nešlo úplně hladce. Byly problémy s přidělováním bytů, s neochotou lidí odstěhovat se a navíc byli podporováni Místním národním výborem. Nakonec byla ale vesnice srovnána se zemí.

4.2. Kam odcházeli bývalí obyvatelé vesnic

Naše ukázková vesnice Kralupy u Chomutova musela ustoupit rozšíření dolu Merkur. Jednalo se o 262 rodin, které bylo nutno přemístit do okolních měst. Původně se v likvidačním záměru uvažovalo o tom, že většina obyvatel bude přesunuta do Chomutova na nově stavěné sídliště Březenecká a jen někteří, kteří o to budou stát, budou přesunuti do Klášterce nad Ohří či do Kadaně a Málkova. To se i ukázalo jako celkem dobrý plán vzhledem k požadavkům obyvatel během prvních pohovorů o tom, kam a do jakých bytů by se chtěli stěhovat. Obyvatelé si totiž požádali o celkem 210 bytů v Chomutově (Kláštevec: 8, Kadaň: 28, Málkov: 10, a 17 rodin žádalo jiné řešení).⁸⁸ Lidé, kteří žili v Kralupech často žili v domech či bytech jen v nájmech a nemovitosti vlastnily různé podniky. Tito lidé byli pak vlastně jen přesunuti. Ovšem ti,

⁸⁷ SOkA Most, DNT, karton 23, Likvidační záměr, dodatek I, Zápis z veřejné schůze ze dne 26.9.1972

⁸⁸ SOkA Chomutov, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Dopis MNV Kralupy ze dne 2.1.1973

kteří nemovitosti vlastnili, získali finanční kompenzaci a měli více možností, kam odejít a co s penězi udělat.

V Chomutově se v té době už stavěla nová sídliště. Podle územního plánu města Chomutova z roku 1963 měl tento nový sídlištní pás propojit Chomutov s blízkým městem Jirkov a vytvořit tak aglomerační charakter obou měst. To mělo vytvořit nové bytové prostory pro budoucí obyvatele města. Uvažovalo se o tom, že v roce 1975 bude v Chomutově žít 95 000 lidí.⁸⁹ Mělo zde vzniknout kolem 3 000 bytů v osmi až šestnácti podlažních domech, ale kromě toho ještě mnoho dalších zařízení, jako bazén, nemocnice, sportovní areál, domov důchodců, gymnázium a další. Tyto plány se časem začaly zmenšovat i proto, že se počet obyvatel nevyvíjel tak, jak se předpokládalo.

Těžištěm architektonického uspořádání obou okrsků měly být šestnáctipatrové tzv. experimentální domy s mezonetovými byty, obkroužené nižšími sedmi a čtyřpatrovými domy. Koncepti experimentů jako moderního domu pro kolektivní bydlení sociálně slabších vrstev, jehož masivnost odlehčují nadzemní pilíře a exteriér estetizuje rytmické členění plochy a hladký beton, navrhl proslulý švýcarsko-francouzský architekt Le Corbusier (1887 – 1965). Ten také tyto své představy zhmotnil v kolektivním domě „Unité d’habitation, postaveném v Marseille v letech 1946 – 1954. Ve stejném duchu pak vypracoval ing. arch. Rudolf Bergr úvodní projekt experimentů na sídlišti Březenecká. Když se 5. dubna 1968 tímto projektem zabývala rada města, dospěla k závěru, že „technologické a dispoziční řešení 16 podlažních atypických objektů se zdá ekonomicky neúnosné a neefektivní“⁹⁰ a požadovala, aby byla znovu posouzena vhodnost jejich stavby.⁹¹

I přes nesouhlas národního výboru byly postaveny na Březenecké tři experimentální domy ještě o dvě patra zvýšené. U nich ale celý projekt skončil. V roce 1975 Průstav Pardubice odmítl postavit další tři domy a místo nich se postavily tři třináctipodlažní bloky. Nižší počet podlaží přinesl úbytek 350 bytů.

⁸⁹ Pachner, J., Rak, P.: *Chomutovská uličnice*, Alois international, Ústí nad Labem, 2005, str. 90.

⁹⁰ SOKA Kadaň, Rada Města Chomutov 27. listopadu 1964, 13. května 1965, 5. dubna 1968, 24. července 1969 a 19. listopadu 1971.

⁹¹ Pachner, J., Rak, P.: *Chomutovská uličnice*, Alois international, Ústí nad Labem, 2005, str. 92.

V 70. letech se pak rozhodlo, že už v jejich polovině začne výstavba sídlišť Písečná a Zahradní. Tato území byla v roce 1966 dána do rezervy s tím, že se na nich nezačne pracovat až do roku 1980. Vzhledem ale k výstavbě nové rychlostní městské silnice I/13, která měla být dokončena v roce 1977, a k tomu, že už mezi lety 1973 - 1974 měl být dokončen horkovod MOCHOLI (jeho výstavba se ale ve skutečnosti zpozdila). Tato nová sídliště bylo možné snadno napojit na inženýrské sítě.

V blízkosti nové výstavby se nacházely osady Keprtovo pole a Kamenný lom. V původním záměru měl být brán ohled na tyto stavby, ale když se výstavba sídliště přiblížila, byly nakonec obě osady zbořeny. Na budoucí písečné kromě panelových domů vznikl také dům s pečovatelskou službou a škola. Na Zahradní zase velké obchodní centrum s průchozí pasáží, kinem, poštou atd.

Do těchto sídlišť měli odcházet obyvatelé bývalých vesnic, ovšem vzhledem ke zpoždění výstavby hlavně na sídlišti Březenecká, nebylo možné splnit všechny požadavky obyvatel nejen Kralup u Chomutova. O tom ale v další kapitole.

Jedna z dalších možností, kterou obyvatelé měli, byly rodinné domky někde jinde. Celkem 14 rodin se v roce 1973 chtělo přestěhovat do jiného rodinného domu někde jinde. Možnosti byly: koupený starý rodinný dům, Severočeskými doly postavený nový rodinný dům nebo postavení si rodinného domu svépomocí. Tyto možnosti byly postavené na tom, jakou hodnotu měla jejich bývalá nemovitost, kterou si důlní společnost odkupovala. Podle archivních materiálů je jasné, že bylo určitě některým rodinám vyhověno. Dokazuje to např. žádost ze 4. dubna 1975: „O odprodej materiálu z tohoto domku nás požádal Ludvík Cígler bytem Kralupy u Chomutova čp.11, který si zakoupil rodinný domek v Málkově a potřebuje stavební materiál na jeho rozšíření. Koupený domek má pouze dvě malé místnosti a žádné příslušenství.“⁹²

Ovšem tomu předcházely jiné události. V roce 1972 se v květnu sešli všichni majitelé rodinných domů v Kralupech a dohodli se, že vyzvou DNT k tomu, aby jim postavily nové domy za ty, které chtějí zdemolovat. Jejich výzva byla:

„Nechceme se stěhovat do novostaveb činžovních domů pro tento účel určených; nepožadujeme peníze, které by nám po odhadu našich nemovitostí měly být

⁹² SokA, kt 12, Kadaň, MNV Kralupy u Chomutova, Demolice objektů 1970 – 1976, Žádost o demolici domu čp. 233 ze dne 4. dubna 1975.

vyplaceny; požadujeme vystavění nových rod. domků za takových podmínek a výhod, jaké byly poskytnuty majitelům rod. domků z likvidované obce Nové Sedlo od dolů V. I. Lenina.⁹³ Občané, šlo o 26 rodin, také navrhli, že jejich nové rodinné domky by mohly vypadat jako ty, které byly postaveny pro občany z Nového Sedla v Jirkově.

Tuto záležitost dostal na starost Jiří Janota, náměstek pro výstavbu a vývoj u DNT. Na adekvátní reakci občanům Kralup se zeptal v dopise pro Oborové ředitelství SHD v Mostě. Píše, že majitelé rodinných domků vznesli toto ultimátum a odvolávají se na stavbu rodinných domů pro bývalé obyvatele Nového Sedla. Jako důvod svého dopisu Jiří Janota uvádí, že DNT byly obviněny ze zanedbání příprav likvidace.

Odpověď od Oborového ředitelství SHD v Mostě upozorňuje na směrnici FMPE č. 1/1972, která upravuje to, jakým způsobem jsou poskytnuty náhrady za majetek v takovýchto případech, jako je například demolice vesnic. „Výstavba domků, která se provádí, respektive dokončuje,“ píše se v dopise ze dne 7. 7. 1972, „jsou domky pro obyvatele likvidované obce Nové Sedlo nad Bílinou a je to záležitost z roků 1968-1969. Nár. podnik DVIL tuto výstavbu jen dokončuje za původního dodavatele firmu Rodas, která byla likvidována. Od prvopočátku však stavebníkem /neboli investorem/ domků jsou jednotliví občané z Nového Sedla, jimž domky byly vykoupeny.“⁹⁴ Odpověď občanům na stavbu náhradních domků byla záporná s tím, že domky pro občany z Nového Sedla se staví podle starých směrnic a stejný postup by byl v současné situaci nezákonný. Občané podle současných směrnic měli právo na výkup nemovitosti podle znaleckého posudku nebo na náhradní byt. Lidé se tedy většinou uchýlili ke stavbě nových domů na vlastní náklady, ovšem za peníze, které získali za své staré rodinné domky v Kralupech, nebo využili možností přestěhovat se do nabízených bytů v Klášterci. Někteří pak kvitovali demolici jejich domku, aby mohli využít materiálů na stavbu svého nového.

Obyvatelé podepsali dva roky před vystěhováním kupní smlouvy, které je zavazovaly se pak po uplynutí dvouleté lhůty na vyzvání vystěhovat do čtrnácti dnů. Už samotné zpracování kupní smlouvy dalo dost práce, protože občané často nebyli spokojeni s cenou, kterou jim DNT nabízel za jejich domy. Přesto byly všechny

⁹³ SOkA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy, Zápisy likvidační komise 1972-1976, Zápis ze schůze majitelů rod. domů.

⁹⁴ SOkA Most, DNT, karton 20, Dopis ze dne 7.7. 1972.

nemovitosti nakonec vykoupeny. Těm, kteří se rozhodli postavit si nové rodinné domy, nebo si nějaký koupit, vyplatily Doly Nástup Tušimice až 80% z ceny jejich nemovitosti, aby si tento mohli pořídít.

4.3. Problémy s přidělováním bytů

Původně byl záměr, i na doporučení hygienika, zlikvidovat obci v jedné etapě během dvou let. Ovšem kvůli zpožděné výstavbě bytů ale hlavně dalšího vybavení nových sídlišť, musel být tento záměr upraven. Likvidace se tak rozdělila na dvě etapy. Navíc k tomu neměly být splněny požadavky občanů, hlavně těch, kteří chtěli odejít do Chomutova. Tady se totiž zpožďovala výstavba nejvíce.

„Při jednání na MNV v Kralupech u Chomutova nám byl předložen Váš dopis, ve kterém sdělujete MNV rozpis bytů pro likvidaci jejich obce. Tento rozpis ani přibližně nerespektuje náš požadavek z původního průzkumu tj. 150 bytových jednotek v roce 1975 převážně v Chomutově se zbytkem 150 bytových jednotek v roce 1976, tak požadavek již podle pohovorů přímo s občany zakotvený v LZ obce. V tomto likvidačním záměru, který jste již odsouhlasili je tedy podrobný rozpis požadavků na byty a to jak uvádíme podle pohovorů s občany Kralup.“ Píše náměstek pro výstavbu a vývoj ing. Jiří Janota v dopise.

V červenci 1974 dokonce Severočeské doly uspořádaly jakousi exkurzi pro obyvatele Kralup na místo jejich budoucího života. Zavezli je na rozestavěné sídliště na Březenecké v Chomutově a na již dokončená sídliště v Klášterci. „Před touto akcí (nové pohovory s občany) jsme převážnou část občanů autobusem rozvezli jak na budoucí staveniště na Březenecké, tak do Klášterce. Celou akci jsme zaměřili na cíl přesvědčit převážnou část občanů k přestěhování do Klášterce. [...] Přes tuto snahu převážná část občanů trvá na původních požadavcích.“⁹⁵ Po této akci bylo stále požadováno obyvateli Kralup celkem 120 bytů v Chomutově, což bylo vlastně nemožné.

Podle dopisů zejména Severočeským dolům docházelo několikrát ke změnám v počtu bytů, které měly být poskytnuty lidem z Kralup u Chomutova. To vyvolávalo

⁹⁵ SOKA Kadaň, kt 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápisy likvidační komise, 1974, Náhradní byty za Kralupy – dopis ze dne 23.7. 1974.

nervozitu a nedůvěřivost. „Tato skutečnost od loňského roku velice komplikuje a brání pracovníkům likvidační skupiny zajišťovat likvidaci obce podle potřeb provozu z veřejnoprávních rozhodnutí.“⁹⁶ I někteří občané Kralup si na tuto skutečnost stěžovali většinou formou dopisů a odkazováním se na známé na vysokých místech. Ovšem vzhledem k tomu, že byty v Chomutově prostě nebyly dostavěny, nemohlo být jejich žádostem vyhověno. Jeden z dalších problémů s tímto spojený vyvinul potřebu nových autobusových linek mezi Chomutovem a Kláštercem, protože některé rodiny, které byly přesunuty do Klášterce, pracovali v Chomutově. Dokazuje to žádost o zavedení autobusové dopravy Klášterec – Chomutov ze dne 5. 3. 1975.

Někteří občané, kteří nedostali takové byty, o které si požádali, neopustili své domy ani po té, co uplynula lhůta pro jejich vyklizení. Severočeské domy takovou situaci musely řešit vícekrát. Například dům číslo popisné 90 ještě v březnu 1975 obydloval jeho nyní už bývalý majitel pan Němec. „Proto, že s. St. Němec trvá na bytě 1:3 v Chomutově, kde, jak je radě MNV známo, nemáme od ONV přidělen ani 1 byt, žádáme pro jeho rodinu zrušení práva užívání bytu v čp. 90 s tím, že se do doby vyřešení jeho případu přestěhuje v Kralupech do čp. 184.“⁹⁷ Nebylo tedy výjimkou, že se občané Kralup nestěhovali jen za jejich hranice, ale už během částečné demolice z domu do domu, aby nepřekáželi likvidaci, protože odmítali opustit obci, dokud nebudou splněny jejich podmínky. Podnik DNT se ovšem takovou situací snažil řešit v klidu. Lidi nejprve vyzval, aby se vystěhovali, a když odmítli, nabídl jim jiný byt v Kralupech s tím, že zaplatí náklady na stěhování. Ještě v roce 1976 žilo v Kralupech 20 rodin, které odmítly opustit obci, protože se chtěli přestěhovat do Chomutova, což nešlo, protože pro tento účel nebyly v Chomutově žádné byty přiděleny. „[...] avšak asi 20 rodin nadále trvá na přidělu bytů v Chomutově, přestože již 17 rodin má přidělený a pochopitelně nepřevzatý byt v Klášterci nad Ohří. Za těchto 17 bytů nám bytový podnik v klášterci nad Ohří vyúčtoval od polovice května nájemné. Po přidělu i výzvě k převzetí o přestěhování zbylých rodin, budeme v případě předpokládaného odmítnutí

⁹⁶ SOKA Kadaň, KT 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápisy likvidační komise, 1974, Demoliční byty za obec Kralupy – dopis ze dne 17. 10. 1974.

⁹⁷ SOKA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, KT, Zrušení práva užívání bytu – rozhodnutí 1974 – 1976, Zrušení práva užívání bytů ze dne 1. 3. 1975.

nuceni zahájit soudní vystěhování s tím, že budeme po celou dobu řízení držet byty v Klášterci nad Ohří.“⁹⁸

I přes to, že občané bývalých Kralup nepřestávali požadovat byty v Chomutově, nebylo jim vyhověno. „Protože asi 100 občanů požaduje v odůvodněných případech nadále byt v Chomutově a přesto budeme nuceni je do Klášterce vystěhovat a druhá polovina pracuje v okolí Chomutova, žádáme vás o zajištění osobní dopravy těchto občanů.“ Žádost Dolů Nástup Tušimice ČSAD.

Celou situaci s přidělováním bytů v Chomutově nakonec pro DNT zkomplikoval i Místní národní výbor v Kralupech, který neschválil v roce 1976 pořadník na byty v Klášterci s tím, že někteří na pořadníku stále chtějí byt v Chomutově. Proto si na MNV v Kralupech stěžoval podnik Doly Nástup Tušimice u Okresního národního výboru.⁹⁹ Situace ale nebyla řešitelná, neboť pro obyvatele Kralup nebyly v Chomutově přiděleny byty, jak píše i v dopise pro DNT z Okresního národního výboru z roku 1974: „[...] upřesněná úvaha o lokalizaci náhradních bytových jednotek počítala, že v Chomutově bude pro likvidaci obce Kralupy u Chomutova přiděleno 120 bytových jednotek. Tato úvaha musela být však změněna, protože v období 5. pětiletky je průběh bytové výstavby ve městě Chomutov mimořádně nepříznivý. Pravidelně ročně je počat bytových jednotek dodavatelem, tj. Pozemními stavbami Ústí nad Labem, proto úvahám 5. pětiletky snižován. Naproti tomu však dodavatel Pozemní stavby Karlovy Vary urychlil výstavu sídliště Klášterec III. etapa. Průběh výstavby zapříčinil kritickou situaci ve městě Chomutově, kde pro roky 1973-74 je přiděleno je 104 bytových jednotek na pořadník a služby. Proto, že je v současné době na MěNV v Chomutově 1200 neuspokojivých žádostí na byty, rozhodla rada ONV, že je nutno lokalizaci náhradních bytových jednotek pro obec Kralupy změnit a v podstatě celou potřebu uspokojit v Klášterci kromě 13 požadovaných b.j. v Kadani a 20 b.j. v Málkově, které je však nutno přidělit přednostně občanům z Kralup – zemědělcům.“¹⁰⁰

Lidem z Kralup tedy nezbylo nic jiného, než se odstěhovat do Klášterce nad Ohří. DNT pak požádal dopravní podnik, aby zavedl autobusovou dopravu, která by

⁹⁸ SOkA Most, DNT, Kt 20, Byty, Informace o bytech pro Kralupy u Chomutova ze dne 26. 7. 1976.

⁹⁹ SOkA Most, DNT, karton 20, Byty, Kopie dopisu rady MNV v Kralupech ze dne 23. 4. 1976.

¹⁰⁰ SOkA Most, DNT, karton 20, Byty, Dopis ze dne 27. 12. 1974.

lidi z Klášterce vozila do jejich zaměstnání v Chomutově. Pak Jiří Jiskřan, bývalý obyvatel Kralup, k celé situaci dodává: „Jak probíhaly různé srazy kde bylo lidem vysvětlováno proč a jak, a jaké to bude mít pro lidi různé výhody, tak lidé po určité době sami změkli a nakonec, některým kteří třeba měli určité výhrady, tak trochu nadhodnotili jejich majetky (připlatili na odhadu) a časem se to všechno srovnalo.“¹⁰¹ Lidé pak navíc měli možnost byty měnit a mnozí se časem do Chomutova dostali, i když až po delší době.

4.4. Doprava

Vzhledem k rozšíření těžby uhlí a demoličním pracím, vyskytly se i problémy s dopravou. Bylo nutné v roce 1974 uzavřít část silnice I. třídy č. 13 v úseku Kralupy – Prunéřov a silnici III. třídy Kralupy u Chomutova – Račice (vesnice zaniklá v roce 1981). Tato situace zkomplikovala dopravu v několika směrech: Kralupy u Chomutova – Chomutov a cestu z Kralup u Chomutova do Dolů. Někteří obyvatelé vesnice totiž pracovali pro Doly Nástup Tušimice (celkem 62). Dále uzavření silnice narušilo převoz pracovníků z lomu Březno nejen do Kralup ale též do blízkých Černovic, do Kadaně a Klášterce nad Ohří a stejná situace nastala u závodu v Prunéřově, kam též dojížděli pracovníci z Kadaně, Klášterce a vesnic kolem lomu. Důležitý byl také fakt, že je potřeba navýšit kapacitu spojů z Klášterce vzhledem k tomu, že se tam mnoho pracovníků přestěhovalo z důvodu demolice vesnic.

ČSAD se změnami v linkách souhlasila a vytvořila nové tratě i zastávky. „Na lince dojde ke zrušení zastávky: Kralupy – nádraží, Prunéřov – skýv. Závod a Prunéřov – U Lípy. Nově budou zřízeny zastávky: Zelená, Prunéřov, Místo – rozcestí, Prunéřov – Elna, Prunéřov – Důl Nástup, která bude sloužit jako náhrada zastávky Prunéřov – U Lípy. ČSAD nedoporučuje zajíždění do stanice Kralupy – Náměstí a to z důvodu, že zde není vybudována žádná otočka a dojde k likvidaci tohoto prostoru obce. Dále by se prodloužila přepravní vzdálenost a bylo by nutno jet 2x přes železniční přejezd, čímž by došlo k podstatnému zpoždění linky.“¹⁰² Kromě tohoto byl pak problém se zdražováním jízdného v případě zajížděky autobusu až ke

¹⁰¹ Rozhovor s Jiřím Jiskřanem ze dne 17.4.2015.

¹⁰² SOkA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Různé (stavební uzávěrky, likvidace obce a hřbitovů, převzetí dokladů a majetku MNV, převoz p. 1969 – 1976), Zápis sepsaný dne 19. 9. 1974, str. 3.

skrývkovému závodu Dolu Nástup a zároveň zpoždování této linky. Zajímavý je pak návrh řešení s dopravou asi 16 pracovníků z Černovic a Kralup: „Zůstává nevyřešena doprava cca 16 pracujících z obce Černovice a Kralupy do Března. Tato přeprava by si vyžádala nasazení další vozové jednotky a proto z ekonomického hlediska doporučuje ČSAD vyřešení této situace buď přesunem pracovníků na jiné pracoviště, event. Přidělení bytu v Kadani, nebo v Klášterci, kde by měli tito pracující dopravu zajištěnou.“¹⁰³

Demolice Kralup byla plánována už mnoho let dopředu a jejich obyvatelé o tom věděli, navíc veškerá opatření, která se uskutečnila už na konci šedesátých let, jasně naznačovala, že k demolici dojde. Nejednalo se tedy o náhlé rozhodnutí. Celý proces navíc od oficiálního rozhodnutí, které přišlo po přiblížení se okraje dolu k vesnici o míň než 500 metrů, probíhal skoro sedm let. Nenašli jsme důkazy o tom, že by si lidé stěžovali na samotnou demolici vesnice. To mohlo být způsobeno právě už dlouholetým očekáváním, ale musíme také upozornit, že celá záležitost se odehrávala v období vlády Komunistické strany Československa a protestovat nebylo snadné. Dalším aspektem byly i schůze, na nichž lidem zástupci DNT a dalších organizací vysvětlovali výhodnost celé záležitosti. Postupně se tedy lidé smířili s tím, že musejí opustit vesnici.

Je nutné upozornit, že obyvatelé, kteří v Kralupech u Chomutova, nebyli starousedlíci ve smyslu historie několika generací žijících na jednom území. Kralupané byli vesměs všichni přistěhovalci z vnitrozemí, kteří sem dorazili až po roce 1945, což znamená, že až do konce existence vesnice žili Češi v Kralupech jen třicet jedna let, což zahrnuje jednu novou generaci. I když v rozhovorech mnozí působili, jak smutní po Kralupech, je potřeba odlišit jednu zásadní věc a to je, že všichni vzpomínali na období svého mládí, zatímco v současnosti je trápí problémy důchodového věku. Může tak docházet ke zkreslení způsobené pouhou nostalgií po mládí. Ale i přesto odpovídali respondenti v tom smyslu, že si často polepšili, protože to, kam odešli, byly moderní byty a domy.

¹⁰³ SOkA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Různé (stavební uzávěrky, likvidace obce a hřbitovů, převzetí dokladů a majetku MNV, převoz p. 1969 – 1976), Zápis sepsaný dne 19. 9. 1974, str. 3.

Další věcí bylo, že jen hrstka z nich nemovitosti skutečně vlastnila. Většina domů totiž patřila podnikům, v nichž třeba pracovali, ale nešlo tedy o domy, které by si oni postavili nebo se o ně starali ve smyslu vlastního majetku. Takový majetek je mnohem snazší opustit než dům, který si člověk vybudoval sám. To dokazuje i aféra s majiteli rodinných domů, kteří nechtěli peníze ani byty, ale požadovali, aby jim DNT postavily nové rodinné domy někde jinde. To byla jedna jen ze dvou skupin obyvatel, o kterých víme, že pronášela nějaké protesty.

Druhou skupinou byli ti, kteří požadovali přestěhování svých rodin do bytů v Chomutově. Ty jim byly zpočátku přislíbeny, ovšem ne vinou DNT nebylo pak přestěhování do Chomutova možné. Tito obyvatelé pak odmítali opustit své domovy, i když už měly být zlikvidovány. Museli se pak stěhovat po Kralupech tak, aby nebránili jejich likvidaci a nakonec se museli odstěhovat většinou do Klášterce.

Vliv na to, jak vlastně hladce celá demolice proběhla může mít i postoj DNT. Doly Nástup Tušimice daly lidem možnost vybrat si, udělaly několik kol rozhovorů o tom, kam se chtějí přestěhovat. To, že se někteří nedostali tam, kam chtěli, nebylo v jejich rukách, a pak se snažily zajistit jim dopravu do míst jejich pracoviště. A například, když vlastníci domů požadovali výstavbu náhradních domů, vnitřně cenou věc diskutovaly a nezavrhly tuto záležitost bez vyřízení. Tak celý obraz práce DNT vypadá podle archivním materiálů a potvrzují jej i lidé, kteří vše zažili.

4.5. Demolice vesnic v regionálním tisku

Regionální tisk reprezentovaný týdeníkem Nástup není v otázce demolice vesnic příliš vstřícný. V rámci bádání jsme prošli deseti lety tohoto týdeníku a nenašli jsme ani deset jasných zmínek přímo o události demolice vesnic. Tento postoj je ale celkem předvídatelný. Celé období je totiž svázáno se socialistickou propagandou a cenzurou. Celá událost je tedy brána velice pozitivně jako součást pokroku. Našli jsme jen jeden článek, který hovoří přímo o demolici vesnice Kralupy u Chomutova a to v Nástupu z 23. 9. 1975, kde se píše o historii vesnice o tom, co se v ní nacházelo (škola, knihovna, hřiště atd.) s tím, že musí ustoupit těžbě uhlí. Celý článek je pak zakončen pozitivním: „Naše republika se bez uhlí neobejde a tak musí v příštím roce

ustoupit i Kralupy,¹⁰⁴ což vyjadřuje celkový postoj tisku k událostem spojeným s demolicemi vesnic. I když je jen velice málo zpráv o demolicích vesnic a to navíc vždy v souvislosti s něčím jiným, pozitivním, dá se v textech odhalit několik okolností, které byly s tímto procesem demolice spojeny.

Výstavba sídlišť

Jednou z těchto věcí je výstavba nových bytů a dalších zařízení na území Chomutova, Jirkova či Klášterce nad Ohří. Podle pátého pětiletého plánu (1971-1975) se měl zvýšit objem hrubé výroby a zušlechťování uhlí o 13%. K tomu bylo potřeba rozšířit těžbu uhlí a to se dotklo i Chomutovského okresu. Aby se mohla těžba rozšířit, některé vesnice byly zbořeny. Hlavním problémem takové akce muselo být, kam půjdou ti, kteří doteď v těchto vesnicích žili? V okolních městech se tedy začalo s výstavbou nejen bytů. Nešlo ale jen o byty, ale o veškeré sociální zabezpečení, jako jsou školy, zdravotní střediska atd. Je třeba dodat, že celá výstavba se neudála jen pro obyvatele zničených vesnic, ale počítalo se i s přísunem nových obyvatel v souvislosti s rozšířením těžby, která vyžaduje více pracovníků. Tedy nové bytové jednotky byly určeny pro novou pracovní sílu a také pro ty, kteří sice žijí v okrese Chomutov, jsou ale nespokojeni se svou bytovou situací.

Už v 60. letech tak vzniklo sídliště na území bývalé Horní vsi a v 70. a 80. letech jej následoval sídlištní pás Březenecká – Kamenná – Zahradní – Písečná, který prakticky propojil Chomutov s vedlejším městem Jirkov. Později následovalo sídliště na Zadních Vinohradech. Chomutov, který měl v roce 1939 33 475 obyvatel a jejichž počet klesl v roce 1950 na 28 849, dosáhl v roce 1970 již 39 905 obyvatel, v roce 1980 51 769 a při sčítání v roce 1991 53 191 obyvatel.¹⁰⁵

I když zprávy o nové výstavbě v regionálním dobovém tisku mají veskrze pozitivní nádech, i zde se potvrzuje to, co jsme objevili v archivech. Stavba sídlišť rozhodně nebyla bezproblémová.

Výstavbu dostaly za úkol dva podniky: Severočeská Konstruktiva a Pozemní stavby Karlovy Vary. Plány na výstavbu byly velké. Kromě nových bytů měla stát

¹⁰⁴ Novotná, H.: Z Kralup do nových domovů, *Nástup*, roč. XVI, č. 4, 23. 1. 1975.

¹⁰⁵ Město Chomutov: *Poválečný vývoj*, [online] [cit. 20.5.2015] dostupné z <http://www.chomutov-mesto.cz/cz/povalecny-vyvoj>.

také nová nemocnice, gymnázium, kino, bazén, domov důchodců a další. Počítalo se s tím, že v polovině 70. let bude v Chomutově a jemu přilehlém Jirkově žít kolem 98 000 lidí. Nakonec se postavily kromě bytů jen kino, knihovna a zdravotní středisko.

Nové byty jsou brány jako něco dobrého. Jsou moderní, nové, znamenají pokrok a jsou krásné.

„Už ze stávající výstavby je vidět, že všechny budovy, které zde budou postaveny, jsou s ohledem na terén a urbanistické řešení stavěny tak, aby vytvářely vhodné a zajímavé kontrasty. Proto zde najdeme jak domy dvoupatrové, tak čtyř, šesti osmi a šestnácti podlažní.“¹⁰⁶

Nikde se ale nemluví o jejich vybavení. To může být z důvodu, že se předpokládá, že všichni vědí, jak byty mají vypadat, což vypovídá o jejich uniformovanosti. Spíše než vybavení bytů je ale důležitý jejich počet. Tisk zmiňuje hlavně to, kolik bytů se postavilo, kolik bylo plánováno a kolik se ještě postaví. Nejde tedy ani tak o byty samotné jako spíš o to splnit plán.

„V komplexní bytové výstavbě máme v 6. pětiletce největší úkol v historii okresu – jde o 7 566 bytů, z toho dodavatelsky bude třeba postavit 7 016 bytů. V oblasti Chomutova půjde o více než 5 400 bytů, zbytek bude postaven v Kadani, Klášterci a Kovářské.“¹⁰⁷

„Nejvíce rozestavěných bytů – 757 – bylo koncem února v Jirkově na sídlišti Písečná. V Chomutově je na sídlišti Březenecká rozestavěno 476 bytů a na sídlišti Vinohrady se dokončuje 30 bytových jednotek. V Kadani je rozestavěno celkem 425 bytů, karlovarští stavbaři dokončují rozsáhlou výstavbu v Klášterci, kde zbývá k dokončení 48 bytů.“¹⁰⁸

Čtenář je zaplaven čísly. Navíc jsou tato čísla dělená na nejmenší jednotky, tedy byty, aby byla dost vysoká a vyvolávala dojem úspěchu. Celá záležitost výstavby bytů je vztažena na plnění plánu. Důvody potřeby výstavby nových bytů nejsou důležité. Občas se zmíní, že je potřeba víc pracovníků do rozšiřující se těžby, nebo byty pro lidi, kteří opustili demolované vesnice, ale vždy je to v souvislosti s plánem pětiletky. Působí to dojmem, že se staví jen proto, aby byl splněn plán.

¹⁰⁶ *S městem za zády*, Nástup, ročník XV, č. 31, 1. 8. 1973, str. 3, 1973.

¹⁰⁷ Suk, J.: *Příkaz dne: Kvalita a efektivnost*, Nástup, ročník XVII., č. 26, 1. 7. 1976, str. 1.

¹⁰⁸ *Náročné úkoly našich stavbařů*, Nástup, ročník XVII., č. 12, 24. 3. 1977, str. 1.

To zase vyvolává dojem, že se prostě musí něco neustále stavět. To, že se něco staví a staví se to rychle a ve velkém množství, znamená pokrok a úspěch. V takovém duchu je i prezentováno opouštění vesnic a stěhování se do města. Nejde jen o zaniklé vesnice ale o urbanizaci vůbec. Vesnice jsou brány jako zaostalé a nemoderní, zatímco panelová sídliště znamenají budoucnost.

Například v článku, který popisuje přírůstek obyvatel v okrese a rozebírá podíl obyvatel ve městech a na vesnicích s tím, že na venkově obyvatel ubývá, autor odpovídá na nevyřešenou otázku o úbytku pracovních sil v zemědělství tak, že Chomutovský okres zaprvé neměl nikdy klasický zemědělský ráz a zadruhé: „Rovněž moderní průmyslový charakter zemědělské výroby umožňuje v daleko větší míře dojíždění pracovních sil na pracoviště. To se také odráží v tom, že značná část pracovníků oborového podniku Státní statky Chomutov nebo i JZD v našem okrese bydlí v moderních bytech v Chomutově a Kadani nebo dalších městech našeho okresu a za práci dojíždějí.“¹⁰⁹

Velice často, stejně jako příkladu, se používá slovo moderní. To právě vyvolává dojem, že byty jsou lepší než venkovský domek. Výstavba nových bytů tedy nejen splňuje plán, je také součástí většího cíle – pokroku a úspěchu.

Přesto do tisku prosakují problémy spojené s výstavbou. Ač ještě v roce 1972 bylo vše v pořádku a dokonce více než v pořádku. „[...] plán byl tedy splněn na 102, 4 procenta. Proti roku 1971 bylo předáno obyvatelům našeho okresu o 247 bytů více.“¹¹⁰ Už v roce 1973 se začalo psát o zaostávání. „Pouze šest bytovek chybělo, aby byl stoprocentně splněn plán dokončování bytů za tři čtvrtletí letošního roku.“¹¹¹ A tento trend pak pokračoval dále i v dalších letech.

„Trvale slabým místem však zůstává plnění občanské a technické vybavenosti na sídlištích. Řada objektů nebude ukončena podle plánu letos, ale až v roce 1977.“¹¹²

„Při projednávání režimu komplexní bytové výstavby na letošní rok nebylo dosaženo dohody v počtu bytů k zahájení výstavby na sídlišti Zahradní [...] Požadavek zajistit zahájení 1090 bytů předpokládal výstavbu sídliště v rozsahu, který tento

¹⁰⁹ *V okrese obyvatel přibývá*, Nástup, roč. XVIII, č. 47, 24.11. 1977, str. 1.

¹¹⁰ *Více bytů pro náš okres*, Nástup, roč. XIV, č. 5, 1. 2. 1973, str. 2.

¹¹¹ *Stavbaři mobilizují*, Nástup, roč. XIV, č. 42, 18. 10. 1973, str. 2.

¹¹² *Jak v bytové výstavbě*, Nástup, roč. XVII, č. 46, 18. 11. 1976, str. 1.

dodavatel nemohl zabezpečit v montáži bytových objektů ani potřebnou technickou vybaveností. Tím tedy není splněn rozpis státního plánu 1048 bytů k zahájení v dodavatelské formě o 150 bytů.¹¹³

„V bytové výstavbě nadále dochází k zrychlování výstavby bytů a zaostávání občanské vybavenosti.[...] Hlavní důvody zaostávání občanské vybavenosti tvoří nedostatek dělníků, nedostatek mechanizačních prostředků a nedostatek pracovníků odborných profesí.“¹¹⁴

„[...] ani přes veškerá opatření nebyly podstatně posíleny dodavatelské kapacity a v plnění plánu rovněž nedošlo k výraznějšímu zlepšení. Jsou problémy s nedostatkem materiálů a pracovních sil, k tomu se přidružují problémy projektové přípravy, dlouhé dodací lhůty technického a strojního zařízení aj.“¹¹⁵

To odpovídá i nálezům v archivech. Například když se demolovala vesnice Kralupy u Chomutova, lidé si při pohovorech mohli říct, do jakého z blízkých měst se chtějí přestěhovat a jaké jsou požadavky na jejich budoucí bydlení. Jako první požadavek byl, že se lidé nechtějí stěhovat do bytů a nechtějí peníze, ale požadují po Dolech Nástup Tušimice, aby jim vystavily nové domky. To vyplývá ze zápisu schůze majitelů rodinných domů v Kralupech u Chomutova ze dne 9. 5. 1972. „Doufáme, že toto naše rozhodnutí vezmete na vědomí a řádně zvážíte, že váhavost z Vaší strany o likvidaci naší obce v nás vyvolává nervozitu a že je nejvyšší čas a nezbytně nutné nás o průběhu celé této akce informovat,“¹¹⁶ píše se na závěr zápisu.

Tomuto požadavku nebylo úplně vyhověno (i když někteří skutečně domky dostali) a bylo rozhodnuto, že občanům bývalých obcí, které musely ustoupit těžbě, budou přiděleny byty v Klášterci nad Ohří, Chomutově, Málkově a dalších přilehlých městech. V tomto smyslu, jak už jsme napsali, se také začalo s velkou výstavbou nových sídlišť. Tato výstavba se ale zpožďovala, proto bylo nutné přesvědčit občany vesnic, kteří chtěli byty v Chomutově, aby se odstěhovali do Klášterce. Obě města jsou od sebe vzdálená zhruba 21 kilometrů a důl, který se měl rozšířit, je od sebe odděluje.

¹¹³ *Problémy bytové výstavby*, Nástup, roč. XXI, č. 30, 24. 7. 1980, str. 2.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ *I přes problémy máme úspěch*, Nástup, roč. XVIII, č. 47, 24.11. 1977, str. 1.

¹¹⁶ SokA Kadaň, Kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápisy likvidační komise 1972-1976, Okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani.

„S. Kita upozorňuje, že ve výstavbě bytů je roční zpoždění a že je nutné, aby většina občanů odešla do Klášterce, zejména důchodci.“¹¹⁷

Výstavba nových sídlišť je prezentována jako úspěch a pokrok, vstup do budoucnosti. Nicméně odkudsi v pozadí vyčnívají špatné zprávy, které souvisejí se zpožděním, které se při výstavbě vyskytlo. Problémy byly podle zpráv hlavně s dovozem materiálů a také s nedostatkem kvalifikované pracovní síly. Taková věc ovlivnila i původně plánovaný hladký průběh vystěhovávání obyvatel vesnic, které měly být zdemolovány. I když se o takovýchto okolnostech v místním tisku nic nepíše, z archivů víme, že obyvatelé nebyli spokojeni s postupem demolice jejich vesnic. Mnozí z nich se museli přestěhovat na místa, která byla například daleko jejich pracovišť. Problém byl i se zařazováním jejich dětí do škol a zkomplikovala se tím i doprava. Severočeské doly měly problém s tím, že nyní na Kláštereckých a Kadaňských sídlišťích žije více jejich pracovníků (víc než se předpokládalo, měli být v Chomutově), navíc se rušily některé klíčové komunikace, proto museli žádat ČSAD o posílení či zavedení úplně nových autobusových linek.

Úspěchy v těžbě uhlí

Druhým tématem, které napovídá o demolicích vesnic, jsou úspěchy v oblasti těžby uhlí. Po konci 2. světové války se postupně snižoval podíl hlubinné těžby a s rozvojem velkolomové techniky převážily v Severočeském regionu povrchové doly. Ještě ve druhé polovině 50. let se Chomutovsko podílelo na celorevírní těžbě severočeské hnědouhelné pánve jen necelými 5% vytěžením 1, 858 mil. tun na čtyřech hlubinných dolech a třech malolomových provozech (Milany, Přesetice, Nástup-Pruněrov). Již v té době však uvažovalo tehdejší ministerstvo paliv a energetiky o vybudování energetického centra na Chomutovsku. Realizací palivové základny pro chomutovské velkoelektrárny byl pověřen národní podnik Důl Nástup Pruněrov ustanovený v roce 1958 a v roce 1963 nově vzniklý Výstavbový závod Tušimice. Palivoenergetický komplex zahrnoval čtyři uhelné elektrárny (realizováno mezi lety 1963 a 1982) a plánovanou otvírku tří velkolomů (Merkur, Březno, Libouš) s celkovou

¹¹⁷ SOkA Kadaň, kt. 12, MNV Kralupy u Chomutova, Zápis z jednání ze dne 25.2. 1975, Okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani.

těžební kapacitou 18 mil. tun ročně (skutečné maximum těžby 22, 498 mil. tun v roce 1984 – tj. 30% podíl na celorevírních těžbách).¹¹⁸

Během 60. let, pod dojmem přechodu hospodářství na ropu, začala těžba klesat. Byla zastavena těžba v lomu Březno i Nástup Prunéřov. V důsledku toho ovšem nebylo dostatečné množství zásob uhlí pro elektrárnu Tušimice I a Prunéřov I. a na začátku 70. let bylo nutné zásobovat je uhlím ze Sokolovska. Proto byl v roce 1970 obnoven provoz v lomu Březno.

„Na Dole Nástup vytvořili havíři nový rekord. Zasloužil se o něj kolektiv skrývkového lomu Březno, když v noci na středu splnil svůj celoroční plán. [...] Kolektiv splnil svůj celoroční úkol daleko před termínem a zároveň dosáhl většího výkonu, než jim byl plánován pro pátý rok pětiletky.“¹¹⁹ Píše se v týdeníku nástup už v roce 1973.

„V září loňského roku jsme výkonem 605 500 kubíků překonali vlastní československý rekord a dále posunuli příčku měsíčních těžeb.“¹²⁰

Zvyšování výkonu pracovníků bylo podporováno různými soutěžemi, které se vyhlašovaly na regionální i celostátní úrovni a podle regionálního tisku měly Doly Nástup Tušimice v těchto soutěžích úspěchy.

„Na dosažených úspěších má podíl neustále se rozvíjející socialistická soutěž a iniciativa energetiků. Již 16 kolektivů v Tušimicích a 15 kolektivů v Prunéřově je zapojeno do hnutí o získání titulu BSP. Některé kolektivy již titul dostaly a další se do hnutí hlásí.“¹²¹

Zprávy z této oblasti se nemění. Jak jsme již psali dříve, je toto období rozrůstajícího se těžkého průmyslu v této oblasti, co se lomové těžby týče, a svého vrcholu dosáhla v 80. letech. Zprávy z tisku je proto možné pokládat za pravdivé, pokud hovoří o neustále větším obsahu vytěženého uhlí.

Odvrácenou stránkou tohoto procesu jsou právě demolice vesnic a hlavně dopad na životní prostředí. O tom se tisk už nezmiňuje a když, tak jen okrajově, nenápadně. Jedna z mála zmínek o životním prostředí v deseti letech týdeníku Nástup je v článku

¹¹⁸ Valášek, V., Chytka, L.: *Velká kronika o hnědém uhlí*, G2 studio, Plzeň 2009, str. 82-167, str. 148.

¹¹⁹ *Rekord havířů*, Nástup, roč. XIV, č. 41, 11. 10. 1973, str. 2.

¹²⁰ Straka, F.: *Doly Nástup Tušimice, I. řez Březno*, Nástup, roč. XIV, č. 16, 19. 4. 1973, str. 2.

¹²¹ *Pilíře energetiky*, Nástup, roč. XV, č. 14, 4. 4. 1974, str. 1.

zabývajícím se atraktivností regionu. Článek pracuje se statistikou migrace obyvatel s tím, že se lidé z regionu spíše vystěhovávají. Celý článek pak končí poznámkou: „Těchto několik údajů ukazuje, že došlo u obyvatelstva k přehodnocení žebříčku hodnot. Proto, aby se náš okres stal opět přitažlivým, je nutné do čela veškerého snažení postavit a důsledně realizovat pevné sociální programy a řešit otázky ochrany životního prostředí.“¹²² Není ovšem pravda, že by otázka životního prostředí nebyla v té době tématem. Naopak právě v 70. letech vznikají organizace, které se životním prostředím zabývají, jak například Hnutí Brontosaurus a Český svaz ochránců přírody.

Neustále se zvyšující objem vytěženého hnědého uhlí byl tedy prezentován jako velice pozitivní jev, splnění plánu atd. Je třeba konstatovat, že toto těžení nebylo samoučelné, protože se období 50. až 70. let zvýšila výroba elektrické energie více než čtyřnásobně (z 8,5 TWh v roce 1950 na 34,7 TWh v roce 1970. Ovšem takto rozsáhlá změna se nemohla udát ze zdrojů, které měly doly na začátku. Dá se tedy logicky uvažovat, že se objem vytěženého uhlí zvýšil hlavně z důvodu demolice vesnic a rozšíření dolů. Proto jsou zprávy o úspěších v oblasti těžby ukazatelem této akce demolice.

4.6. Shrnutí

Vystěhování obyvatel Kralup u Chomutova do jiných částí regionu byl dalším v dlouhé řadě přesunů obyvatelstva v severočeském regionu. Tehdy byla důvodem potřeba rozšíření těžby hnědého uhlí. V 70. letech se zvyšovala spotřeba energie a do nově stavěných elektráren bylo nutné dodat další vytěžené uhlí.

Občané dostali možnosti, kam mohou odejít a mohli si vybrat, jaký byt či dům chtějí, samozřejmě v souvislosti s cenou jejich domku či bytu v Kralupech, které vykupovaly Doly Nástup Tušimice, které měly také celou demolici ve svých rukách. Většina obyvatel chtěla do Chomutova. Zde se zrovna stavěl pás nových sídlišť, který měl spojit Chomutov a blízký Jirkov v aglomeraci se skoro 100 000 obyvateli. Celá výstavba byla zahrnuta do obrovského projektu, který obsahoval nejen nové panelové domy pro desítky tisíc nově přichozích obyvatel, ale také nové školy, stadiony, knihovny, kina, bazény, nemocnice, domovy důchodců a mnoho dalšího.

¹²² *Není dost atraktivní?*, Nástup, roč. XX, č. 51, 20. 12. 1979, str. 2

Projekt byl tak ambiciózní, že z něj nakonec sešlo. Problémy se ukazovaly už během výstavby, kdy se neplnilo to, co bylo naplánováno z důvodů nedostatku materiálu a pracovní síly. Například projekt postavení šesti tzv. experimentálních domů skončil postavením pouhých tří, čímž došlo k manku v počtu postavených bytů. Takové problémy postihly i obyvatele demolovaných vesnic, kterým nemohlo být vyhověno v žádostech o byty v Chomutově. Dalšími možnostmi se tak stala sídliště v Kadani a Klášterci nad Ohří, zejména pak v Klášterci, která se nepotýkala s takovými problémy a většinou byla v 70 letech již postavena. Tam byli přestěhováni ti, kterým nebylo vyhověno s byty v Chomutově.

Další možností, kam odejít z Kralup, byl pak jiný rodinný domek buď nově postavený, nebo starý zakoupený. V takových případech pak lidé dokonce naléhali na brzkou demolici domů v Kralupech, neboť často potřebovali upravovat své nové domovy a na to se jim hodil materiál ze zbořených domů. Stěhovací práce spojené s odjezdem z Kralup do nového místa bydliště hradily DNT.

Během celého procesu demolice vznikly jen dva velké konflikty. Oba byly vedeny s Doly Nástup Tušimice. První z nich zahájili ti obyvatelé, kteří ve vesnici vlastnili rodinné domy, takže jejich nemovitost nebyla v rukách podniků, jako byly Doly Nástup Tušimice a jiné. Jednalo se o 26 rodin, které požadovaly, aby jim podnik DNT vystavěl nové rodinné domy. Svůj vzor takové události viděli v akci, která se stala v 60. letech v obci Nové Sedlo, které bylo také zdemolováno kvůli rozšiřující se těžbě hnědého uhlí a domy jim údajně poskytly Doly V.I. Lenina, které obec likvidovaly. Obyvatelé, majitelé rodinných domů, se sešli samovolně bez vědomí a organizace Místního národního výboru, což tento zdůraznil později v dopise. Jednalo se tedy o zcela samostatnou protestní akci, z níž vzešla petice poslaná podniku DNT, která u vedení podniku byla pochopena jako ultimátum a i takový tón skutečně měla.

Podnik tento problém vyřešil celkem rychle. Obrátil se na své ústředí v Mostě a dotázal se na událost spojenou s Novým Sedlem. Ústředí odpovědělo tak, že celá záležitost se odehrála v jiném právním prostředí a v současné době (70.léta) se takto problém spojený s likvidací obce řešit nedá. Jediné, co podnik mohl udělat, bylo vykoupit domky a poskytnout jejich obyvatelům předběžnou zálohu, aby si mohli postavit či zakoupit nový rodinný dům. Stavba nových domů se tedy nekonala a podle

archivních záznamů se lidé s tímto smířili a následovali pokynů DNT. Někteří pak chtěli i uspěchat demolici svého domů, aby měli materiál na nový.

V centru druhé konfliktní události pak stáli ti obyvatelé Kralup, kteří při pohovorem o tom, kam chtějí odejít, vybrali si byty na nových sídlištích v Chomutově, které jim byly přislíbeny. Během přípravy demolice ovšem došlo v Chomutově k takové situaci, že mnohé byty i celé domy nemohly být z různých důvodů (nedostatek materiálu, pracovníků, nedokončené sociální zázemí atd.) dokončeny, tedy vzniklo nedostatek bytů nejen pro občany demolovaných vesnic. Těmto ovšem bylo nakonec oznámeno, že pro Kralupy nejsou v Chomutově přiděleny žádné byty a oni se musejí odstěhovat jinam, nejlépe do sídlišť v Klášterci nad Ohří.

Tato situace se vyhrotila tak, že někteří lidé odmítli opustit své domy, i když už dva roky předtím podepsali kupní smlouvu svých bytů (některé domy i byty byly ve vlastnictví podniků, u nichž pracovali, takže smlouvu podepisovaly tyto podniky). Tyto domy se časem dostaly do zóny, která byla určena k úplné demolici, ale oni stále odmítali domy opustit. V jejich jednání je podpořil i Místní národní výbor, když v těchto případech odmítl udělit povolení k demolici. DNT pak ve snaze lidi přesvědčit nejprve organizovaly zájezdy do nových domovů. Schválně byl takový výjezd naplánován tak, aby lidé viděli ošklivé a rozestavené budovy na sídlištích v Chomutově, kde chybělo sociální zázemí i nějací obyvatelé, kteří by to místo oživil, a zároveň aby se obyvatelé Kralup mohli podívat na již postavená sídliště v Klášterci nad Ohří, která tyto vlastnosti měla. Přesto byla akce neúspěšná a při dalším kole rozhovorů si lidé opět řekli, že chtějí do Chomutova.

Tichá protestní akce (tichá oproti té první, která se projevila veřejným vystoupením a podepsáním petice, tato se vyznačovala neaktivním odmítnutím odstěhovat se) skončila neúspěchem pro obyvatele Kralup, kteří byli nuceni, pod hrozbou soudu, opustit své domy a odstěhovat se nejčastěji do Klášterce nad Ohří. Předtím se ale někteří stěhovali v rámci Kralup z domu do domu, pod patronátem MNV i DNT, v naději, že se situace vyřeší a jejich požadavkům bude vyhověno. Mnozí se ovšem ale během dalších let díky možnosti výměn bytů nakonec do Chomutova dostali.

Proč ale nevzniklo více protestních akcí nebo více aktivních? Odpovědí je několik. První z nich je velice zjevná a to je působení režimu, v němž se celá událost odehrávala. O demolici bylo rozhodnuto už v roce 1969, tedy těsně pod vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa a v době hluboké normalizace. Ovšem Chomutovsko je tradičně velice levicové místo a Komunistická strana zde měla vždy velkou podporu. To by naznačovalo, že lidé podléhali propagandě s celou událostí spojenou: jedná se o pokrok, cestu vpřed. Vládnoucí Komunistická strana Československa a její politika a cenzura také nedovolovaly příliš mnoho cest protestu, takže obyvatelé možná ani nevěděli, jak by mohli a že by vůbec mohli proti samotné demolici protestovat.

Druhým důvodem bylo také pracovní zařazení obyvatel. Mnohé z rodin v Kralupech měly člena, který byl zaměstnán u DNT. Rozšiřování dolů pro ně tedy znamenalo udržení si místa. Navíc hrála roli i loajalita k zaměstnavateli. Otázka zaměstnání je dodnes živá ve všech diskuzích o rozšiřování těžby. V její protiváze stojí starost o životní prostředí, které je tragické v důsledku důlní činnosti v tomto regionu. Těžební limity, které jsou v současné době tématem diskuzí nejen v poslanecké sněmovně, byly vytvořeny proto, že převládl názor, že dobré životné prostředí je důležitější. Nyní, po dvaceti pěti letech, se objevují otazníky nad touto úvahou. Každopádně obyvatelé Kralup neprotestovali i proto, že byli dělníky v dolech, šlo jim o práci a jejich domy často tento podnik vlastnil, takže jim ani nic jiného nezbývalo.

Dalším důvodem malého protestního jednání v Kralupech v době demolice bylo i vědomí zboření, které provázelo lidi už dlouhá léta. O demolici se vědělo už od šedesátých let, takže vlastně šlo jenom o to, kdy se to skutečně stane. Nedaleký důl se stále přibližoval a Kralupy nechránil žádný ochranný pilíř jako například Chomutov (i když podle archivů je jasné, že ani ten by v budoucnu město nezachránil nebýt události v roce 1989). Proto to pro obyvatele nebyl takový šok.

DNT navíc s lidmi nejednal nijak nepřátelsky, tedy alespoň podle archivních materiálů. Dal lidem možnost zvolit si, kam odejdou, celé to probíhalo během několika let, takže si lidé mohli zvyknout na myšlenku stěhování. Vykupoval lidem domy a dával jim zálohy na nové, aby si je mohli postavit. Jednání podniku se nám tedy zdá

natolik klidné, že mohlo způsobit hladký průběh celé akce. Pokud by se ovšem nevyskytnul problém s byty v Chomutově.

Posledním důvodem, a podle nás nejhlavnějším, bylo složení obyvatelstva. Drtivá většina obyvatel měla svůj původ nikoliv v Kralupech, ale ve vnitrozemí, z kterého přišla až po druhé světové válce. Jedná se tedy o pouhých 31 let od konce války až po dobu demolice vesnice. To znamená, že i kdyby se ten či onen člověk v Kralupech narodil, nemohl v obci skutečně zapustit kořeny v podobě několika generací. Navíc většina lidí si své domovy nebudovala a nebudovala si ani podniky, které v obci byly. Tyto často získali lidé během osidlování pohraničí jako pozůstalý majetek Němců, kteří byli vystěhováni. Otázkou tedy je, proč neprotestovali Němci, kteří přečkali odsun a zůstali v Kralupech? Jejich rodiny tu byly celé generace. Jak už jsme uvedli, tito Němci zůstali v obci jen díky jejich uplatnění v zaměstnání, které nemohl nikdo zastat. V případě Kralup šlo o horníky a další pracovníky v dolech. To znamená, že vlastně byli podniku vděční za to, že mohli zůstat. Navíc se projevila již zmíněná loajalita a strach o zaměstnání.

Lidé z Kralup tedy ani nemohli mít silný vztah k obci, v níž žili. Rozhodně ne jako lidé žijící na jednom místě celé generace. Nic nebudovali, neztráceli tedy skoro nic. To posílilo i majetnictví podniků v obci státem. Ačkoliv by se z rozhovorů s obyvateli mohlo zdát, že je událost tragicky zasáhla, při hlubším zkoumání zjistíme, že vlastně mluví o dobách svého dětství a dospívání. Proto je nutné takové výpovědi brát s velkou rezervou. Jsou to totiž lidé často kolem věku od 60 do 80 let, kteří vzpomínají na své mládí. Skutečnost se tedy míchá s melancholií po dobrých časech. Pokud zkoumáme, o čem vyprávějí, jsou to často dětské hry, které podnikali s dobrou partou. Pokud mluví o demolici, nebývá to ve špatném rozpoložení. Je jim akorát líto, že něco zmizelo, něco se ztratilo a oni se tam nemůžou vrátit. Nemluví ale o traumatech, které by celá událost mohla způsobit, jako je vykořenění či ztráta identity. Často pokračovali ve svém normálním životě jako dřív, jen dojížděli domů na jiné místo. Vzhledem k tehdejšímu vybavení nových panelových domů se objevují i názory, že si vlastně polepšili.

Zajímavá je také role Místního národního výboru obce Kralupy. Ten se zdál být jakoby mimo celé dění, i když to tak nebylo. Likvidační komisi vytvořili Doly Nástup

Tušimice a ta spolupracovala s MNV Kralupy. Společně vedly schůze, kde bylo lidem sdělováno, jak se bude obec demolovat atd. Ovšem obě konfliktní situace byly vedeny s DNT a MNV a celé záležitosti nehrál žádnou roli, přestože šlo vlastně o představitele státu, který rozhodl o rozšiřování těžby a následné demolici. MNV dokonce v jednu chvíli stál na straně „protestantů“, když nechtěl povolit demolice domů lidí, kteří chtěli být přestěhováni do Chomutova. V tomto případě nejspíš hrála roli velikost obce a to, že se v ní obyvatelé znali a členové MNV pocházeli z Kralup také. Byli tedy bráni jako „naši“ z pohledu obyvatelů Kralup, i když to byli oni, kdo podepisovali povolení k demolici.

Vesnice Kralupy u Chomutova zmizely z povrchu zemského v roce 1976.

5. Závěr

Na počátku, když jsme se vydaly po cestách, které nikam nevedou, jsme si stanovili cíl zjistit, jak probíhal v 70. letech proces demolice vesnic na Chomutovsku a jaké okolnosti jej ovlivnily. Díky hlavně archivním pramenům jsme zjistily, že tento proces probíhal především klidně až na dvě konfliktní situace spojené s majiteli rodinných domků a těmi, kteří se chtěli po demolici usídlit v Chomutově. Tyto dva příklady napětí mezi Doly Nástup Tušimice, které demolici prováděly, a obyvateli Kralup byly jedinými událostmi, které narušily jinak klidný průběh demolice. Díky pramenům v archivech v Mostě a Kadani jsme dokázali rekonstruovat celý proces, který zahrnoval rozhovory s obyvateli o tom, kam chtějí odejít, schůze, kde se celá věc vysvětlovala, vykupování nemovitostí a nakonec odstěhování. Vesnice se demolovala postupně podle zón, na které byla rozdělena. K pochopení nám pomohly i rozhovory s lidmi, kteří demolici vesnice zažili. Bylo ale nutné udržovat si odstup od jejich výpovědí vzhledem k jejich věku, propagandě, která na ně během let působila, a také melancholii spojené s mládím, na které vlastně vzpomínali. Proto tyto rozhovory fungovaly hlavně jen jako doplňková činnost, upřesnění či vysvětlení věcí, které jsme našli v archivech.

Zjistili jsme, že těžba na Chomutovsku se rozšiřovala především kvůli zvýšené spotřebě elektrické energie, která korespondovala se zvyšující se životní úrovní obyvatel Československa. Vycházeli jsme hlavně z pramenů v archivech, protože literatura k tomuto tématu není dostatečná. Bylo tedy potřeba prostudovat a analyzovat mnohé prameny. Je ale nutné upozornit, že jsme si celou dobu museli dávat pozor, protože všechno vzniklo v době před rokem 1989, kdy fungovala cenzura. Mnohé věci jsme pak museli konfrontovat navzájem a použili jsme jen takové informace, které se shodovaly. Přesto šlo o informace z nejvyšších míst Komunistické strany Československa s označením tajné a už podle svého obsahu, kdy prozrazovaly mnohé nepříjemné skutečnosti, je jasné, že propagandě příliš nepodléhaly.

Posledním faktorem, který ovlivnil proces demolice a sice především jeho přijetí mezi obyvateli Kralup u Chomutova, byl jejich původ. Ukázali jsme díky spolupráci s existující vědeckou literaturou a prameny z archivů, jak výrazně se změnilo složení obyvatel po druhé světové válce, a že většina z nich neměla v obci

silné kořeny, neboť přišla do míst opuštěných Němci a nemuseli nic budovat. Z toho usuzujeme (a zároveň s pomocí rozhovorů), že lidé nebrali zničení vesnice jako životní katastrofu, která by způsobila nějaké trauma na celý život. Lidé často pokračovali ve svých životech, které žili před demolicí, akorát se domů vraceli jinam.

Obyvatelé vesnic totiž žili v Kralupech u Chomutova většinou maximálně 31 let, což je doba, která uplynula od konce druhé světové války až do demolice. To znamená, že jejich kořeny nesahaly daleko do minulosti, do historie několika generací. Přijetí demolice je tedy mnohem snazší, když neztrácíte domov, v němž žili vaši rodiče i prarodiče či dokonce další předkové.

Při naší práci byla nejproblematictější překvapivě práce s prameny v archivech. V národním archivu nám bylo totiž oznámeno, že období 70. let ještě není zpracované, takže není k dispozici v badatelně určené veřejnosti. Našli jsme zde ale fond Předsednictva ÚV KSČ, který nám poskytl hluboký vhled do problematiky. Bylo ale velice pracné správně vybírat prameny, které se týkaly našeho tématu. Nakonec jsme se spojili s pracovníky archivu, převážně s Františkem Frňkou, který nás nechal nahlédnout do aspoň některých nepřístupných dokumentů. Tyto dokumenty odhalily plány na rozšíření těžby v 60. letech. Ovšem i přes tuto pomoc jsme se nemohli například dostat do dokumentů Ministerstva paliv a energetiky, kde bychom jistě našli mnohem více informací. Dalším problémem bylo, že existují materiály týkající se jednotlivých dolů v Československu, ovšem ty o Merкуру, který nás zajímal, prostě chyběly. Pan Frňka nám vysvětlil, že se mnohé materiály při převozu různě poztrácely. Část výzkumu zabývající se hospodářskými okolnostmi je tedy sestavená převážně ze zpráv Ministerstva paliv a energetiky a dalších institucí pro ÚV KSČ. Jde tedy o problematickou kapitolu, kterou by bylo lepší v budoucnu, až bude tato část archivu zpracovaná, ještě doplnit či ověřit.

Kralupy u Chomutova byly vybrány ideálně jako zastupující vesnice reprezentující další zdemolované vesnice. Nestalo se zde vlastně nic výjimečného oproti jiným demolovaným obcím. Jde o vesnici, která byla stejně jako většina pohraničí převážně německá. Její obyvatelé se v drtivé většině museli po druhé světové válce odstěhovat po té, co před ní podporovali režim ve Třetí říši. Jejich místo pak zastali hlavně Češi z vnitrozemí hledající pracovní i další uplatnění. V 70. letech

bylo mnoho jejích obyvatel zaměstnanci dolů, které měly vesnici pohltit. Neděly se tu ani žádné známé protesty proti režimu, které by značily nesouhlas s propagandou, což by z Kralup činilo špatného reprezentanta.

Práce slouží jako doplnění lokální historie a mohla by se stát první z celé řady dalších hovořících o jiných vesnicích, které byly zdemolovány. Její potenciál spočívá v budoucí komparaci výsledků s dalšími případy a možnost jejich zobecnění.

Navíc v současné době, kdy se diskutuje o zrušení těžebních limitů na Mostecku a hrozí demolice dalších obcí, jako je Horní Jiřetín, ukazuje, jak reagovali lidé za jiných podmínek na stejnou situaci. I zde se nabízí komparace. Ke všemu jsou vesnice zdemolované v období nejen 70. let používány jako argument proti zrušení limitů těžby. Mluví se o utrpení lidí a demolici památek. Potenciál je tedy i v budoucím možném srovnání podmínek v minulosti a v současnosti. Budoucí badatel se může ptát, jak se změnil přístup lidí k demolici jejich vesnice? Je nutné ovšem studovat souvislosti, jako je legislativní ukotvení dnes a tehdy a samozřejmě možnou rozdílnou strukturu obyvatel a její vývoj.

Cesty, které nikam nevedou, nás přeci jen zanesly do minulosti, abychom mohli prostudovat místo dávno zaniklé. Ovšem i takové místo má svůj význam pro současnost ať už jen jako připomenutí toho, co se kdysi dělo, nebo jako poučení do přítomnosti, která by se měla z minulosti vždycky učit.

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1: Počet dělníků a dolů v rozmezí let 1876 – 1914 v okrese Chomutov, Doležal, J.: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří před první světovou válkou*, Severočeské krajské nakladatelství, 1964, str.15

Graf 1.: Volby do poslanecké sněmovny 1935, Český statistický úřad, [online] [cit. 10.5.2015] dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/23181411/image008.gif/4489a79d-7c41-427b-8084-227d9201cec8?version=1.0&t=1418375763694>

Graf 2 Volby do ústavodárného Národního shromáždění 1946, Statistický úřad, *Volby do národního shromáždění*, [online] [cit. 15.5.2015] dostupné z https://www.czso.cz/documents/10180/23181547/ns_1946.jpg/926e7a92-ed46-46bb-a940-353c58df3684?version=1.0&t=1418375768969

Prameny a literatura

1. Prameny netištěné

Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani

Archiv města Kralupy, kartony 68, 74, 75,

Místní národní výbor Kralupy u Chomutova, kartony 1, 4, 9, 12

Státní oblastní archiv Most

Fond Doly Nástup Tušimice: kartony 17, 18, 20, 23, 35

Bal. 10, 11, 12, 13

Národní archiv Chodovec

Předsednictvo ÚV KSČ 1971-1976

Fond 23, ar. j. 3, 27, 28, 131, 353, 358, 376, 380

Fond 02/1 svazek 5, ar. j. 5
 svazek 6, ar.j. 5
 svazek 11, ar.j. 10
 svazek 51, ar.j. 51
 svazek 57, ar.j. 58
 svazek 108, ar.j. 108
 svazek 118, ar.j. 119
 svazek 137, ar.j. 137
 svazek 144, ar.j. 148
 svazek 149, ar.j. 154

2. Rozhovory

Rozhovory konané v průběhu příprav 9. setkání bývalých obyvatel Kralup, Ahníkova a Zásady v červenci 2011

Fialová Miroslava, osobní rozhovor, Málkov, 2011

Leger Josef, osobní rozhovor, Málkov, 2011

Moravec Pavel, osobní rozhovor, Málkov, 2011

Mrázek Václav, osobní rozhovor, Málkov, 2011

Herbert Kahler, osobní rozhovor, Málkov, 2014
Anna Kahlerová, osobní rozhovor, Málkov, 2014
Jiří Skřivan, rozhovor přes e-mail, Praha, 2015

3. Literatura

- Antikomplex a kolektiv autorů: *Zmizelé Sudety*, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, 2007, ISBN 978-80-86125-2
- Binterová, Z.: *Dějiny Chomutova, Okresní muzeum Chomutov*, Chomutov, 1997
- Binterová, Z.: *Zaniklé obce Chomutovska a Kadaňska od A do Z*, Oblastní muzeum Chomutov, 2006, Chomutov
- Binterová, Z.: *Zaniklé obce Chomutovska*, Okresní muzeum v Chomutově, 1995
- Brdek, M.: *Předměty dlouhodobé osobní spotřeby a vědeckotechnický pokrok*, Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací, Praha, 1980
- Brožovský, K.: *Chomutov – historický průvodce a zajímavosti města*, OŠK při MNV Chomutov, Chomutov, 1978
- Brügel, J.W.: *Češi a Němci 1939-1946*, Academia, Praha, 2008, ISBN 978-80-200-1637-9
- Doležal, Jan: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří před první světovou válkou*, Severočeské krajské nakladatelství, 1964
- Doly Nástup Tušimice. Ročenka 1998*, Severočeské doly a.s., Chomutov, 1998
- Doskočil, Z.: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*, Doplněk, Brno, 2006, ISBN 80-7239-204-2
- Gerlšlová, J., Sekanina, M.: *Lexikon našich hospodářských dějin. 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*, Libri, Praha, 2003, ISBN 80-7277-178-7
- Hnědé uhlí v České republice: významný domácí zdroj energie*, Pulford, Praha, 1997, ISBN 80-85842-08-4
- Hruška, E.: *Konrad Henlein. Život a smrt*, BMSS-START, Praha, 2010, ISBN 978-80-86140-67-4
- Kaplan, K.: *Kořeny československé reformy 1968*, Doplněk, Brno, 2000, ISBN 1081-172-2000, str. 262-265

Kaplan, K.: *Proměny české společnosti (1948-1960)*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2007, ISBN 978-80-7285-079-2

Klas, A. kol.: *Analýza vplyvu zmien zahranično-obchodných vzťahov na československú ekonomiku*, Výzkumný ústav sociálno-ekonomických informací a automatizácie v riadení, Bratislava, 1984

Majer, J., a kol.: *Uhelné hornictví v ČSSR*, Profil, 1985, Ostrava

Otto, J.: *Ottův slovník naučný*, díl XXVIII., Praha 1909

Pachner, J.: *Chomutov*, Paseka, 2006, Praha, ISBN 80-7185-699-1

Pachner, J., Rak, P.: *Chomutovská uličnice. Stavebně-územní proměny a vývoj názvů ulic v Chomutově, Horní Vsi a Spořicích*, Alois International, Ústí nad Labem, 2005, ISBN 80-86971-02-3

Petráš, R.: *Menšiny v meziválečném Československu*, Karolinum, Praha, 2009, ISBN 978-80-246-1639-1

Statistická ročenka Československé socialistické republiky, ANTL a ALFA, Praha 1976

Štýs, S.: *Proměny Severozápadu, ČSÚ*, Praha, 2014

Valášek, V., Chytka, L.: *Velká kronika o hnědém uhlí*, G2 studio, Plzeň 2009, ISBN 978-80-903893-4-2

Veselý, Z.: *České politické dějiny od konce 18. do počátku 21. století*, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, Praha, 2005, ISBN 80-86747-24-7

Zimmermann, V.: *Sudetští Němci v nacistickém státě – Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938 – 1945)*, Prostor, Praha, 2011, ISBN 80-7203-390-5

4. periodický tisk

Týdeník *Nástup* 1970 – 1979, roč. XI – XX, uloženo v Oblastním muzeu Chomutov

5. Bakalářské a diplomové práce

Císařová, P.: *České menšinové školství na Chomutovsku*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Praha, 2014, vedoucí práce PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.. Dostupné také z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/121621/>

Kvasnička, M.: *Poslední dekáda spolupráce vybraných států RVHP*, Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno, 2007, vedoucí práce doc. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D. Dostupné také z: http://is.muni.cz/th/143639/fss_b/

Prachařová, K.: *Ekonomická reforma v CSSR v 60. letech jako počátek změny ve společnosti*, bakalářská práce, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Brno, 2011, vedoucí práce PhDr. Mgr. Radim Štěrbá, DiS., dostupné také z: http://is.muni.cz/th/262920/pedf_b/

6. Internetové zdroje

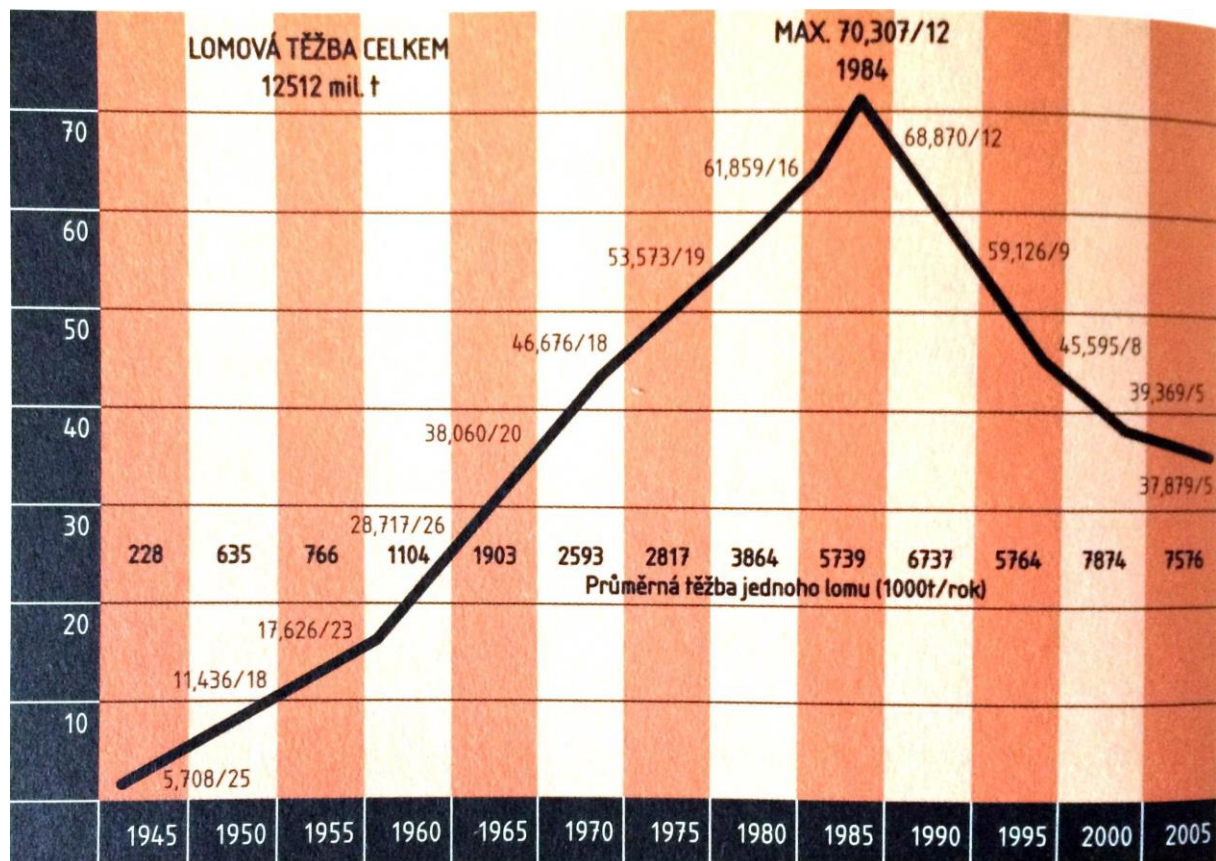
Český statistický úřad, *Czso.cz*. [online]. [vid. 2015-05-29]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/>

Poslanecká sněmovna PČR, *Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákona*, [online] [cit.10.5.2015], dostupné z http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2786_00.htm

Zaniklé obce, *Zanikleobce.cz*, [online] [cit.16.5.2015], dostupné z <http://zanikleobce.cz/>

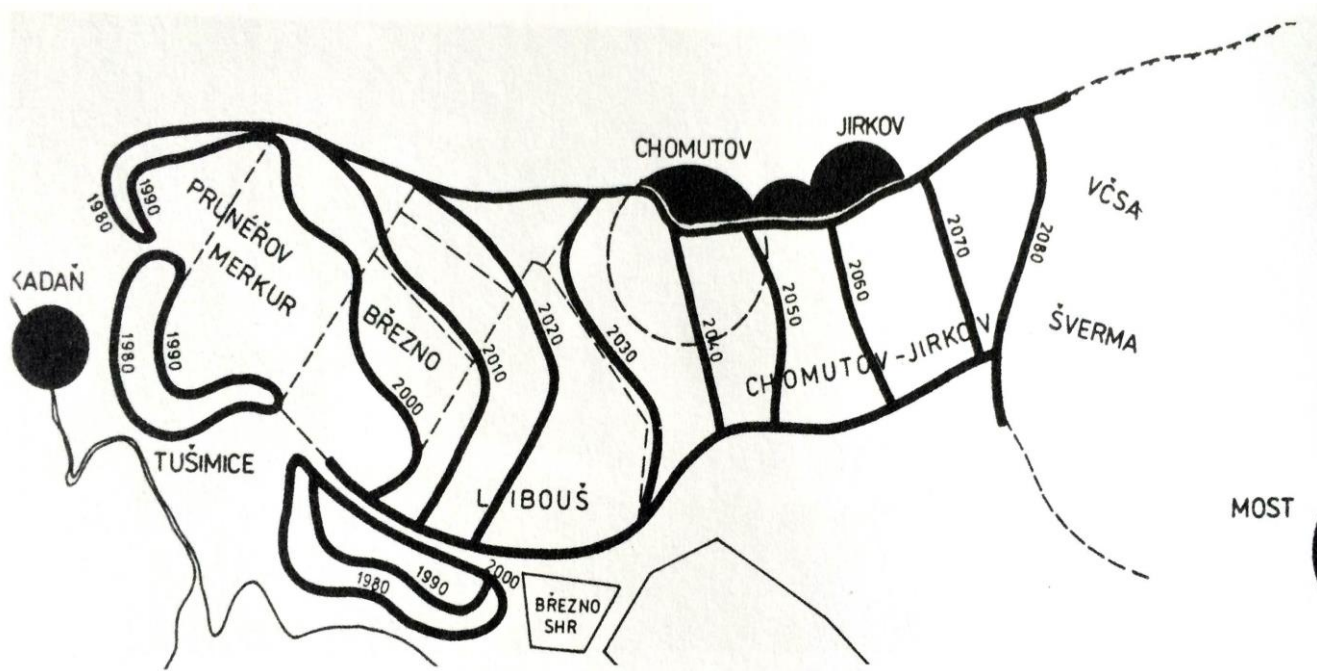
Přílohy

Příloha 1. Vývoj lomové těžby a počtu provozovaných lomů v SHD (mil.t)

Zdroj: Valášek, V., Chytka, L.: *Velká kronika o hnědém uhlí*, G2 studio, Plzeň 2009, str. 100

Příloha 2. Časový harmonogram postupu povrchové těžby uhlí v podkrušnohorské hnědouhelné pánvi. Čárkovaně je značen tzv. ochranný pilíř kolem Chomutova. Ten měl být prolomen v letech 2030-2050.

Zdroj: Pachner, J., Rak, P.: *Chomutovská uličnice. Stavebně-územní proměny a vývoj názvů ulic v Chomutově, Horní Vsi a Spořicích*, Alois International, Ústí nad Labem, 2005, str. 98